

ЧАСОПИС ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Науково-практичний юридичний журнал

Офіційний друкований орган Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних і кримінальних справ

За загальною редакцією Міценка Станіслава Миколайовича

Журнал засновано у 2011 році
Видається шість разів на рік

Засновник: Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ
Передплатний індекс
УДППЗ «Укрпошта»
89265

Реєстраційне свідоцтво Серія КВ № 17620-6470Р
Видавець: Видавничий Дім «Ін Юре»

Адреса засновника: 01043, м. Київ,
вул. Пилипа Орлика, 4а
Веб-сайт: <http://sc.gov.ua>
E-mail: inbox@sc.gov.ua
Тел.: 0(44) 363-41-77
Адреса видавця: 04107, м. Київ,
вул. Багговутівська, 17–21
E-mail: info@inyure.kiev.ua
Тел.: 0(44) 537-51-07

© Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

1(10).2013

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Міщенко Станіслав Миколайович** — виконуючий обов'язки Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Вільгушинський Михайло Йосипович** — кандидат юридичних наук, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Пшонка Микола Павлович** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у відставці, заслужений юрист України;
- Андрушко Петро Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Безклубий Ігор Анатолійович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Британчук Володимир Васильович** — суддя судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Вернидубов Іван Васильович** — кандидат юридичних наук, народний депутат України, заслужений юрист України;
- Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач спец. кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України;
- Глущенко Світлана Володимирівна** — кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Городовенко Віктор Валентинович** — кандидат юридичних наук, голова Апеляційного суду Запорізької області, заслужений юрист України;
- Дзера Олександр Васильович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН вищої школи України, заслужений юрист України;
- Долежан Валентин Володимирович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія»;
- Дьоміна Ольга Олександрівна** — кандидат юридичних наук, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Капліна Оксана Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Капустинський Віктор Анатолійович** — кандидат юридичних наук, керівник апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

-
- Комаров В'ячеслав Васильович** — кандидат юридичних наук, професор, академік НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Кузнецова Наталія Семенівна** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України;
- Луспеник Дмитро Дмитрович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Маляренко Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, ректор Національної школи суддів України, заслужений юрист України;
- Музика Анатолій Ананійович** — доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України;
- Нор Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики правничого факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Орлова Світлана Олександрівна** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Святоцький Олександр Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний редактор юридичного журналу «Право України», заслужений юрист України;
- Сердюк Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Сіроткіна Марія В'ячеславівна** — кандидат юридичних наук, начальник відділу забезпечення діяльності заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Слуцька Тетяна Іванівна** — кандидат юридичних наук, начальник відділу забезпечення діяльності заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Стефанчук Руслан Олексійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України;
- Ткачук Олег Степанович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, вчений секретар Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Шибіко Василь Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України;
- Фесенко Леонід Іванович** — кандидат юридичних наук, суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України.

ЗМІСТ

Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Resolutions of the Plenary Session of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases

- Постанова від 21 грудня 2012 р. № 13 «Про роботу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011–2012 роках»
Resolution № 13 from December 21, 2012 «On activity of the Scientific and Consultative Board of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in 2011–2012» 8
- Постанова від 21 грудня 2012 р. № 14 «Про внесення змін до складу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»
Resolution № 14 from December 21, 2012 «On membership changes of the Scientific and Consultative Board of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases» 9
- Постанова від 21 грудня 2012 р. № 15 «Про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав»
Resolution № 15 from December 21, 2012 «On generalization of court practice of consideration of civil cases on defence of proprietary right and other substantial rights» 10
- Постанова від 21 грудня 2012 р. № 16 «Про узагальнення судової практики розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення у цивільній справі»
Resolution № 16 from December 21, 2012 «On court practice generalization concerning consideration of complaints on decisions, activity or inactivity of state executor or other state executive service official during execution of court decision in civil case» 11

Інформаційні листи Information Letters

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про апеляційне оскарження ухвал суду про видачу/відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду та їх розгляд від 27 вересня 2012 р. № 10-1385/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases on statutory appeal of court resolutions

on issue of writ about decision enforcement of arbitration tribunal
and their consideration from September 27, 2012, № 10-1385/0/4-12 12

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання
практики застосування Закону України «Про судовий збір»
від 27 вересня 2012 р. № 10-1386/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil
and Criminal Cases on some issues of implementation practice
of the Law of Ukraine «On court fee from» September 27, 2012,
№ 10-1386/0/4-12 14

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику
застосування судами при розгляді справ окремих норм
законодавства про власність та спадкування
від 27 вересня 2012 р. № 10-1387/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil
and Criminal Cases on the implementation practice of separate norms
of legislation on property and inheritance by courts during cases
consideration from September 27, 2012, № 10-1387/0/4-12 18

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування
судами при розгляді справ окремих норм трудового права
від 27 вересня 2012 р. № 10-1389/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil
and Criminal Cases on the implementation practice of separate norms
of labour law by courts during cases consideration
from September 27, 2012, № 10-1389/0/4-12 22

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику
застосування судами законодавства при вирішенні спорів
із зобов'язань, що виникають із договорів та інших правочинів
від 27 вересня 2012 р. № 10-1390/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil
and Criminal Cases on the legislation implementation practice
by courts when deciding disputes connected with obligations
which appear from contracts and other deeds from September 27, 2012,
№ 10-1390/0/4-12 25

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику
застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного
права від 27 вересня 2012 р. № 10-1391/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil
and Criminal Cases on the implementation practice of separate
norms of land law by courts during cases consideration
from September 27, 2012, № 10-1391/0/4-12 35

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права від 27 вересня 2012 р. № 10-1392/0/4-12
 Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases on the implementation practice of separate norms of substantive law by courts during cases consideration from September 27, 2012, № 10-1392/0/4-12 39

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин від 27 вересня 2012 р. № 10-1393/0/4-12
 Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases on the legislation implementation practice by courts when deciding disputes connected with credit legal relations from September 27, 2012, № 10-1393/0/4-12 44

Судова практика Court Practice

Рішення у цивільних справах
 Decisions in civil cases 51

Рішення у кримінальних справах
 Decisions in criminal cases 67

Сторінка вченого Page of Scientist

Ткачук О. С. Визнання доказів допустимими за Кримінальним процесуальним кодексом України
Tkachuk O. S. Recognition of Admissible Evidence According to the Criminal Procedure Code of Ukraine 86

Гвоздик П. О., Бородавський С. О. Проблеми позову про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини
Gvozdyk P. A., Borodovskyy S. A. Real estate title property right lawsuit problems 92

Руденко М. В. Актуальні питання правового статусу прокурора у цивільному судочинстві
Rudenko M. V. Current Issues of Prosecutor's Legal Status in Civil Judiciary 106

Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування
Kukhariev A. The litigations connected with the change of inheritance order: urgent issues 117

Сиза Н. П. Підстави та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого

Syza N. P. Grounds and order of sending criminal case from one court to another one	126
Коструба А. В. Окреме провадження як форма встановлення правоприпиняючих юридичних фактів у цивільних правовідносинах	
Kostruba A. V. Separate Procedure as Form of Establishment of Right-Deprival Jural Facts in Civil Legal Relations	134
Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування	
Kozlovska L. V. Correlation of Notions of Inheritance and Acquisition of Property Right by Inheritance	143
Судове управління	
Court Administration	
Капустинський В. А., Волкова І. В. Комунікаційна стратегія Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як механізм ефективної взаємодії суду із громадськістю	
Kapustynskiy V. A., Volkova I. V. Communication Strategy of HSCU as Mechanism of Efficient Courts Interaction with Society	152
Список скорочень	
List of abbreviations	160

ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВИЩОГО
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

**ПРО РОБОТУ НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ
РАДИ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У 2011–2012 РОКАХ**

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 21 грудня 2012 р. № 13*

Заслухавши та обговоривши інформацію судді, вченого секретаря Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Ткачука О. С. про роботу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011–2012 роках, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію судді, вченого секретаря Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Ткачука О. С. взяти до відома.
2. Активізувати роботу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2013 р.

ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СКЛАДУ НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 21 грудня 2012 р. № 14*

Заслухавши інформацію вченого секретаря Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Ткачука О. С. про внесення змін до складу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затвердженого постановою пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 вересня 2011 р. № 6, та відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію вченого секретаря Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Ткачука О. С. взяти до відома.

2. Включити до складу Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ:

— Портнова Андрія Володимировича — доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка — та ввести до секції кримінального та адміністративного судочинства;

— Шумила Миколу Єгоровича — доктора юридичних наук, професора, професора кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка — та ввести до секції кримінального та адміністративного судочинства.

ПРО УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 21 грудня 2012 р. № 15*

Заслухавши та обговоривши інформацію судді, секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Луспеніка Д. Д. про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав за 2011 рік, керуючись п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію судді, секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Луспеніка Д. Д. взяти до відома.

2. Доручити судовій палаті у цивільних справах спільно з управлінням вивчення та узагальнення судової практики і статистики на основі проведеного узагальнення підготувати інформаційний лист апеляційним судам.

3. За матеріалами узагальнення підготувати відповідну постанову пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

ПРО УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СКАРГ НА РІШЕННЯ, ДІЇ АБО БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ВИКОНАВЦЯ ЧИ ІНШОЇ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 21 грудня 2012 р. № 16*

Заслухавши та обговоривши інформацію судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Нагорняка В. А. про узагальнення судової практики розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, керуючись п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Нагорняка В. А. взяти до відома.
2. Доручити судовій палаті у цивільних справах спільно з управлінням вивчення та узагальнення судової практики і статистики на основі проведеного узагальнення підготувати інформаційний лист апеляційним судам.
3. За матеріалами узагальнення підготувати відповідну постанову пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО АПЕЛЯЦІЙНЕ
ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СУДУ
ПРО ВИДАЧУ/ВІДМОВУ У ВИДАЧІ
ВИКОНАВЧОГО ЛИСТА НА ПРИМУСОВЕ
ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО
СУДУ ТА ЇХ РОЗГЛЯД
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1385/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

У зв'язку з виникненням у судовій практиці питань, пов'язаних із апеляційним оскарженням ухвал суду про видачу/відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду та їх розгляд, судова палата у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вважає за необхідне звернути увагу судів на таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 389-11 ЦПК за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду суд постановляє ухвалу про видачу виконавчого листа або про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду за правилами, встановленими цим Кодексом для ухвалення рішення.

Системний аналіз частин 4–6 ст. 389-11 ЦПК свідчить, що апеляційному оскарженню підлягає лише ухвала суду про відмову у видачі виконавчо-

го листа, а ухвала суду про видачу виконавчого листа направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її постановлення.

Рішення Конституційного Суду України від 27 січня 2010 р., 28 квітня 2010 р., 08 липня 2010 р. та 02 листопада 2011 р., якими надано офіційне тлумачення пунктів 2, 12, 18, 28 ч. 1 ст. 293 ЦПК щодо забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду, в яких зазначено, що у цивільному процесі апеляційному оскарженню підлягають ухвали суду за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом, не дають підстав для висновків про те, що ухвала суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду підлягає апеляційному оскарженню.

Так, аналіз зазначених рішень Конституційного Суду України свідчить про системний підхід до розуміння змісту ухвал, передбачених ч. 1 ст. 293 ЦПК, і які оскаржуються в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Проте відповідно до ст. 389-11 ЦПК рішення суду не ухвалюється, а постановляються ухвали, і Конституційний Суд України офіційного тлумачення зазначеної норми процесуального права не надавав.

У зв'язку із викладеним у разі апеляційного оскарження ухвали суду про видачу виконавчого листа на примусове оскарження рішення суду суддя апеляційного суду, а не суд першої інстанції, постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги на підставі статей 292, 389-11 ЦПК, яка може бути оскаржена в касаційному порядку (ч. 6 ст. 297 ЦПК).

Особа, щодо якої постановлено ухвалу про примусове виконання рішення третейського суду (яке не оскаржується), не позбавлена права звернутися до компетентного суду з позовом про скасування рішення третейського суду. При задоволенні такого позову це буде підставою для подання заяви про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню (п. 28-1 ч. 1 ст. 293 ЦПК).

При розгляді апеляційної скарги на ухвалу суду про відмову у видачі виконавчого листа апеляційний суд керується положеннями ст. 312 ЦПК. Якщо суд першої інстанції при постановленні ухвали порушив норми процесуального права (наприклад, не застосував норму процесуального закону, яку слід було застосувати) або при правильному вирішенні процесуального питання помилково сформулював суть процесуальної дії чи підстави її застосування (тобто неналежно кваліфікував зміст процесуальних відносин, помилково застосувавши певну норму процесуального права), то апеляційний суд змінює або скасовує ухвалу суду першої інстанції та постановляє власну ухвалу з цього питання (п. 2 ч. 1 ст. 312 ЦПК).

У разі якщо суд першої інстанції порушив порядок, встановлений законом для вирішення процесуального питання, наприклад, якщо була порушена цивільна процесуальна форма вирішення питання, як-то неналежне повідомлення сторін про дату судового засідання чи неправомірне повернення

заяви, то апеляційний суд скасовує ухвалу і передає справу на новий розгляд до суду першої інстанції (п. 3 ч. 1 ст. 312 ЦПК).

Цей інформаційний лист погоджено суддями судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ДЕЯКІ
ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВИЙ ЗБІР»
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1386/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

У зв'язку з виникненням у судовій практиці питань, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про судовий збір» (далі — Закон), судова палата у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вважає за необхідне звернути увагу судів на таке.

Порядок звернення до суду за судовим захистом урегульований ЦПК. Подання позовної заяви має відбуватись з дотриманням певних умов. Зокрема, ч. 5 ст. 119 ЦПК передбачено, що до позовної заяви додається документ, що підтверджує сплату судового збору.

Наслідком недотримання зазначеної умови є залишення позовної заяви без руху, а у разі, якщо цей недолік не буде усунуто у строк, установлений судом, — визнання заяви неподаною та її повернення позивачеві (ст. 121 ЦПК).

Європейський суд з прав людини у своїй прецедентній практиці керується тим, що положення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право подати до суду будь-який позов, що стосується його цивільних прав і обов'язків. Проте право на суд не є абсолютним і воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання

з боку держави. Разом з тим такі обмеження не повинні впливати на доступ до суду чи ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоди суті цього права, та мають переслідувати законну мету.

Враховуючи наведене, при застосуванні у судовій практиці цього Закону та норм ЦПК, що стосуються сплати судового збору, суди повинні дотримуватися прецедентної практики Європейського суду з прав людини та враховувати таке.

1. Статтями 3 і 4 Закону визначено об'єкти справляння судового збору та його розміри.

Наведений у ч. 2 ст. 4 Закону перелік заяв, скарг (дій), за подання яких до суду або за вчинення яких судом встановлено ставки судового збору, за своїм змістом є вичерпним. Отже, справляння судового збору з інших заяв (скарг), що подаються до суду, навіть не зазначених у ч. 2 ст. 3 Закону, цим законодавчим актом не передбачено.

2. На цей час є чинною Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита, затверджена наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 15 (зі змінами). При вирішенні питань, пов'язаних зі сплатою та поверненням сум судового збору при розгляді справ, судами мають враховуватися відповідні положення цієї Інструкції в частині, що не суперечить Закону.

3. Розміри ставок судового збору (ст. 4 Закону) встановлено на основі розміру мінімальної заробітної плати (МЗП), встановленого Законом станом на 01 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду.

За подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру (абз. 1 ч. 3 ст. 6 Закону). Наприклад, це позовна заява, в якій об'єднано вимогу про визнання правочину недійсним (без реституції, має немайновий характер) і витребування майна (має майновий характер).

4. Статтею 5 Закону визначено пільги щодо сплати судового збору. У застосуванні зазначеної норми судам необхідно враховувати, зокрема, таке.

Відповідно до цієї статті від сплати судового збору звільняються позивачі за подання окремих позовів, а також певні категорії осіб незалежно від категорії позову.

З урахуванням системного логічного аналізу цієї норми Закону призначення судових витрат, а також змісту положення ч. 1 ст. 3 цього Закону й встановлення законодавцем ставок судового збору за скарги при перегляді судових рішень у відсотках збору, що підлягає сплаті за подання позову (ст. 4), зазначене слід розуміти так, що позивачі, які звільнені від сплати судового збору при поданні окремих позовів, та певні категорії осіб незалежно від категорії позову звільняються не лише від сплати судового збору за

подання позову, а й за подання апеляційних і касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами та Верховним Судом України.

Оскільки передбачені Законом пільги щодо сплати судового збору стосуються лише самої справи та її руху, то сплата судового збору за подання до суду заяв про забезпечення доказів або позову (підпункт 13 п. 1 ч. 2 ст. 4) здійснюється на загальних підставах за ставками, передбаченими Законом, незалежно від того, що позивачі звільнені від сплати судового збору за подання певних позовів. Проте це не стосується певних категорій осіб, незалежно від виду позову, оскільки Законом вони взагалі звільнені від сплати судового збору, тобто і за оскарження процесуальних ухвал (дій) суду (наприклад, підпункти 8, 9, 18).

Підпунктом 14 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону визначено розмір ставки судового збору з апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду, а саме 0,5 розміру мінімальної заробітної плати. Відповідне положення стосується подання апеляційних і касаційних скарг на будь-які ухвали суду незалежно від того, чи передбачено Законом справляння судового збору за подання тих заяв, за результатами розгляду яких виносяться відповідні ухвали.

5. Підпунктом 13 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону передбачено справляння судового збору за подання до суду заяв про забезпечення доказів або позову.

Разом із тим ст. 134, ч. 2 ст. 151 ЦПК не передбачено наслідків неподання доказів сплати названого збору в установленому порядку і розмірі за подання заяви про забезпечення доказів чи позову.

Враховуючи аналогічні ситуації, передбачені статтями 119, 121 ЦПК, у випадку відсутності доказів сплати судового збору за подання до суду заяв про забезпечення доказів або позову, суд має залишити таку заяву без руху.

6. Сплата судового збору у випадку, передбаченому підпунктом 13 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону, за подання до суду заяви про забезпечення доказів здійснюється лише у випадку, якщо така заява розглядається у порядку, визначеному ст. 135 ЦПК, а не за подання клопотання про витребування доказів (ст. 137 ЦПК), яке розглядається за правилами статей 130, 168 ЦПК.

7. Абзацом 2 ч. 1 ст. 6 Закону передбачено порядок сплати судового збору за подання позовів, ціна яких визначається в іноземній валюті.

Однак якщо день подання позову не збігається з днем сплати судового збору (збір сплачується раніше), то останній визначається з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України саме на день сплати, а не на день подання позову.

8. Якщо позовну заяву було залишено судом без розгляду з підстав, передбачених ч. 1 ст. 207 ГПК, а позивач у порядку ч. 2 цієї статті знову звернувся з позовом до суду в загальному порядку, він вправі використати при цьому первісний документ про сплату судового збору, але за умови, що суму відповідного збору йому не було повернуто (ч. 4 ст. 6 Закону). За наявності

сумнівів у тому, чи було здійснено таке повернення, суд має право витребувати у позивача належні докази (зокрема, довідку органу Державної казначейської служби України про те, що сума судового збору позивачеві з державного бюджету України не поверталася).

9. У разі якщо позов подається одночасно кількома позивачами до одного або кількох відповідачів, судовий збір обчислюється з урахуванням загальної суми позову і сплачується кожним позивачем пропорційно долі поданих кожним з них вимог окремим платіжним документом. Водночас Закон не містить заборони сплати усієї суми судового збору одним з кількох позивачів у справі. Визначальним у такому разі є сам факт повного надходження належної до сплати суми судового збору в доход Державного бюджету України (ч. 6 ст. 6 Закону).

10. Відповідно до ст. 8 Закону суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше, ніж до ухвалення судового рішення у справі; зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати.

Таким чином, єдиною підставою для вчинення судом зазначених у цій нормі дій є врахування ним майнового стану сторони. Обґрунтування пов'язаних з цим обставин, які свідчать про неможливість або утруднення в здійсненні оплати судового збору у встановлених законом розмірах і в строки, згідно зі статтями 10, 60 ЦПК покладається на заінтересовану сторону.

Відповідні питання можуть бути вирішені судом як в ухвалі про відкриття провадження у справі чи прийняття іншої заяви або скарги, передбаченої ЦПК, так і окремою ухвалою. Ухвала в частині, що стосується судового збору, може бути оскаржена в апеляційному (п. 9 ч. 1 ст. 293 ЦПК) чи касаційному порядку.

11. Частиною 1 ст. 8 Закону передбачена можливість, зокрема, відстрочення судом сплати судового збору на певний строк, але не довше, ніж до ухвалення судового рішення у справі. Якщо строк, на який надано таку відстрочку, закінчився, а сплату судового збору здійснено не було, суд з урахуванням конкретних обставин справи може своєю ухвалою: а) продовжити цей строк (але не довше, ніж до прийняття судового рішення у справі), б) звільнити сторону від сплати судового збору (ч. 2 тієї ж статті Закону), в) залишити позовну заяву без розгляду на підставі п. 8 ч. 1 ст. 207 ЦПК.

Відповідні питання можуть бути вирішені судом як в ухвалі про відкриття провадження у справі чи прийняття іншої заяви або скарги, передбаченої ЦПК, так і окремою ухвалою. Ухвала в частині, що стосується судового збору, може бути оскаржена в апеляційному (п. 9 ч. 1 ст. 293 ЦПК) чи касаційному порядку.

Цей інформаційний лист погоджено судьями судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПРАКТИКУ
ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ПРИ РОЗГЛЯДІ
СПРАВ ОКРЕМИХ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ВЛАСНІСТЬ ТА СПАДКУВАННЯ
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1387/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у справах про власність і спадкування та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. Відповідно до ст. 2 Закону України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин (вересень 2008 р.), державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обмежень — офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, що супроводжується внесенням даних до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Згідно зі ст. 3 зазначеного Закону право власності та інші речові права на нерухоме майно, набуті згідно з діючими нормативно-правовими актами до набрання чинності цим Законом, визнаються державою.

Отже, право власності на збудоване до набрання чинності Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» нерухоме майно набувається в порядку, який існував на час його спорудження, а не виникає у зв'язку зі здійсненням державної реєстрації права власності на нього в порядку, передбаченому цим законом, яка є лише офіційним визнанням державою такого права, а не підставою його виникнення (*постанова від 13 червня 2012 р. № 6-54 цс 12*).

2. Частиною 2 ст. 215 ЦК передбачено, якщо недійсність правочину встановлена законом, то він є нікчемним і визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Відповідно до ст. 1257 ЦК заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним.

За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі.

Оскільки суперечності між датами, зазначеними як дата складення заповіту (04 квітня) та дата його посвідчення нотаріусом (03 квітня), судом були усунуті на підставі оцінки наданих доказів та встановлено, що заповіт було складено та посвідчено саме 03 квітня 2009 р., тому відсутність у заповідача паспорта громадянина України не може бути підставою для визнання заповіту недійсним, оскільки в цьому випадку відповідно до ст. 43 Закону України «Про нотаріат» та п. 10 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України визначальним для нотаріуса було саме встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (*постанова від 26 грудня 2011 р. № 6-73 цс 11*).

3. Згідно зі ст. 1261 ЦК до спадкоємців першої черги відносяться діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки спадкодавця.

Отже, видавши свідоцтво про право на спадщину за законом лише на дружину покійного, яка прийняла спадкове майно і в подальшому його продала, нотаріус порушив вимоги ст. 1261 ЦК та права неповнолітньої дочки померлого, яка відповідно до ч. 4 ст. 1268 ЦК вважається такою, що прийняла спадщину у встановлений законом строк.

У разі продажу (відчуження іншим способом) спадкового майна особою, на користь якої було видано свідоцтво про право на спадщину, як спосіб захисту інтересів малолітніх або неповнолітніх спадкоємців судом може бути застосовано передання їм частки в натурі шляхом перерозподілу майна, що зберглося, або сплати грошової компенсації (ст. 1280 ЦК).

Відповідно до ст. 1301 ЦК, якщо свідоцтво про право на спадщину на частку неповнолітнього спадкоємця було видано іншим особам (іншим спадкоємцям), то судовий захист їх прав може здійснюватися шляхом визнання таких свідоцтв про право на спадщину частково (або повністю) недійсними та визнання за ними права на відповідну частину спадкового майна.

Згідно з положенням ст. 1280 ЦК перерозподілу підлягає лише спадкове майно. Тому у справах про перерозподіл спадкового майна суд повинен чітко встановити обсяг спадкової маси, чітко визначити майно, яке до неї входить (*постанова від 06 червня 2012 р. № 6-32 цс 12*).

4. Відповідно до ст. 1218 ЦК до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Згідно із ч. 1 ст. 22 ЗК 1990 р. право власності на землю або право користування наданою земельною ділянкою виникає після встановлення земле-впорядними організаціями меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) і одержання документа, що посвідчує це право.

Документи, що посвідчують право на земельну ділянку, визначені ст. 23 ЗК 1990 р. Проте дію цієї статті зупинено відносно власників земельних ділянок, визначених Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 15-92 «Про приватизацію земельних ділянок». Пунктом 3 зазначеного Декрету встановлено, що право приватної власності громадян на земельні ділянки, передані їм для цілей, передбачених ст. 1 цього Декрету, а саме: ведення особистого підсобного господарства, будівництва і обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного і гаражного будівництва, посвідчується відповідною Радою народних депутатів, про що робиться запис у земельно-кадастрових документах, з наступною видачею державного акта на право приватної власності на землю.

Отже, п. 3 зазначеного Декрету визначено порядок посвідчення права приватної власності громадян на земельні ділянки та документи, що посвідчують право на земельну ділянку. Таким документом може бути відповідний запис у земельно-кадастрових документах.

Згідно з п. 7 Перехідних положень ЗК 2001 р. громадяни, що одержали у власність земельні ділянки у розмірах, що були передбачені раніше діючим законодавством, зберігають права на ці ділянки.

Крім того, аналіз ст. 120 ЗК 2001 р. з точки зору її дії в часі дає підстави для висновку про те, що на момент укладення договору дарування жилого будинку (жовтень 2007 р.) чинною була редакція, відповідно до якої, якщо договором про відчуження жилого будинку, будівлі або споруди розмір земельної ділянки не визначено, до набувача переходить право власності лише на ту частину земельної ділянки, яка зайнята жилим будинком, будівлею або спорудою, та на частину земельної ділянки, яка необхідна для їх обслуговування.

Проте суди помилково застосували до спірних правовідносин ст. 120 ЗК у редакції Закону України від 05 листопада 2009 р. № 1702-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку набуття прав на землю», чинній з 10 грудня 2009 р., без урахування її дії в часі та відмовили в задоволенні позовних вимог, у тому числі про визнання права власності на дві земельні ділянки: площею S-1 та площею S-2, не врахувавши наявність рішення сільської ради від 18 січня 1994 р. про передачу у приватну власність вказаних земельних ділянок та запису в земельно-

кадастрових документах; а також не врахували того, що виникнення права власності на спірну земельну ділянку площею S-2 не пов'язане з переходом права власності на будинок, оскільки зазначений будинок не знаходиться на цій ділянці, та що до вказаних правовідносин не застосовуються положення ЗК про перехід права на земельну ділянку в разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду та ст. 377 ЦК, у зв'язку із чим були позбавлені можливості з'ясувати характер спірних правовідносин щодо визнання права власності на земельну ділянку площею S-2 (*постанова від 30 травня 2012 р. № 6-31 цс 12*).

5. Відповідно до пунктів 1, 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК цей Кодекс застосовується до цивільних правовідносин, що виникли після набрання ним чинності, тобто після 01 січня 2004 р.

Статтею 12 Закону України «Про власність», який був чинним на час виникнення спірних правовідносин (спірний будинок збудовано у період з 1988 р. до 1995 р., а 29 березня 1995 р. видано свідоцтво про право власності на житловий будинок), визначено, що у приватній власності громадян можуть перебувати жилі будинки, збудовані на відведеній у встановленому порядку земельній ділянці або придбані на законних підставах.

За змістом ст. 17 ЗК та ст. 14 Закону України «Про власність» земельна ділянка для будівництва жилого будинку і господарських будівель надається громадянину в приватну власність, а тому участь інших осіб у будівництві не створює для них права приватної власності на жилий будинок, крім випадків, передбачених законом.

Таким чином, будівництво будинку на земельній ділянці, яка забудовнику не відводилась, не дає підстав для визнання за ним права власності на вже збудований будинок (*постанова від 16 травня 2012 р. № 6-42 цс 12*).

6. Відповідно до ст. 330 ЦК, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване в нього.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 388 ЦК передбачено, що у разі придбання майна за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у випадку, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Отже, захист права особи, яка вважає себе власником майна, можливий шляхом задоволення віндикаційного позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК (*постанова від 30 січня 2012 р. № 6-61 цс 11*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПРАКТИКУ
ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ПРИ РОЗГЛЯДІ
СПРАВ ОКРЕМИХ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1389/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у трудових справах та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. Відповідно до ч. 3 ст. 32 КЗпП у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці — систем та розміру оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших — працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці.

Отже, зміна істотних умов праці, зокрема зменшення заробітної плати, може бути визнана законною тільки в тому випадку, якщо буде доведена наявність змін в організації виробництва і праці, а не лише повідомлення працівника в установленій законом строк (*постанова від 04 липня 2012 р. № 6-59 цс 12*).

2. Відповідно до ч. 1 ст. 21 КЗпП трудовий договір укладається між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом. У зв'язку із цим і угода про припинення трудового договору згідно з п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП укладається між сторонами трудового договору, яким є працівник і власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, а рішення про розірвання тру-

дового договору приймається власником або органом управління підприємства, установи, організації, який наділений такими повноваженнями.

Згідно з п. 6.4 Статуту підприємства фінансовий директор призначається засновником останнього. Отже, і рішення про розірвання трудового договору з фінансовим директором підприємства також вправі приймати лише його засновник, який і прийняв рішення про припинення вказаного трудового договору, а генеральному директору підприємства доручено оформити розірвання трудового договору (*постанова від 27 червня 2012 р. № 6-67 зс 12*).

3. Відповідно до ч. 3 ст. 252 КЗпП та ч. 3 ст. 41 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» звільнення керівників виборного профспілкового органу підприємства, установи, організації (у тому числі структурних підрозділів) допускається за наявності попередньої згоди виборного органу, членами якого вони є, а також вищого виборного органу цієї профспілки (об'єднання профспілок). У зв'язку із цим отримання згоди на звільнення лише вищого виборного органу первинної профспілки підприємства та звільнення працівника є порушенням зазначених вимог закону (*постанова від 06 лютого 2012 р. № 6-79 зс 11*).

4. Відповідно до ст. 27 Закону України «Про оплату праці», п. 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1995 р. № 100, середньомісячна заробітна плата за час вимушеного прогулу працівника обчислюється виходячи з виплат за останні два календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана виплата, тобто, що передують дню звільнення працівника з роботи.

При цьому згідно з п. 5 наведеного вище Порядку основою для визначення загальної суми заробітку, що підлягає виплаті за час вимушеного прогулу, є середньоденна (середньогодинна) заробітна плата працівника, яка згідно з п. 8 цього Порядку визначається діленням заробітної плати за фактично відпрацьовані протягом двох місяців роботи (календарні) дні на число відпрацьованих робочих днів (годин), а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на число календарних днів за цей період. Після визначення середньоденної заробітної плати як розрахункової величини для нарахування виплат працівнику здійснюється нарахування загальної суми середнього заробітку за час вимушеного прогулу, яка обчислюється шляхом множення середньоденної заробітної плати на середньомісячне число робочих днів у розрахунковому періоді. Середньомісячне число робочих днів розраховується діленням на 2 сумарного числа робочих днів за останні календарні місяці згідно з графіком роботи підприємства, установи, організації, встановленим із дотриманням вимог законодавства.

Крім того, положеннями розділу III наведеного Порядку передбачені види виплат, які підлягають урахуванню і які не підлягають урахуванню при обчисленні середнього заробітку як розрахункової величини для нара-

хування виплати за час вимушеного прогулу (*постанова від 23 січня 2012 р. № 6-87 цс 11*).

5. Захист порушеного права у сфері трудових відносин забезпечується як відновленням становища, яке існувало до порушення цього права (наприклад, поновлення на роботі), так і механізмом компенсації моральної шкоди як негативних наслідків (втрат) немайнового характеру, що виникли у результаті душевних страждань, яких особа зазнала у зв'язку з посяганням на її трудові права та інтереси. Конкретний спосіб, на підставі якого здійснюється відшкодування моральної шкоди, обирається потерпілою особою з урахуванням характеру правопорушення, його наслідків та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення спору (статті 3, 4, 11, 31 ЦПК).

Ураховуючи, що КЗпП не містить будь-яких обмежень чи виключень для компенсації моральної шкоди у разі порушення трудових прав працівників, а ст. 237-1 цього Кодексу передбачає право працівника на відшкодування моральної шкоди у обраний ним спосіб, зокрема повернення потерпілій особі вартісного (грошового) еквівалента завданої моральної шкоди, розмір якої суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань, їх тривалості, тяжкості вимушених змін у її житті та з урахуванням інших обставин справи, висновок суду про стягнення грошового еквівалента моральної шкоди є правильним.

Отже, компенсація завданої моральної шкоди не поглинається самим фактом відновлення становища, яке існувало до порушення трудових прав, шляхом поновлення на роботі, а має самостійне юридичне значення (*постанова від 25 квітня 2012 р. № 6-23 цс 12*).

6. Розглядаючи справи про матеріальну відповідальність на підставі письмового договору, укладеного працівником з підприємством, установою, організацією, про взяття на себе повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей (недостача, зіпсування), переданих йому для зберігання або інших цілей (п. 1 ст. 134 КЗпП), суд зобов'язаний перевірити, чи належить працівник до категорії працівників, з якими згідно зі ст. 135-1 КЗпП може бути укладено такий договір та чи був він укладений. За відсутності цих умов на працівника за заподіяну ним шкоду може бути покладено лише обмежену матеріальну відповідальність, якщо згідно із чинним законодавством працівник з інших підстав не несе матеріальної відповідальності у повному розмірі шкоди.

З урахуванням наведеного договір про повну матеріальну відповідальність з торговим агентом, робота якого згідно з посадовою інструкцією не пов'язана зі зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих йому цінностей, і така посада не внесена до Переліку таких посад і робіт, затверджених постановою Державного комітету Ради Міністрів СРСР по праці і соціальних питаннях, Секретаріату Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок від

28 грудня 1977 р. № 447/24, не має юридичної сили та не може бути підставою для матеріальної відповідальності у повному розмірі заподіяної з його вини шкоди (*постанова від 25 квітня 2012 р. № 6-16 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПРАКТИКУ
ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРИ ВИРІШЕННІ СПОРІВ ІЗ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,
ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ ДОГОВОРІВ
ТА ІНШИХ ПРАВОЧИНІВ
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1390/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у справах, що виникають із правочинів, та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 225 ЦК правочин, який дієдатна фізична особа вчинила в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті — за позовом інших осіб, чий цивільні права або інтереси порушені.

Висновок про тимчасову недієдатність учасника такого правочину слід робити, перш за все, на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан особи в момент вчинення правочину. Хоча висновок експертизи в такій

справі є лише одним із доказів у справі і йому слід давати належну оцінку в сукупності з іншими доказами (ст. 212 ЦПК), будь-які зовнішні обставини (показання свідків про поведінку особи тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Проведеною у справі посмертною судово-психіатричною експертизою не зроблено висновку про абсолютну неспроможність спадкодавця у момент складення ним заповіту розуміти значення своїх дій та керувати ними, а лише стверджено, що існуючі в той час порушення його психічної діяльності істотно впливали на його здатність усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, що саме по собі не є підставою для визнання складеного в такому стані заповіту недійсним з підстав, передбачених ч. 1 ст. 225 ЦК.

Отже, підставою для визнання правочину недійсним за вказаної підстави може бути лише абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними і в основу рішення суду про недійсність правочину не може покладатися висновок експертизи, який ґрунтується на припущеннях (ч. 4 ст. 60 ЦПК) (*постанова від 29 лютого 2012 р. № 6-9 цс 12*).

2. Частина 1 ст. 48 ЦК Української РСР, чинного на час укладення сторонами спірних договорів купівлі-продажу квартири, встановлювала, що недійсною є та угода, яка не відповідає вимогам закону.

Відповідно до ст. 169 ЦК Української РСР грошові зобов'язання повинні бути виражені і підлягають оплаті в національній валюті. Вираження і оплата грошових зобов'язань в іноземній валюті допускається лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», який встановлює режим здійснення валютних операцій на території України, також не дозволяє здійснення оплати платежів в іноземній валюті у розрахунках між резидентами, якими є сторони по справі.

Згідно з умовами спірних договорів купівлі-продажу квартир, що також встановлено судом, покупна ціна, тобто грошові зобов'язання покупців за цими договорами виражені в національній валюті України — гривні.

Визначення при цьому в договорах грошового еквівалента цих зобов'язань покупців в умовних одиницях законом не заборонено і не є підставою для визнання договору купівлі-продажу недійсними (*постанова від 30 травня 2012 р. № 6-29 цс 12*).

3. Стаття 655 ЦК закріплює законодавче визначення договору купівлі-продажу, згідно з яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Істотними умовами договору купівлі-продажу є умови про предмет та ціну. Ціна товару — це грошова сума, яка підлягає сплаті покупцем за одержану від продавця річ.

За загальним правилом (ч. 1 ст. 692 ЦК) оплата товару за договором купівлі-продажу здійснюється після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару.

Однак сторони можуть відійти від цього положення, застосувавши розстрочення платежу (ч. 2 ст. 692 ЦК). Укладення такого договору між фізичними особами, наприклад, при купівлі-продажу житлового будинку, законом не заборонено.

У разі якщо договором купівлі-продажу передбачена оплата товару через певний час після його передачі покупцю, покупець повинен провести оплату в строк, передбачений договором.

Якщо покупець не виконує свого обов'язку щодо оплати переданого йому товару в установленій договором купівлі-продажу строк, продавець набуває право вимоги такої оплати (ч. 3 ст. 692 ЦК) або розірвання договору з підстав, передбачених ст. 651 ЦК (*постанова від 6 червня 2012 р. № 6-46 цс 12*).

4. Відповідно до ч. 1 ст. 624 ЦК, якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то вона підлягає стягненню в повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків.

Разом з тим згідно зі ст. 536 ЦК за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншим актом цивільного законодавства.

На відміну від процентів як плати за користування чужими грошима неустойка є засобом забезпечення виконання зобов'язання.

Аналіз правових норм, зокрема статей 536, 549, ч. 2 ст. 625 ЦК, дає підстави для висновку про те, що проценти та неустойка є різними правовими інститутами, обмеження можливості одночасного застосування яких законом не встановлено (*постанова від 6 червня 2012 р. № 6-49 цс 12*).

5. Відповідно до ст. 652 ЦК у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 ст. 652 ЦК, — зміне-

ний за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

1) в момент укладення договору сторони керувалися тим, що така зміна обставин не настане;

2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Частина 4 ст. 652 ЦК встановлює, що зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

Оскільки у момент укладення договору фінансового лізингу його сторони не лише не керувалися тим, що курс української гривні до долара США протягом строку дії договору залишатиметься стабільним, а навпаки допускали можливість його падіння, та, включаючи в договір умову, яка передбачає здійснення лізингових платежів в сумі, визначеній залежно від курсу гривні до долара США на день платежу, лізингодавець намагався уникнути ризику, пов'язаного з можливим падінням курсу української гривні, а лізингодавець взяв на себе такий ризик.

За таких обставин висновок суду про те, що настання світової фінансової кризи є істотною зміною обставин, якими сторони договору фінансового лізингу керувалися при його укладенні, є помилковим (*постанова від 20 лютого 2012 р. № 6-93/цс 11*).

6. Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За змістом ст. 901 ЦК договір про надання послуг є складним зобов'язанням, що складається з двох органічно поєднаних між собою зобов'язань: по-перше, правовідношення, в якому виконавець повинен надати послугу, а замовник наділений правом вимагати виконання цього обов'язку; по-друге, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати.

У ч. 3 ст. 510 ЦК визначено, що якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона

зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Відтак грошовим слід вважати будь-яке зобов'язання, що складається, у тому числі, з правовідношення, в якому праву кредитора вимагати від боржника виконання певних дій відповідає кореспондуючий обов'язок боржника сплатити гроші на користь кредитора.

Саме до останнього виду грошових зобов'язань належить укладений сторонами договір про надання послуг стільникового мобільного зв'язку, оскільки ним встановлена ціна договору — абонентська плата.

Отже, правовідносини, які склалися між сторонами на підставі договору про надання послуг стільникового мобільного зв'язку, є грошовим зобов'язанням, в якому, серед інших прав і обов'язків сторін, праву виконавця (кредитора) вимагати від замовника (боржника) сплати грошей за надані виконавцем послуги на його користь відповідає кореспондуючий обов'язок замовника сплатити ці гроші.

Таким чином, зважаючи на таку юридичну природу правовідносин сторін як грошових зобов'язань на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання (*постанова від 14 листопада 2011 р. № 6-40 цс 11*).

7. Відповідно до загальних умов виконання зобов'язання, встановлених ст. 526 ЦК, зобов'язання повинно виконуватись належним чином згідно з умовами договору та вимогами ЦК, інших актів цивільного законодавства. Недотримання таких вимог призводить до порушення зобов'язань.

За змістом ч. 1 ст. 901, ч. 1 ст. 903 ЦК за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

Зобов'язання боржника сплатити певну грошову суму на користь кредитора відповідно до цивільно-правового договору або з інших підстав, визначених законом, є грошовим зобов'язанням.

Отже, правовідносини, які склалися між сторонами на підставі договору про надання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води, є грошовим зобов'язанням, у якому, серед інших прав і обов'язків сторін, на боржника покладено виключно певний цивільно-правовий обов'язок з оплати отриманих житлово-комунальних послуг, якому кореспондує право вимоги кредитора (ч. 1 ст. 509 ЦК) — вимагати сплату грошей за надані послуги.

Правові наслідки прострочення боржником виконання грошового зобов'язання, сплата пені та, на вимогу виконавця, суми втрат від інфляції

та трьох процентів річних, з урахуванням зазначених норм матеріального права, визначені сторонами і в укладеному ними договорі.

Таким чином, з огляду на юридичну природу правовідносин як грошових зобов'язань на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання.

Закріплена в п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» правова норма щодо відповідальності боржника за несвоєчасне здійснення оплати за житлово-комунальні послуги у вигляді пені не виключає застосування правових норм, встановлених ч. 2 ст. 625 ЦК (*постанова від 20 червня 2012 р. № 6-68 цс 12*).

8. Аналіз норм чинного законодавства (зокрема пунктів 6, 7 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», статей 553, 1046 ЦК) дає підстави для висновку про те, що окремі послуги, які відносяться до фінансових послуг (наприклад, надання коштів у позику, поручительство), можуть надаватися не тільки фінансовими установами, які є учасниками ринку з надання фінансових послуг, або юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але і фізичними особами, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

При цьому Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» регулює відносини лише за участю учасників ринків фінансових послуг, а відносини між фізичними особами, зокрема щодо договорів позики, поруки, регулюються нормами ЦК (статті 553–559, 1046–1053).

Договір позики як загальна договірна конструкція є підставою для виникнення правовідносин, учасниками яких є будь-які фізичні або юридичні особи, оскільки норми ЦК не містять жодного винятку як щодо суб'єктного складу, так і щодо права на одержання від позичальника процентів від суми позики, розмір яких і порядок одержання встановлюється договором (ч. 1 ст. 1048 ЦК).

Таким чином, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» є спеціальним нормативним актом, який регулює відносини спеціальних суб'єктів — учасників ринку фінансових послуг, і не поширюється на всіх інших юридичних і фізичних осіб — суб'єктів договору позики, правовідносини яких регулюються нормами статей 1046–1048 ЦК (*постанови від 30 травня 2012 р. № 6-48 цс 12, від 18 липня 2012 р. № 6-79 цс 12*).

9. Відповідно до вимог ст. 545 ЦК кредитор, прийнявши виконання зобов'язання, повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі.

Якщо боржник видав кредиторowi борговий документ, кредитор, приймаючи виконання зобов'язання, повинен повернути його боржникові.

У разі неможливості повернення боргового документа кредитор повинен вказати про це у розписці, яку він видає.

Наявність боргового документа у боржника підтверджує виконання ним свого обов'язку.

У разі відмови кредитора повернути борговий документ або видати розписку боржник має право затримати виконання зобов'язання. У цьому разі настає прострочення кредитора.

Статтею 527 ЦК передбачено зобов'язання боржника виконати свій обов'язок, а кредитора — прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту, а також право кожної із сторін у зобов'язанні вимагати доказів того, що обов'язок виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою, і ризик наслідків непред'явлення такої вимоги.

Судом встановлено, що позикодавець видав розписку позичальнику як борговий документ, що підтверджує укладення договору позики та прийняття кожним із них відповідних зобов'язань. Передаючи кошти особі, яка не є стороною договору позики, позичальник не скористався своїм правом на затримання виконання зобов'язання до повернення боргового документа та не звертався з такою вимогою безпосередньо до позикодавця. Крім того, оригінал боргової розписки знаходиться у позикодавця, що свідчить про невиконання умов договору позики (*постанова від 25 квітня 2012 р. № 6-24 цс 12*).

10. Відповідно до ч. 1 ст. 1059 ЦК договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Пунктом 1.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 516 (далі — Положення), передбачено, що залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується: договором банківського рахунка; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Відповідно до п. 2 глави 2 розділу III Інструкції про касові операції в банках України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 р. № 337 і зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 5 вересня 2003 р. за № 768/8089, яка була чинною на момент укладення договору банківського вкладу, 1 листопада 2008 р., приймання готівки національної валюти від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами: за заявою на переказ готівки — від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних осіб — на поточні, вкладні (депозитні) рахунки, а також від юридичних та фізичних осіб — на рахунки інших юридичних або фізичних осіб, які відкриті в цьому самому банку або в іншому банку, та переказу без відкриття рахунка; за рахунками на сплату платежів — від фізичних осіб на користь юридичних осіб; за прибутковим касовим ордером — від працівників та клієнтів банку за внутрішньобанківськими операціями; за документами, установленними відповідною платіжною системою: від фізичних і юридичних осіб — для відправлення переказу та виплати його отримувачу готівкою в національній валюті.

Пунктом 8 глави 2 розділу III зазначеної Інструкції передбачено, що після завершення приймання готівки клієнту видається квитанція (другий примірник прибуткового касового документа) або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі. Квитанція або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі, має містити найменування банку, який здійснив касову операцію, дату здійснення касової операції (у разі здійснення касової операції в післяопераційний час — час виконання операції), а також підпис працівника банку, який прийняв готівку, відбиток печатки (штампа) або електронний підпис працівника банку, засвідчений електронним підписом САБ.

Згідно із п. 2.1 Положення грошові кошти в національній та іноземній валюті або банківські метали, залучені від юридичних і фізичних осіб, обліковуються банками на відповідних рахунках, відкриття яких здійснюється банком на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту) або договору банківського рахунка та інших документів відповідно до законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України з питань відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті.

При цьому ч. 3 ст. 1058, ч. 2 ст. 1068 ЦК встановлюють, що банк зобов'язаний зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, в день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не встановлений договором банківського рахунка або законом.

Таким чином, згідно із наведеними нормами права відкриття відповідних рахунків та облікування на них грошових коштів у національній та іно-

земній валюті, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту), є обов'язком банку, відповідно до якого банк зобов'язаний зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, у день надходження до банку відповідного розрахункового документа.

З огляду на зміст ст. 1059 ЦК, п. 1.4 Положення, п. 8 глави 2 розділу III Інструкції письмова форма договору банківського вкладу (депозиту) вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, які, у свою чергу, є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі.

Таким чином, відсутність реєстрації договору банківського вкладу і, як наслідок, необлікування на рахунку банку грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу, не можна вважати недодержанням письмової форми договору банківського вкладу за наявності ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, і є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі. Відповідні юридичні факти (відсутність банківських рахунків і, як наслідок, необлікування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу) слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу (*постанови від 25 квітня 2012 р. № 6-20 цс 12, від 6 червня 2012 р. № 6-17 цс 12*).

11. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про страхування» страховий випадок — подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Згідно із ч. 1 ст. 25 Закону України «Про страхування» здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком.

Отже, з урахуванням наведеного та положень статей 979, 990 ЦК обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страху-

вальнику виникає у разі, якщо такий страховий випадок прямо передбачений умовами договору страхування.

Якщо ж подія, що настала, не може бути кваліфікована як страховий випадок відповідно до вимог договору страхування або закону, обов'язок у страховика здійснити страхову виплату не виникає.

Згідно із договором страхування страховим випадком є смерть унаслідок нещасного випадку, яким є раптова, випадкова, ненавмисна та незалежна від волі застрахованої особи подія (випадок), яка настала проти її волі і яка спричинила шкоду життю або здоров'ю (включаючи утоплення, опіки, травми, заподіяні блискавкою або електричним струмом, обмороження, випадкові отруєння газами чи парами, отруйними чи хімічними речовинами, ліками).

Захворювання, у тому числі раптові та професійні, та хвороби не відносяться до нещасних випадків.

Смерть страхувальника через загострення його хронічної хвороби визначена умовами договору страхування як подія, яка не є страховим випадком, а відтак не породжує у страховика обов'язку виплатити страхове відшкодування страхувальнику (*постанова від 23 квітня 2012 р. № 6-101 цс 11*).

12. Положення ч. 1 ст. 901 ЦК вказує на те, що договір про надання послуг (зокрема, страхових) є складним зобов'язанням, що складається з двох органічно поєднаних між собою зобов'язань: по-перше, правовідношення, в якому виконавець повинен надати послугу, а замовник наділений правом вимагати виконання цього обов'язку; по-друге, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати.

За змістом статей 524, 533–535, 625 ЦК вбачається, що грошовим є зобов'язання, яке виражається в грошових одиницях України (грошовому еквіваленті в іноземній валюті), тобто будь-яке зобов'язання зі сплати коштів.

Частиною 3 ст. 510 ЦК України визначено, що якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Таким чином, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу в грошах, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, тобто в якому передбачено передачу грошей як предмет договору або сплату їх як ціни договору, є грошовим зобов'язанням.

Саме до останнього виду грошових зобов'язань належить укладений сторонами договір про надання послуг, оскільки ним установлена ціна договору — страхова сума.

Крім того, ст. 625 ЦК розміщена в розділі «Загальні положення про зобов'язання» книги 5 ЦК, а тому поширює свою дію на всі зобов'язання,

якщо інше не передбачено в спеціальних нормах, які регулюють суспільні відносини з приводу виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань.

Отже, правовідносини, що склалися між сторонами на підставі договору добровільного страхування наземного транспорту, є грошовим зобов'язанням і на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання (*постанова від 06 червня 2012 р. № 6-49 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПРО ПРАКТИКУ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ОКРЕМИХ НОРМ
ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1391/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у земельних спорах та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про оренду землі» істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату; умови

використання та цільове призначення земельної ділянки, яка передається в оренду; умови збереження стану об'єкта оренди; умови і строки передачі земельної ділянки орендарю; умови повернення земельної ділянки орендодавцеві; існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки; визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін; умови передачі у заставу та внесення до статутного фонду права оренди земельної ділянки.

Частиною 2 ст. 15 зазначеного Закону України встановлено, що відсутність у договорі оренди землі однієї з істотних умов, передбачених цією статтею, є підставою для визнання договору недійсним відповідно до закону.

Згідно із ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1–3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

У ч. 1 ст. 203 ЦК встановлено, що зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

Отже, відсутність у договорах оренди землі хоча б однієї з істотних умов, передбачених у ч. 1 ст. 15 Закону України «Про оренду землі», зокрема умов збереження стану об'єкта оренди (абз. 6), є підставою для визнання таких договорів оренди недійсними (*постанови від 18 липня 2012 р. № 6-77 цс 12, від 4 квітня 2012 р. № 21 цс 12*).

2. Оскільки судом встановлено, що рішення про передачу земельної ділянки у власність відповідача сільською радою не приймалося, тому суд правильно визнав недійсним державний акт на право власності на земельну ділянку без скасування правової підстави видачі такого акта — рішення сільської ради (*постанова від 20 лютого 2012 р. № 6-78 цс 11*).

3. Установивши, що спірні земельні ділянки первинним їхнім власникам за встановленим законом порядком не надавалися; рішення селищної ради, на підставі якого відповідачам видані державні акти на право власності на земельні ділянки, було підробленим; спірні земельні ділянки відносяться до земель водного фонду та знаходяться в межах прибережної захисної смуги, тому згідно зі статтями 60, 61 ЗК не могли їм надаватися для зазначеного в державних актах цільового призначення; порушені вимоги п. 12 розділу X «Перехідні положення» ЗК, оскільки землі знаходяться поза межами населеного пункту, тому селищною радою не могли надаватися, правильно визнавши вказані державні акти недійсними і встановивши, що земельні ділянки незаконно вибули з державної власності, суди безпідставно відмовили у позові про витребування майна із чужого незаконного володіння, не застосувавши положення статей 387, 388 ЦК (*постанова від 26 вересня 2011 р. № 6-34 цс 11*).

4. Статтею 12 ЗК визначено повноваження сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст, до яких

належать, зокрема, розпорядження землями територіальних громад, підготовка висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок відповідно до цього Кодексу, інформування населення щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок та інші.

Пунктом 12 розділу X «Перехідні положення» ЗК визначено, що до розмежування земель державної та комунальної власності повноваження щодо розпорядження землями в межах населених пунктів здійснюють відповідні сільські, селищні, міські ради, а за межами населених пунктів — відповідні органи виконавчої влади.

Оскільки спірна земельна ділянка знаходиться за межами населеного пункту, тому на цю земельну ділянку визначені у ст. 12 ЗК повноваження селищної ради не поширюються. Отже, при прийнятті районною державною адміністрацією розпоряджень про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки в оренду порушень закону та прав позивача не було (*постанова від 23 квітня 2012 р. № 6-22 цс 12*).

5. Чинний ЗК встановлює підстави набуття права на землю шляхом передачі ділянок у власність або надання їх у користування (ч. 2 ст. 116). Однак громадяни і юридичні особи не можуть втрачати раніше наданого їм права користування земельною ділянкою.

ЗК Української РСР 1970 р., який був чинним на час прийняття рішення виконавчим комітетом Київської обласної Ради народних депутатів про вилучення спірної земельної ділянки з користування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів і надання її п/с А-1897 та ВЕО «Київенерго» для розміщення колективних садів, встановлював безстрокове і тимчасове користування землею (ст. 15). Землекористувачами визначалися: колгоспи, радгоспи, інші сільськогосподарські державні, кооперативні, громадські підприємства, організації і установи; промислові, транспортні, інші несільськогосподарські державні, кооперативні, громадські підприємства, організації та установи; громадяни (ст. 13).

Згідно зі ст. 16 ЗК Української РСР 1970 р. надання земельної ділянки, що є в користуванні, іншому землекористувачеві провадиться тільки після вилучення даної ділянки в порядку, передбаченому статтями 37–41 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 51 ЗК Української РСР 1970 р. підприємствам, організаціям і установам можуть надаватись земельні ділянки для колективного садівництва та городництва в порядку і на умовах, встановлюваних законодавством Союзу РСР і Української РСР.

За змістом ст. 135 ЗК Української РСР 1970 р. земельні ділянки для колективного садівництва надаються підприємствам, організаціям, установам із земель державного запасу і земель державного лісового фонду, не вкритих лісом або зайнятих малоцінними лісовими насадженнями, в межах зелених і приміських зон міст та інших населених пунктів з урахуванням

перспективного розширення території населених пунктів, а також за межами цих зон або за межами населених пунктів, що не мають приміських і зелених зон. У разі відсутності зазначених земель для колективного садівництва можуть надаватися, як виняток, черезсмужні, дрібноконтурні ділянки, непридатні землі, що не можуть бути використані в громадському господарстві колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств.

Надання земель для колективного садівництва провадиться Радою Міністрів Української РСР, виконавчими комітетами обласних, районних (міських) Рад народних депутатів у межах їх компетенції.

Статтею 136 ЗК Української РСР 1970 р. передбачено, що земельні ділянки, зайняті колективними садами, знаходяться в користуванні садівницьких товариств, що організуються при підприємствах, організаціях, установах, яким у встановленому порядку надано ці земельні ділянки.

Садівницькі товариства використовують ці ділянки відповідно до цілей, визначених їх статутом, зареєстрованим виконавчим комітетом районної (міської) Ради народних депутатів, на території якої знаходиться садівницьке товариство.

ЗК Української РСР 1990 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 13 березня 1992 р. № 2196-ХІІ) закріпив право колективної і приватної власності громадян на землю, зокрема право кооперативів громадян Української РСР на отримання земельних ділянок для ведення колективного садівництва.

Отже, підставою для виникнення права на земельну ділянку є відповідний юридичний факт. Чинний ЗК серед підстав набуття права на землю громадянами та юридичними особами не називає оформлення чи переоформлення прав на земельні ділянки.

Таким чином, установивши, що СТ «Енергетик» користується спірною земельною ділянкою на підставі відповідного рішення ПЕО «Київенерго» і п/с А-1897 про створення садівницького товариства, суди дійшли помилкового висновку про те, що у садівницького товариства не виникло право на захист порушених прав та інтересів щодо цієї земельної ділянки на підставі ст. 3 ЦПК (*постанова від 06 червня 2012 р. № 6-40 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПРО ПРАКТИКУ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ОКРЕМИХ НОРМ
МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1392/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

**Захист честі, гідності і ділової репутації;
право на повагу до сімейного, приватного життя
та відшкодування моральної шкоди**

1. Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати, передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади незалежно від кордонів. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Рішенням Європейського суду з прав людини від 05 травня 2011 року у справі «Редакція газети “Правое дело” та Штекель проти України» встановлено, що рішення національних судів, якими спростовано відомості, викла-

дені у статті «Спецслужба или торговое представительство», як такі, що не відповідають дійсності, порочать честь, гідність і ділову репутацію Т.Г.Л., а саме: «Член ОГ Г.Т., доверенное лицо Ан., возглавляющий основные направления в банде, координатор заказных убийств и финансист, встречается с Т. и финансирует вопросы руководства Управления СБУ в области», становлять втручання у право заявників, гарантоване ст. 10 зазначеної Конвенції, та вказано на порушення їхнього права, оскільки таке втручання суперечило принципу законності, що відносно обох заявників виявилось у відсутності чіткого законодавчого регулювання використання журналістами інформації, отриманої з Інтернету, а відносно другого заявника — у відсутності законодавчої підстави для зобов'язання його судом опублікувати вибачення (*постанова від 21 травня 2012 р. № 6-12 цс 12*).

2. Відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Відмовляючи в задоволенні позову, суди керувалися тим, що позивач не довела, що саме з вини виконавчого комітету Краснодонської міської ради було порушено її права та що діями відповідача їй завдана моральна шкода.

Проте 21 липня 2011 р. Європейський суд з прав людини ухвалив рішення у справі за заявою Г.Н.М., яким встановлено наявність порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з недотриманням справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства, оскільки держава не змогла довести, що до використання дороги по вул. Ч. у м. Краснодоні як автомагістралі було здійснено адекватне екологічне дослідження наслідків такого використання та в подальшому було здійснено належну екологічну політику.

Крім того, заявниця не мала ефективної можливості впливати на процес прийняття рішень щодо використання вулиці, на якій вона проживає, як автомагістралі, включно з оскарженням у незалежному органі. Тобто встановлено порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, а саме ст. 8 Конвенції, зокрема щодо порушення права на повагу до свого приватного і сімейного життя та до свого житла (*постанова від 09 квітня 2012 р. № 6-100 цс 11*).

Житлове право

1. Відповідно до вимог п. 6.4 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно,

затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 07 лютого 2002 р. № 7/5 (в редакції, що діяла на час видачі дубліката, — вересень 2004 р.), у разі крадіжки, втрати, пошкодження тощо свідоцтва про право власності чи витягу про реєстрацію прав БТІ можуть видати дублікат витягу або за дорученням органів місцевого самоврядування, місцевої державної адміністрації та інших органів здійснити необхідні підготовчі заходи для видачі дубліката свідоцтва.

Для отримання дубліката свідоцтва чи витягу подається заява, якій передуює опублікування в пресі повідомлення про недійсність викрадених, загублених, пошкоджених свідоцтв про право власності чи витягів про реєстрацію прав. БТІ перевіряє належність заявленої вимоги відомостям з Реєстру прав та оформлює дублікат свідоцтва чи витягу.

На дублікаті свідоцтва чи витягу обов'язково зазначається його номер та в Реєстрі прав робиться відмітка про втрату оригіналу свідоцтва чи витягу та відмітка про видачу дубліката свідоцтва чи витягу.

Отже, аналізуючи зміст наведеної норми, слід зазначити, що діючим законодавством передбачено видачу дубліката свідоцтва про право власності лише у разі крадіжки, втрати, чи пошкодження оригіналу свідоцтва про право власності з обов'язковим дотриманням встановленої процедури, яка передуює видачі, та визнанням у зв'язку з цим недійсним втраченого свідоцтва, а не тоді, коли співвласнику лише чиняться перешкоди для розпорядження його часткою у спільній власності на квартиру (*постанова від 20 червня 2012 р. № 6-62 цс 12*).

2. З урахуванням положень статей 64, 65 ЖК УРСР у осіб, які вселилися до наймача, виникають усі права й обов'язки за договором найму жилого приміщення, якщо особи постійно проживали разом із наймачем і вели з ним спільне господарство та були визнані членами сім'ї наймача (частини 1 і 2 ст. 64 ЖК УРСР). Крім того, особи, які вселилися до наймача, набувають рівного з іншими членами сім'ї права користування жилим приміщенням, якщо особи вселилися в жиле приміщення як члени сім'ї наймача та якщо при вселенні між цими особами, наймачем та членами його сім'ї, які проживають з ним, не було іншої угоди про порядок користування жилим приміщенням (ст. 65 ЖК УРСР).

Під час вирішення спору про право користування жилим приміщенням осіб, які вселилися до наймача, суд повинен з'ясувати, крім обставин щодо реєстрації цих осіб у спірному приміщенні, дотримання встановленого порядку при їх вселенні та наявності згоди на це всіх членів сім'ї наймача та обумовлення угодою між указаними особами, наймачем і членами сім'ї, що проживають з ним, певний порядок користування жилим приміщенням, й інші обставини справи, що мають значення для справи, а саме: чи було це приміщення постійним місцем проживання цих осіб, чи вели вони з наймачем спільне господарство, тривалість часу їх проживання (*постанова від 11 липня 2012 р. № 6-60 цс 12*).

Зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди

1. Відповідно до п. 37 Порядку забезпечення інвалідів автомобілями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08 вересня 1997 р. № 999 (у редакції, чинній на час прийняття рішення про надання спірного автомобіля (серпень 2005 р.)), після смерті інваліда автомобіль, яким він був забезпечений безоплатно або на пільгових умовах, залишається його сім'ї та знімається з обліку в органах соціального захисту населення.

Зазначений вище Порядок від 08 вересня 1997 р. був визнаний таким, що втратив чинність, на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 19 липня 2006 р. № 999 «Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів автомобілями».

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України та ч. 2 ст. 5 ЦК закони та інші нормативно-правові акти, у тому числі й акти цивільного законодавства, не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Офіційне тлумачення вказаного положення Конституції України міститься в п. 2 Рішення Конституційного Суду України від 09 лютого 1999 р. № 1-рп/99 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів), згідно з яким дію нормативно-правового акта в часі слід розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час якого вони настали або мали місце.

Отже, на час смерті С.І.Ю. (жовтень 2007 р.), якому автомобіль був наданий як гуманітарна допомога, тобто на момент виникнення спірних правовідносин і заявлення вимог про повернення спірного автомобіля, діяв Порядок від 19 липня 2006 р. № 999, що набув чинності 09 серпня 2006 р. Згідно з п. 41 цього Порядку автомобіль, отриманий як гуманітарна допомога, після смерті інваліда повертається (вилучається) головному управлінню праці та соціального захисту населення і здається підприємству, що здійснює заготівлю та переробку металобрухту, або видається в порядку черговості інваліду, який перебуває на обліку (*постанова від 16 травня 2012 р. № 6-10 цс 12*).

2. Відповідно до ст. 1167 ЦК, якщо моральної шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, така моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала.

Відповідно до ч. 2 ст. 1168 ЦК моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Установивши, що смерть працівників державного акціонерного товариства «Чорноморнафтогаз» сталася внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки — гелікоптера, власником якого є КДАП «Універсал-Авіа», суди, правильно застосували положення частин 1, 2 та 5 ст. 1187 ЦК, дійшли правильного висновку про покладення на КДАП «Універсал-Авіа», власника джерела підвищеної небезпеки, а не на ДАП «Чорноморнафтогаз», з яким потерпілі перебували у трудових відносинах і загинули під час транспортування на роботу, обов'язку відшкодувати позивачам моральну шкоду, завдану смертю їхніх близьких (*постанова від 05 березня 2012 р. № 6-96 цс 11*).

3. Відповідно до п. 38 Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 472, що діяли на час спірних правовідносин, право на отримання потерпілим виплат на відшкодування шкоди настає з дня встановлення йому МСЕК стійкої втрати професійної працездатності.

Позивачеві було встановлено втрату професійної працездатності висновком МСЕК від 19 серпня 1997 р. і на той час абз. 5 п. 11 цих Правил було передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди не може перевищувати 200 мінімальних розмірів заробітної плати незалежно від інших будь-яких виплат.

Абзац 5 п. 11 Правил щодо встановлення обмеження розміру відшкодування моральної шкоди 150 неоподатковуваними мінімумами доходів громадян незалежно від інших будь-яких виплат було змінено згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 1997 р. № 1100. Однак ця правова норма не має зворотної дії у часі (*постанова від 16 травня 2012 р. № 6-27 цс 12*).

4. Висновком МСЕК від 15 квітня 2008 р. позивачу встановлено II групу інвалідності безстроково та втрату 75 % професійної працездатності.

Відповідно до вимог ст. 173 КЗпП шкода, заподіяна працівникам каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків, відшкодовується у встановленому законодавством порядку.

Законом України від 23 лютого 2007 р. № 717-V «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»» внесені зміни до абз. 4 ст. 1, підпункту «е» п. 1 ч. 1 ст. 21, ч. 3 ст. 28, а також виключено ч. 3 ст. 34 вказаного Закону, скасовано право потерпілих на виробництві громадян на відшкодування їм моральної (немайнової) шкоди за рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Отже, відшкодовуючи моральну шкоду із ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе», суди правильно керувалися тим, що на час виникнення у позивача права на відшкодування моральної шкоди, тобто з 15 квітня 2008 р., діяла норма ст. 237-1 КЗпП, на підставі якої моральна шкода повинна бути відшкодована працівнику роботодавцем (*постанова від 18 квітня 2012 р. № 6-26 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПРАКТИКУ
ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРИ ВИРІШЕННІ СПОРІВ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ
ІЗ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1393/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у справах, що виникають із кредитних правовідносин, та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК припинення поруки в разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презумується. У цьому разі звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

З огляду на загальні засади цивільного законодавства та судочинства права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівність про-

цесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12–15, 20 ЦК, статті 3–5, 11, 15, 31 ЦПК) можна зробити висновок про те, що у разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК (про визнання договору поруки припиненим, про визнання поруки такою, що припинена).

Крім того, законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього: збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає, зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення, розширення змісту основного зобов'язання щодо дострокового повернення кредиту та плати за користування ним, що є підставою для визнання договору поруки припиненим (*постанови від 21 травня 2012 р.: № 6-69 цс 11, № 6-18 св 11, № 20 цс 11, № 88 цс 11*).

2. Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами (ч. 1 ст. 252 ЦК).

Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати (ч. 2 ст. 251 та ч. 2 ст. 252 ЦК).

З договору поруки вбачається, що в ньому не встановлено строку, після якого порука припиняється, а умова договору поруки (п. 11) про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК, тому в цьому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 ЦК про те, що порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Крім того, у кредитному договорі строк виконання основного зобов'язання чітко визначений — строк повного погашення кредиту є 20 серпня 2009 р. (п. 1.4).

За таких обставин у ПАТ КБ «ПриватБанк» виникло право пред'явити вимогу до поручителя про виконання порушеного зобов'язання боржника щодо повернення кредиту, починаючи з 20 серпня 2009 р., протягом наступних шести місяців. Таку вимогу до поручителя банк пред'явив лише 18 жовтня 2010 р., тобто вже після спливу встановленого ч. 4 ст. 559 ЦК шестимісячного строку (*постанови від 18 липня 2012 р. № 6-78 цс 12, від 21 травня 2012 р. № 6-48 цс 11, від 23 травня 2012 р. № 6-33 цс 12*).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно з ч. 2 ст. 1054 та ч. 2 ст. 1050 ЦК у разі якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Згідно з ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Встановивши, що за кредитним договором, укладеним до 25 квітня 2015 р., позичальник з листопада 2008 р. припинив внесення щомісячних платежів щодо повернення кредиту, а пред'явлена банком у лютому 2009 р. вимога до позичальника про дострокове повернення частини позики останнім не виконана, та що банк пред'явив таку ж вимогу в березні 2009 р. до двох поручителів, а у квітні 2009 р., тобто в межах встановленого законом шестимісячного строку, звернувся із зазначеним позовом до суду, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що порука поручителів не припинилася (*постанова від 21 травня 2012 р. № 6-68 цс 12*).

4. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

До припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

Таким чином, у зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки, не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежаще виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.

Отже, висновок суду про те, що ч. 1 ст. 559 ЦК не передбачає припинення поруки внаслідок збільшення розміру відповідальності поручителя, є помилковим (*постанова від 18 червня 2012 р. № 6-73 цс 12*).

5. Кредитним договором передбачена можливість зміни розміру відсоткової ставки. Проте кредитор зобов'язаний повідомити позичальника про намір підвищити процентну ставку не пізніше, ніж за десять днів до дати початку її застосування, а також запропонувати для укладення відповідну додаткову угоду. У разі якщо позичальник погодиться із зміненним розміром процентної ставки, він зобов'язаний протягом п'яти днів підписати запропоновану кредитором додаткову угоду про внесення змін до кредитного договору та повернути її до банку. У разі якщо позичальник не погодиться із запропонованим кредитором розміром процентів, позичальник зобов'язаний протягом п'яти днів повернути кредитору заборгованість з кредиту, сплатити нараховані проценти, пеню та можливі штрафні санкції в повному обсязі.

У зазначений строк позичальник не підписував додаткову угоду до кредитного договору стосовно збільшення процентної ставки, оскільки не був повідомлений про пропозицію кредитора, а здійснював поточні платежі згідно із передбаченим кредитним договором графіком за 12 % ставкою, вносячи в каси банку більші за розміром суми для дострокового погашення кредитної заборгованості. Копії квитанцій підтверджують той факт, що позичальник не міг знати про зміну процентної ставки, оскільки в них не зазначається відсоткова ставка.

Крім того, листування позичальника з банком свідчить про те, що позичальник повідомлень від банку про збільшення процентної ставки за новою відсотковою ставкою не отримував, тому положення ч. 2 ст. 642 ЦК не підлягає застосуванню, оскільки банк, змінюючи в односторонньому порядку процентну ставку, не повідомив про це позичальника, що призвело до порушень п. 2.6 кредитного договору та ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» (*постанова від 04 липня 2012 р. № 6-58 цс 12*).

6. Згідно з ч. 1 ст. 651 ЦК зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Судом встановлено, що рішення про збільшення розміру процентів прийнято банком 05 січня 2009 р., тобто до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку», відповідно до якого встановлений дого-

вором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку.

Відповідно до абз. 4 ч. 4 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» про зміну відсоткової ставки за споживчим кредитом споживач повідомляється кредитором письмово протягом семи календарних днів з дати її зміни.

Судом також встановлено, що датою зміни розміру процентів за кредитним договором банком визначено 01 лютого 2009 р., про таку зміну банк повідомив позивачку рекомендованим листом ще на початку січня 2009 р., тобто до дати зміни розміру процентів.

Отже, банк, прийнявши рішення про збільшення розміру процентів за кредитним договором відповідно до умов договору й до набрання чинності Законом, яким встановлено заборону збільшення банком розміру процентів в односторонньому порядку, повідомив про це позивачку в передбачений Законом України «Про захист прав споживачів» строк, тому порушень закону з боку банку немає (*постанова від 23 травня 2012 р. № 6-38 цс 12*).

7. Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання його стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1–3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу саме в момент вчинення правочину.

Згідно з ч. 1 ст. 638 та ч. 1 ст. 640 ЦК договір є укладеним з моменту досягнення в належній формі згоди з усіх істотних умов договору.

На підставі ч. 2 ст. 640 ЦК у разі, якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання майна або вчинення певної дії.

Законодавець пов'язує момент укладення договору з моментом передання грошей у випадку укладення договору позики (ст. 1046 ЦК). Однак кредитний договір, спір щодо якого вирішено у справі, є укладеним з моменту досягнення його сторонами у письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору.

Судом встановлено, що банк і позичальник уклали кредитний договір у письмовій формі, як вимагається ч. 1 ст. 1055 ЦК. Пунктом 1.2 цього договору було передбачено, що кредит надається банком позичальнику готівкою з відкритого для цієї мети на його ім'я позичкового рахунка. Також судом встановлено, що банк перерахував на його позичковий рахунок обумовлену кредитним договором грошову суму, яку та того ж дня зняла з рахунка.

Отже, посилання позичальника на те, що грошей з відкритого на її ім'я позичкового рахунка вона не знімала, не може бути підставою для визнання кредитного договору та укладених у подальшому додаткових до нього договорів недійсними, оскільки кредитний договір є укладеним з моменту досягнення його сторонами в письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору, а дії щодо зняття грошей з рахунка стосуються його виконання, а не

укладення, тоді як правове значення для вирішення питання про визнання кредитного договору недійсним має додержання його сторонами вимог закону саме при його укладенні, а не виконанні (*постанова від 11 липня 2012 р. № 6-63 цс 12*).

8. Відповідно до ст. 17 ЦПК сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом. Рішення третейського суду може бути оскаржено в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Статтею 5 Закону України «Про третейські суди» передбачено, що юридичні та (або) фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону.

Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України «Про третейські суди» третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. На час виникнення спірних правовідносин Закон не містив заборони на укладення третейської угоди.

Рішенням Конституційного Суду України від 10 січня 2008 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців 7, 11 ст. 2, ст. 3, п. 9 ст. 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) визнано, що відповідно до чинного законодавства підвідомчий суду загальної юрисдикції спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 17 ЦПК, ст. 12 ГПК, ст. 6 Закону України «Про третейські суди»), оскільки, гарантуючи право на судовий захист з боку держави, Конституція України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захистити свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України). Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене (ч. 2 ст. 22, ст. 64 Конституції України).

Відтак, не можна погодитися з висновками суду щодо задоволення позовних вимог та визнання недійсним п. 6.2 договору про надання невідновлюваної кредитної лінії, який містить умову про третейський розгляд спорів (*постанова від 06 червня 2012 р. № 6-50 цс 12*).

9. Відповідно до статей 355, 356 ЦК майно, яке знаходиться у власності двох або більше осіб — співвласників, належить їм на праві спільної влас-

ності і є їх спільним майном. Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві спільної власності є спільною частковою власністю, а без визначення часток — спільною сумісною власністю. Ознакою права спільної власності є множинність суб'єкта та єдність об'єкта.

Судами встановлено, що на момент укладення договору іпотеки нежитлові приміщення загальною площею 1 032,3 кв. м, які передавались в іпотеку, знаходились у підвалі, на першому поверсі та антресолях першого поверху багатоквартирного будинку і згідно з реєстраційним посвідченням БТІ та довідкою-характеристикою БТІ право власності іпотекодавця складало $13/100$ частин будинку.

За загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном (ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 319 ЦК).

Тобто власник майна має право самостійно вирішити питання про передачу цього майна в іпотеку, отримання згоди від будь-якої особи на розпорядження своєю власністю в такий спосіб законом не вимагається.

Зазначений висновок ґрунтується як на нормах статей 316, 319, ч. 2 ст. 583 ЦК, так і на абз. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», відповідно до якого предметом іпотеки може бути нерухоме майно, зареєстроване в установленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом. Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про іпотеку»).

Розпорядження ж об'єктом спільної власності (часткової чи сумісної) має свої особливості. Згідно зі ст. 358 ЦК право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їх згодою.

Проте судом встановлено, що нежитлові приміщення, які є предметом іпотеки та складають $13/100$ частин багатоквартирного житлового будинку, конкретно визначені й відокремлені від решти $87/100$ частин, що є самостійними об'єктами права власності — приватизованими квартирами, які окремо обліковуються в органах БТІ, тому визнання іпотечного договору недійсним не відповідає вимогам закону (*постанова від 23 травня 2012 р. № 6-37 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ч. 1 ст. 292 ЦПК особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції.

Цим правом, яке гарантується ст. 129 Конституції України та ст. 13 ЦПК, може скористатися кредитор згідно з рішенням суду про стягнення позики, яке знаходиться на виконанні у відділі примусового виконання рішень, оскільки під час проведення виконавчих дій державним виконавцем накладено арешт на майно боржника, у тому числі на те, яке було предметом спору між сторонами про поділ майна подружжя, яким припинено право власності подружжя шляхом затвердження мирової угоди.

Крім цього, ч. 5 ст. 175 ЦПК передбачено, що у разі якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує розгляд справи. Отже, наведене дає право згідно з ч. 1 ст. 292 ЦПК на апеляційне оскарження рішення суду, оскільки виведення майна з-під арешту із порушенням вимог закону унеможливить виконання рішення суду про стягнення боргу.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 18 липня 2012 р.*

(в и т я г)

У жовтні 2001 р. П.К.П. звернулася до суду з позовом, посилаючись на те, що з серпня 1982 р. перебувала в зареєстрованому шлюбі з П.В.М. Під час шлюбу ними було придбано рухоме та нерухоме майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя. Позивачка просила поділити вказане нею майно, виділивши у власність певне майно їй та відповідачу.

Ухвалою Хмельницького міськрайонного суду від 30 листопада 2011 р. затверджено мирову угоду, укладену між П.К.П. і П.В.М., згідно з якою кожній із сторін виділено у власність певне майно подружжя, припинено право спільної сумісної власності подружжя. Провадження у зазначеній цивільній справі закрито.

Ухвалою Апеляційного суду Хмельницької області від 27 лютого 2012 р. відмовлено у прийнятті апеляційної скарги М.В.П., поданої в інтересах Г.В.О. При цьому в ухвалі апеляційного суду зазначено, що Г.В.О. не має права на апеляційне оскарження ухвали місцевого суду відповідно до ч. 1 ст. 292 ЦПК.

У касаційній скарзі М.В.П., який діє в інтересах Г.В.О., просить скасувати ухвалу апеляційного суду, посилаючись на неправильне застосування апеляційним судом норм процесуального права.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Згідно із ч. 2 ст. 324 ЦПК підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відмовляючи у прийнятті апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції керувався тим, що ухвалою районного суду про затвердження мирової угоди у справі про поділ майна подружжя П. питання про права чи обов'язки Г.В.О. не вирішувалося, тому в нього відсутнє право апеляційного оскарження.

Проте погодитися з таким висновком суду не можна, оскільки суд дійшов його з порушенням норм процесуального права.

Відповідно до ч. 1 ст. 292 ЦПК сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції.

Цим правом, яке гарантується ст. 129 Конституції України та ст. 13 ЦПК, скористався Г.В.О., посилаючись на те, що є кредитором П.В.М. згідно з рішенням суду про стягнення позики, яке знаходиться на виконанні у відділі примусового виконання рішень управління державної виконавчої служби Головного управління юстиції у Хмельницькій області. Під час проведення виконавчих дій державним виконавцем накладено арешт на майно боржника, у тому числі на те, яке було предметом спору між сторонами.

Наведені фактичні обставини, які, на думку заявника, дають йому право на апеляційне оскарження рішення суду, оскільки виведення майна з-під арешту унеможливить виконання рішення суду про стягнення боргу, апеляційним судом не взято до уваги та не перевірено. Зокрема, судом не враховано положення ч. 5 ст. 175 ЦПК про те, що якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує розгляд справи.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 342 ЦПК, розглянувши касаційну скаргу на ухвалу суду, суд касаційної інстанції скасовує ухвалу і передає питання на новий розгляд до суду, якщо було порушено порядок, встановлений для його вирішення.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ України касаційну скаргу представника Г.В.О. — М.В.П. — задовольнила частково.

Ухвалу Апеляційного суду Хмельницької області від 27 лютого 2012 р. скасувала, справу направила до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження у справі.

Положеннями пунктів 1, 6 ст. 52 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні та примусовій реалізації. Стягнення на майно боржника звертається в розмірі та обсязі, необхідних для виконання за виконавчим документом, з урахуванням стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій, штрафів, накладених на боржника під час виконавчого провадження. У разі якщо боржник володіє майном спільно з іншими особами, стягнення звертається на його частку, що визначається судом за поданням державного виконавця.

Відповідно до пунктів 1, 8 ст. 54 зазначеного Закону звернення стягнення на заставлене майно в порядку примусового виконання допускається за виконавчими документами для задоволення вимог стягувача-заставодержателя. Примусове звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється державним виконавцем з урахуванням положень Закону України «Про іпотеку».

Отже, у разі визнання особи одночасно іпотекодержателем і стягувачем у державного виконавця не виникає перешкод для реалізації заставленого майна, яке знаходиться у стягувача за рішенням суду про стягнення кредитної заборгованості.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 19 грудня 2012 р.*

(в и т я г)

У червні 2010 р. акціонерний комерційний банк соціального розвитку «Укрсоцбанк» (правонаступником якого є публічне акціонерне товариство «Укрсоцбанк», далі — ПАТ «Укрсоцбанк») звернувся до суду зі скаргою, в якій просив визнати неправомірною бездіяльність Центрального відділу державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції АРК, що полягає у незверненні ним стягнення на предмет іпотеки, зобов'язати державного виконавця здійснити відповідні заходи, спрямовані на передачу пакета документів до державної виконавчої служби АРК Головного

управління юстиції Міністерства юстиції України в АРК з метою подальшої реалізації майна спеціалізованою організацією.

Свої вимоги скаржник мотивував тим, що на примусовому виконанні у Центральному відділі державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції знаходиться виконавчий лист № 2-2048/08, виданий 12 вересня 2008 р. Центральним районним судом м. Сімферополя про стягнення з Х.Г.В. на користь АКБСР «Укрсоцбанк» заборгованості у розмірі 1 130 641,80 грн. Проте з моменту відкриття виконавчого провадження рішення суду не виконано, стягнення на майно боржника не звернено, незважаючи на те, що в іпотеці банку знаходиться нерухоме майно боржника — $1/2$ п'ятикімнатної квартири № 3, що знаходиться у будинку № 36 по вул. К. у м. Сімферополі.

Ухвалою Центрального районного суду м. Сімферополя АРК від 08 лютого 2012 р. скаргу ПАТ «Укрсоцбанк» задоволено частково.

Постанову старшого державного виконавця Центрального відділу державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції АРК Т.А.М. від 29 грудня 2011 р. про закінчення виконавчого провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження» визнано неправомірною та скасовано.

Визнано неправомірною бездіяльність Центрального відділу державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції АРК щодо звернення стягнення на предмет іпотеки — квартиру № 3 у будинку № 36 по вул. К. у м. Сімферополі.

В іншій частині скарги відмовлено.

Ухвалою Апеляційного суду АРК від 27 квітня 2012 р. ухвалу суду першої інстанції скасовано, постановлено нову ухвалу, якою у задоволенні скарги ПАТ «Укрсоцбанк» відмовлено.

Вирішено питання про розподіл судових витрат.

У касаційній скарзі ПАТ «Укрсоцбанк», посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить скасувати ухвалу апеляційного суду і задовольнити скаргу в повному обсязі.

Заслухавши доповідь судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, дослідивши матеріали справи та перевіrivши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Відповідно до ст. 324 ЦПК підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Суд першої інстанції, задовольняючи частково скаргу, керувався тим, що, оскільки ПАТ «Укрсоцбанк» одночасно є і заставодержателем, і стягувачем у

виконавчому провадженні, у державного виконавця не було перешкод для реалізації заставленого майна в межах виконавчого провадження.

Суд апеляційної інстанції, скасовуючи ухвалу суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні скарги, керувався тим, що рішення суду про стягнення з боржника грошової суми не може бути підставою для звернення стягнення на предмет іпотеки.

Проте погодитися з такими висновками суду апеляційної інстанції не можна на таких підставах.

Відповідно до ст. 383 ЦПК сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ЦПК, порушено їх права чи свободи.

Згідно зі ст. 387 ЦПК у разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу державної виконавчої служби задовольнити вимогу заявника та усунути порушення, або іншим шляхом поновлює його порушені права чи свободи.

Судами встановлено, що рішенням Центрального районного суду м. Сімферополя АРК від 19 травня 2008 р. задоволено позовні вимоги АКБСР «Укрсоцбанк», правонаступником якого є ПАТ «Укрсоцбанк». З Х.Г.В. та Х.О.В. на користь банку стягнуто солідарно заборгованість за кредитним договором у сумі 1 130 641,80 грн, а також судові витрати у сумі 1 730 грн.

12 вересня 2008 р. Центральним районним судом м. Сімферополя АРК на підставі цього рішення видано виконавчий лист № 2-2048/08 про стягнення з Х.Г.В. на користь АКБСР «Укрсоцбанк» заборгованості у сумі 1 130 641,80 грн.

07 листопада 2008 р. у Центральному відділі державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції АРК було відкрито виконавче провадження про примусове виконання вказаного вище виконавчого листа.

17 липня 2009 р. державним виконавцем складено акт опису та арешту майна боржників Х.Г.В. та Х.О.В., до якого включено належну останнім у рівних частках п'ятикімнатну квартиру № 3 у будинку № 36 по вул. К. у м. Сімферополі, загальною площею 192,7 кв. м.

27 грудня 2006 р. квартиру було передано власниками Х.Г.В. та Х.О.В. в іпотеку АКБСР «Укрсоцбанк» на підставі договору іпотеки, посвідченого приватним нотаріусом Сімферопольського міського нотаріального округу С.Т.В., і з цього самого часу щодо неї оголошено заборону відчуження до припинення договору іпотеки.

Порядок передачі майна у заставу та звернення стягнення на це майно визначений статтями 572–597 ЦК, законами України «Про іпотеку», «Про заставу», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Відповідно до ст. 572 ЦК у силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Застава як правовий інститут цивільного законодавства виконує забезпечувальну функцію, тобто спрямована на те, щоб гарантувати кредитор-заставодержателю задоволення його вимог за рахунок певного, заздалегідь визначеного сторонами майна, незалежно від майнового стану боржника і наявності у нього заборгованості перед іншими кредиторами, отже, застава встановлюється для гарантування майнових інтересів кредитора-заставодержателя.

Відповідно до пунктів 1 та 6 ст. 52 Закону України «Про виконавче провадження» звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні та примусовій реалізації. Стягнення на майно боржника звертається в розмірі та обсязі, необхідних для виконання за виконавчим документом, з урахуванням стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій, штрафів, накладених на боржника під час виконавчого провадження. У разі якщо боржник володіє майном спільно з іншими особами, стягнення звертається на його частку, що визначається судом за поданням державного виконавця.

Відповідно до п. 1 ст. 54 Закону України «Про виконавче провадження» звернення стягнення на заставлене майно в порядку примусового виконання допускається за виконавчими документами для задоволення вимог стягувача-заставодержателя.

Згідно з п. 8 ст. 54 Закону України «Про виконавче провадження» примусове звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється державним виконавцем з урахуванням положень Закону України «Про іпотеку».

Таким чином, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про те, що ПАТ «Укрсоцбанк» одночасно є й іпотекодержателем, і стягувачем, тобто у державного виконавця не було перешкод для реалізації заставленого майна, яке знаходиться у стягувача.

З огляду на викладене ухвалу апеляційного суду не можна визнати законною та обґрунтованою й вона підлягає скасуванню із залишенням у силі ухвали суду першої інстанції на підставах, передбачених ст. 339 ЦПК.

Керуючись п. 4 ч. 2 ст. 336, ст. 339, ст. 345 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу ПАТ «Укрсоцбанк» задовольнила частково. Ухвалу Апеляційного суду АРК від 27 квітня 2012 р. скасувала, ухвалу Центрального районного суду м. Сімферополя АРК від 08 лютого 2012 р. залишила в силі.

Згідно зі ст. 1247 ЦК, якщо особа не може підписати заповіт, він підписується відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК.

Відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК, якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписатися власноручно, за її дорученням текст правочину в її присутності підписує інша особа. Підпис іншої особи на тексті правочину, що посвідчується нотаріально, засвідчується нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії, із зазначенням причин, із яких текст правочину не може бути підписаний особою, яка його вчиняє.

Згідно з ч. 2 ст. 1248 ЦК, якщо заповідач через свої фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (ст. 1253 ЦК).

Пунктом 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» встановлено, що заповіт, складений із порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, згідно із ч. 1 ст. 1257 ЦК є нікчемним та відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК не потребує визнання його недійсним.

Поряд із тим ч. 2 ст. 1257 ЦК регламентовано, що за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його внутрішній волі.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 19 грудня 2012 р.*

(в и т я г)

У вересні 2011 р. Д.Г.П. звернулася до суду із позовом про те, що 23 вересня 2009 р. померла її мати — Д.Н.О., яка за життя не мала наміру складати заповіт, і спадщина після її смерті має бути розподілена у рівних частках із сестрою Б.Г.П. Проте із заповіту, який посвідчений головою Шумовецької сільської ради 14 серпня 2006 р., вбачається, що Д.Н.О. заповіла все своє майно на користь Б.Г.П. Заповіт був підписаний Б.К.Г. у зв'язку зі сліпотою заповідача та неможливістю підписати його власноручно. Хоча її мати була людиною похилого віку, однак хвороба не була перешкодою для того, щоб вона власноруч підписала документ. При оформленні та посвідченні заповіту сільська рада не перевіряла дієздатності особи, яка підписала заповіт, у тексті документа відсутня її адреса проживання. Окрім того, Д.Г.П., як інвалід III групи, має право на обов'язкову $\frac{1}{4}$ частку у спадщині після смерті матері. За таких обставин позивачка вважає, що заповіт було вчинено та підписано не її матір'ю, а заінтересованою особою — відповідачкою, яка перебуває у дружніх відносинах з головою Шумовецької сільської ради, тому просила визнати заповіт недійсним.

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 29 травня 2012 р. позов задоволено. Визнано недійсним заповіт, складений від імені Д.Н.О. 14 серпня 2006 р., посвідчений Шумовецькою сільською радою Хмельницького району Хмельницької області, зареєстрований у реєстрі за № 31 і підписаний Б.К.Г.

Рішенням Апеляційного суду Хмельницької області від 13 вересня 2012 р. рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення про відмову в позові.

У касаційній скарзі Д.Г.П. просить скасувати рішення апеляційного суду, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції керувався тим, що відповідачами не надано доказів, що Д.Н.О. у зв'язку з хворобою не мала змоги власноручно підписати заповіт, що зазначений заповіт було їй прочитано та роз'яснено права заповідача, оскільки у самому заповіті відмітки про це відсутні.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції керувався тим, що невідповідність оспорюваного заповіту деяким вимогам щодо його форми та змісту не є підставою для визнання його недійсним, оскільки позивачкою не надано належних доказів про те, що волевиявлення заповідача не відповідало її внутрішній волі.

З такими висновками суду апеляційної інстанції погодитися не можна, оскільки судом неповно з'ясовано обставини, які мають значення для справи, порушено норми матеріального і процесуального права.

Статтею 213 ЦПК передбачено, що рішення суду має бути законним і обґрунтованим.

Згідно зі ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Зазначеним вимогам закону рішення суду апеляційної інстанції не відповідає.

За змістом ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недотримання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1–3, 5, 6 ст. 203 ЦК.

Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлено законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 1257 ЦК заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений із порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним.

Вимоги до форми заповіту та порядку його посвідчення встановлено ст. 1247 ЦК.

Відповідно до заповіту, посвідченого головою Шумовецької сільської ради 14 серпня 2006 р., Д.Н.О. заповіла все своє майно на користь Б.Г.П.

Як видно зі змісту заповіту, він, у зв'язку з хворобою заповідача та неможливістю підписати його власноручно, за дорученням та у присутності Д.Н.О. був підписаний Б.К.Г. (а. с. 8).

Згідно зі ст. 1247 ЦК, якщо особа не може підписати заповіт, він підписується відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК.

Відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК, якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписатися власноручно, за її дорученням текст правочину в її присутності підписує інша особа. Підпис іншої особи на тексті правочину, що посвідчується нотаріально, засвідчується нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії, із зазначенням причин, з яких текст правочину не може бути підписаний особою, яка його вчиняє.

Відповідно до ч. 2 ст. 1248 ЦК, якщо заповідач через свої фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (ст. 1253 ЦК).

Судами встановлено, що неможливість Д.Н.О. самостійно підписати заповіт пов'язана зі сліпотою.

У посвідчувальному написі на заповіті не вказано місця вчинення нотаріальної дії із зазначенням адреси та причин вчинення заповіту поза межами приміщення сільської ради; посвідчення заповіту відбулося за відсутності двох свідків, присутність яких при посвідченні заповіту в цій ситуації є обов'язковою; немає відмітки про роз'яснення Д.Н.О. прав заповідача та про те, що заповіт було їй прочитано (а. с. 8).

За таких обставин апеляційний суд дійшов помилкового висновку, що волевиявлення Д.Н.О., виявлене в оспорюваному заповіті, відповідало її внутрішній волі.

Відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» заповіт, складений із порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, згідно із ч. 1 ст. 1257 ЦК є нікчемним та відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК не потребує визнання його недійсним.

Поряд із тим відповідно до ч. 2 ст. 1257 ЦК за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його внутрішній волі.

Отже, суд апеляційної інстанції у порушення вимог статей 213, 214 ЦПК не повністю визначився з характером спірних правовідносин та не взяв до уваги, що недотримання вимог щодо форми, змісту та порядку посвідчення заповіту унеможливило встановлення дійсної волі заповідача, та дійшов неправильного висновку про відсутність правових підстав для визнання такого заповіту недійсним.

Оскільки рішенням суду апеляційної інстанції скасовано правильне по суті та ухвалене з дотриманням норм матеріального та процесуального права рішення суду першої інстанції, тому рішення апеляційного суду підлягає скасуванню із залишенням у силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 333, 339, 345 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу Д.Г.П. задовольнила. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 13 вересня 2012 р. скасувала, рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 29 травня 2012 р. залишила в силі.

Згідно з ч. 1 ст. 554 ЦК у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки (ч. 3 ст. 554 ЦК).

Таким чином, поручителі, незалежно від того, уклали вони спільний договір поруки чи окремий договір, є солідарними боржниками з позичальником, а відповідно до ч. 1 ст. 543 ЦК кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. При цьому поручителі є солідарними боржниками не між собою, а відповідають за порушення кредитних зобов'язань солідарно з позичальником.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 19 грудня 2012 р.*

(в и т я г)

У грудні 2009 р. ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» звернулося до суду з позовом, посилаючись на те, що 27 вересня 2006 р. між ним та М.І.О. укладено договір про відновлювальну кредитну лінію, за яким останньому відкрито кредитну лінію на суму 250 тис. дол. США зі сплатою 15 % річних та строком

повернення по 27 вересня 2011 р. Додатковими угодами від 12 вересня 2007 р. та від 24 квітня 2008 р. внесено зміни до цього договору, а саме: збільшено кредитний ліміт до 3 млн 155 тис. грн та сплатою 25 % річних за кредитом у національній валюті, 18 % річних за кредитом у доларах США. Для забезпечення виконання зобов'язань М.І.О. 21 вересня 2007 р. між банком та М.Ю.Ю., М.А.О. укладено окремі договори поруки. Позичальник, як і поручителі, незважаючи на письмові попередження, взяті на себе зобов'язання щодо повернення кредиту та сплати відсотків за його користування належним чином не виконував, допустив заборгованість. У зв'язку із цим позивач просив стягнути солідарно з відповідачів на його користь суму заборгованості за кредитним договором у розмірі 542 811,77 грн.

Заочним рішенням Київського районного суду м. Полтави від 13 вересня 2011 р. позов задоволено: стягнуто солідарно з М.Ю.Ю., М.А.О. на користь ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» суму заборгованості за кредитним договором від 27 вересня 2006 р. у розмірі 542 811,77 грн. Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Рішенням Апеляційного суду Полтавської області від 12 вересня 2012 р. рішення суду першої інстанції скасовано й ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит», посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить рішення апеляційного суду скасувати, рішення суду першої інстанції залишити без змін.

Заслухавши доповідь судді судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Згідно з ч. 2 ст. 324 ЦПК підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції керувався тим, що відповідно до ч. 1 ст. 554 ЦК М.Ю.Ю. та М.А.О. як поручителі відповідають перед кредитором, ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит», як солідарні боржники та мають нести солідарну відповідальність за порушення зобов'язання позичальником М.І.О. за кредитним договором.

Скасовуючи рішення суду та відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд керувався тим, що М.Ю.Ю. та М.А.О. уклали з ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» окремі договори поруки, тому положення ч. 3 ст. 554 ЦК застосовуватися не можуть, оскільки закон передбачає можливість встановлення поруки щодо виконання одного й того самого зобов'язання одночасно з боку кількох осіб тільки на підставі укладання одного договору поруки.

Проте з таким висновком апеляційного суду погодитися не можна.

Статтею 213 ЦПК передбачено, що рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Відповідно до ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Зазначеним вимогам закону рішення апеляційного суду не відповідає.

Судом встановлено, що 27 вересня 2006 р. між ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» та М.І.О. укладено договір про відновлювальну кредитну лінію, за яким останньому відкрито кредитну лінію на суму 250 тис. дол. США зі сплатою 15 % річних та строком повернення по 27 вересня 2011 р. Додатковими угодами від 12 вересня 2007 р. та від 24 квітня 2008 р. внесено зміни до цього договору, а саме: збільшено кредитний ліміт до 3 млн 155 тис. грн та сплатою 25 % річних за кредитом у національній валюті, 18 % річних за кредитом у доларах США.

Для забезпечення виконання зобов'язань М.І.О. 21 вересня 2007 р. між ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» та М.Ю.Ю., М.А.О. укладено окремі договори поруки.

Згідно з ч. 1 ст. 554 ЦК у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки (ч. 3 ст. 554 ЦК).

Таким чином, поручителі, незалежно від того, уклали вони спільний договір поруки чи окремий договір, є солідарними боржниками з позичальником, а відповідно до ч. 1 ст. 543 ЦК кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

За таких обставин колегія суддів вважає, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про те, що М.Ю.Ю. та М.А.О. як солідарні боржники мають нести солідарну відповідальність за порушення зобов'язання позичальником М.І.О. за кредитним договором від 27 вересня 2006 р. При цьому поручителі є солідарними боржниками не між собою, а відповідають за порушення кредитних зобов'язань солідарно з позичальником М.І.О.

Рішення суду відповідає вимогам ст. 212 ЦПК.

Відповідно до ст. 339 ЦПК, установивши, що апеляційним судом скасовано судове рішення, ухвалене згідно із законом, суд касаційної інстанції

скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» задовольнила.

Рішення Апеляційного суду Полтавської області від 12 вересня 2012 р. скасувала, заочне рішення Київського районного суду м. Полтави від 13 вересня 2011 р. залишила в силі.

Порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з фізичним знищенням транспортного засобу, регламентовано ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

У разі якщо власник транспортного засобу не згоден із визнанням транспортного засобу фізично знищеним, відремонтував його, йому відшкодовується різниця між вартістю транспортного засобу до та після дорожньо-транспортної пригоди, а також витрати з евакуації транспортного засобу з місця дорожньо-транспортної пригоди.

Якщо ж транспортний засіб визнано фізично знищеним і його власник із цим згоден, відшкодування шкоди виплачується у розмірі, який відповідає вартості транспортного засобу до дорожньо-транспортної пригоди та витратам по евакуації транспортного засобу з місця дорожньо-транспортної пригоди. Право на залишки транспортного засобу отримує страховик або особа, яка відповідає за завдану шкоду.

Отже, якщо пошкоджений транспортний засіб не може бути відновлено або вартість його відновлювального ремонту з урахуванням зношеності та втрати товарної вартості перевищує його ринкову вартість на момент пошкодження, розмір шкоди визначається за ринковою вартістю транспортного засобу на момент пошкодження, а положення статей 1192, 1194 ЦК про повне відшкодування шкоди (вартість відновлювального ремонту) не застосовується.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 26 грудня 2012 р.*

(в и т я г)

У вересні 2011 р. державна організація «Виконавче бюро» (далі — ДО «Виконавче бюро») звернулася до суду з позовом про те, що внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, що сталася 20 березня 2011 р. на мосту ім. Патона у м. Києві з вини водія П.А.А., який керував власним автомобілем марки

«Шкода Фабія», державний номерний знак А, був пошкоджений їхній автомобіль «Тойота Авенсіс», державний номерний знак Б, вартість відновлювального ремонту якого становить 89 990,22 грн. Відповідальність П.А.А. була застрахована у приватному акціонерному товаристві «Українська пожежно-страхова компанія» (далі — ПАТ «Українська пожежно-страхова компанія»). На рахунок ФОП П. ПАТ «Українська пожежно-страхова компанія» перерахувала страхове відшкодування в розмірі 14 541,72 грн. З урахуванням уточнених вимог позивач просив стягнути з відповідача різницю між виплаченим відшкодуванням та вартістю відновлювального ремонту автомобіля в розмірі 24 688,28 грн і завдані збитки у зв'язку з неможливістю використовувати пошкоджений автомобіль у розмірі 12 425,44 грн.

Рішенням Голосіївського районного суду м. Києва від 6 червня 2012 р. у задоволенні позову відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду м. Києва від 13 вересня 2012 р. рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким позов задоволено частково. Стягнуто з П.А.А. на користь ДО «Виконавче бюро» 10 820 грн відшкодування матеріальної шкоди та 108,20 грн повернення судових витрат.

У касаційній скарзі П.А.А. та його представник — Т.В.М., посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права, порушення норм процесуального права, просять скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 324 ЦПК підставами для касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що автомобіль, який належить позивачу, визнаний фізично знищеним у результаті ДТП, тому страхова компанія виплатила страхове відшкодування, яке складається з різниці вартості автомобіля на день ДТП та після події, тобто у повному розмірі.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов ДО «Виконавче бюро», апеляційний суд на підставі статей 1192, 1194 ЦК керувався тим, що страхове відшкодування позивачеві виплачено не в повному обсязі, оскільки позивач, незважаючи на те, що автомобіль визнано фізично знищеним, його відремонтував, і різницю страхової виплати для повного відшкодування шкоди має виплатити винуватець ДТП, тобто відповідач.

Проте погодитися з таким висновком апеляційного суду не можна.

Відповідно до ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які

сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Зазначеним вимогам закону рішення апеляційного суду не відповідає.

Судом встановлено, що внаслідок ДТП, що сталася 20 березня 2011 р. на мосту ім. Патона у м. Києві з вини водія П.А.А., який керував власним автомобілем марки «Шкода Фабія», номерний знак А, був пошкоджений автомобіль «Тойота Авенсіс», номерний знак Б, що належить ДО «Виконавче бюро», вартість відновлювального ремонту якого становить 89 990,22 грн. Відповідальність П.А.А. була застрахована у ПАТ «Українська пожежно-страхова компанія». 26 жовтня 2011 р. було проведено ремонтні роботи пошкодженого автомобіля, вартість яких становить 39 260 грн. На рахунок ФОП П. ПАТ «Українська пожежно-страхова компанія» перерахувала страхове відшкодування в розмірі 14 541,72 грн.

Відповідно до звіту від 25 березня 2011 р. вартість матеріального збитку, завданого власнику автомобіля «Тойота Авенсіс» у результаті його пошкоджень, становить 51 086,72 грн, а вартість відновлювального ремонту — 89 990,22 грн.

Порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з фізичним знищенням транспортного засобу, регламентовано ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», згідно з якою транспортний засіб вважається фізично знищеним, якщо його ремонт є технічно неможливим чи економічно необґрунтованим, а власник транспортного засобу згоден із визнанням транспортного засобу фізично знищеним. Ремонт вважається економічно необґрунтованим, якщо передбачені згідно з експертизою, проведеною відповідно до вимог законодавства, витрати на ремонт транспортного засобу перевищують вартість транспортного засобу до ДТП.

У разі якщо власник транспортного засобу не згоден із визнанням транспортного засобу фізично знищеним, йому відшкодовується різниця між вартістю транспортного засобу до та після ДТП, а також витрати з евакуації транспортного засобу з місця ДТП.

Якщо ж транспортний засіб визнано фізично знищеним, відшкодування шкоди виплачується у розмірі, який відповідає вартості транспортного засобу до ДТП та витратам по евакуації транспортного засобу з місця ДТП. Право на залишки транспортного засобу отримує страховик або особа, яка відповідає за завдану шкоду. Отже, якщо пошкоджений транспортний засіб не може бути відновлено або вартість його відновлювального ремонту з урахуванням зношеності та втрати товарної вартості перевищує його ринкову вартість на момент пошкодження, розмір шкоди визначається за ринковою вартістю транспортного засобу на момент пошкодження.

Страховик визначив, що залишкова вартість автомобіля після ДТП становить 36 320 грн, і на підставі заяви позивача виплатив ФОП П., який

здійснював ремонт автомобіля, 14 541,72 грн, що становить різницю між вартістю транспортного засобу до ДТП та вартістю залишків автомобіля після ДТП. Позивач погодився з цією сумою страхового відшкодування, отримав її, дії страховика щодо неповної страхової виплати не оскаржив, вимог до страховика не пред'являв.

Проте, відремонтувавши автомобіль, ДО «Виконавче бюро» не визнало факт того, що автомобіль є фізично знищеним, про що повідомило страховика, якому мало б повернути фізично знищений транспортний засіб, і вирішило повністю відновити автомобіль.

Позивач, вимагаючи за письмовою заявою від страховика виплати недостатності суми страхового відшкодування для повного відшкодування шкоди і отримавши відмову в такій виплаті, після чого без оскарження дій страховика звернувшись до суду з позовом до винної в ДТП особи, П.А.А., на підставі статей 1192, 1194 ЦК, і апеляційний суд, задовольняючи таку вимогу, не врахували положення ст. 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», яка визначає порядок відшкодування шкоди при ДТП у разі визнання автомобіля фізично знищеним.

Посилання апеляційного суду на статті 1192, 1194 ЦК є помилковим, оскільки вони регулюють повне відшкодування шкоди винною в ДТП особою у разі недостатності страхового відшкодування за інших обставин, а саме в разі, коли автомобіль не визнавався фізично знищеним, а розмір шкоди перевищує ліміт страхового відшкодування.

Таким чином, задовольняючи частково позов, суд першої інстанції правильно керувався тим, що автомобіль визнаний фізично знищеним у результаті ДТП, тому страхова компанія виплатила страхове відшкодування, яке складається з різниці вартості автомобіля на день ДТП та після події, тобто у повному розмірі.

Зазначені висновки суду відповідають фактичним обставинам справи, нормам матеріального права, зокрема статтям 1166, 188 ЦК, що судом правильно застосовано.

Відповідно до ст. 339 ЦПК, установивши, що апеляційним судом було скасовано судові рішення, ухвалені згідно із законом, суд касаційної інстанції скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу П.А.А., подану представником, Т.В.М., задовольнила.

Рішення Апеляційного суду м. Києва від 13 вересня 2012 р. скасувала, залишила в силі рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 06 червня 2012 р.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ч. 3 ст. 48 КК (в редакції 1960 р.) особу не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення нею злочину минуло п'ятнадцять років і давність не було перервано вчиненням нового злочину.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 07 серпня 2012 р.*

(в и т я г)

Вироком Апеляційного суду Черкаської області від 26 січня 2012 р. Ш.Е. засуджено до покарання у виді позбавлення волі за: п. «а» ст. 93 КК (в редакції 1960 р.) на строк 14 років з конфіскацією майна; ч. 2 ст. 17, пунктами «а», «г» ст. 93 КК (в редакції 1960 р.) на строк 13 років з конфіскацією майна; ст. 257 КК на строк 12 років з конфіскацією майна; ч. 4 ст. 187 КК на строк 11 років з конфіскацією майна; ч. 5 ст. 186 КК на строк 8 років з конфіскацією майна.

На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначених покарань Ш.Е. визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років з конфіскацією майна.

У справі вирішено цивільні позови.

Постановлено у справі окрему ухвалу, якою доведено до відома прокурора Черкаської області про порушення кримінально-процесуального закону слідчим, який проводив слідство у цій справі, а також про пасивність у судовому засіданні прокурора, який підтримував державне обвинувачення.

Як установив суд, Ш.Е. на початку вересня 1996 р. за попередньою змовою з Я.В., М.С., щодо яких постановлено обвинувальні вироки суду, та іншими особами, матеріали стосовно яких виділено в окреме провадження, з метою незаконного збагачення шляхом вчинення нападів на громадян організували стійку банду з чітким розподілом ролей, озброєну вогнепальною та холодною зброєю. В цій злочинній організації Ш.Е. та інші учасники банди відповідно до розроблених ними й відомих усім учасникам банди планів вчинення злочинів виконували одночасно роль організаторів, керівників та безпосередніх виконавців злочинів, разом підшукували об'єкти нападу, визначали знаряддя і конкретних виконавців злочину, реалізовували здобуте майно, забезпечували використання транспортного засобу тощо.

У період із вересня по жовтень 1996 р. ця банда вчиняла грабежі, розбійні та бандитські напади з проникненням у приміщення, із заподіян-

ням потерпілим тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а також вчинила умисне вбивство та замах на умисне вбивство за обтяжуючих обставин.

Так, 18 вересня 1996 р. Ш.Е. та інші учасники банди близько 22 год. 30 хв. увірвалися в будинок Б.М. у м. Черкасах, вчинили на нього напад, під час якого Ш.Е. вдарив потерпілого «небезпечною» бритвою у передпліччя, після чого нападники, погрожуючи револьвером, зв'язали потерпілого. Подолавши таким чином його опір та заподіявши Б.М. легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я, погрожуючи застосуванням вогнепальної зброї, нападники заволоділи майном та гроши-ма потерпілого на загальну суму 40 304 грн.

10 жовтня 1996 р. близько 15 год. 30 хв. відповідно до розробленого плану Ш.Е. та інші учасники банди, з метою нападу на інкасаторів, у дворі будинку на вул. Г. у м. Черкасах підбрали цеглину, щоб використати її при нападі. Розбивши нею вікно автомобіля «Фольксваген Джета», на якому перевозилася виручка, нападники відкрито заволоділи інкасаторською сумкою з грошима у сумі 4 500 дол. США, що за курсом НБУ становило 7 956 грн.

Крім того, 29 жовтня 1996 р. близько 18 год. 30 хв. у під'їзді будинку на вул. Ч. у м. Черкасах за попередньою змовою та відповідно до розробленого плану Ш.Е., який раніше вчинив грабiж, розбiй та бандитизм, вчинив спiльно з iншою особою, матерiали щодо якої видiлено в окреме провадження, напад на потерпiлих К.О., К.Н., К.Ю. та К.В. При цьому нападники використали пiстолет-кулемет та нiж, який був у Ш.Е., тобто застосували насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпiлих, маючи умисел на вбивство двох та бiльше осiб з корисливих мотивiв. У той час як iнша особа стрiляла у потерпiлих, Ш.Е. завдавав їм ударiв ножем, у результатi чого потерпiлий К.О. отримав тяжкi тiлеснi ушкодження, вiд яких помер, К.В. — тяжкi тiлеснi ушкодження, небезпечнi для життя, К.Н. та К.Ю. — легкi тiлеснi ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. У результатi нападу Ш.Е. та iншi учасники банди заволодiли грошима потерпiлих у сумi 20 тис. дол. США, що за курсом НБУ становило 35 860 грн.

У касацiйній скарзi та доповненнях до неї прокурор порушує питання про скасування вироку й окремої ухвали суду i про направлення справи на новий судовий розгляд. Зазначає, що суд неправильно квалiфікував дiї Ш.Е. за КК в редакцiї 2001 р., а також про те, що призначене засудженому покарання не вiдповiдає ступеню тяжкостi вчинених ним злочинiв унаслідок м'якостi, а вирок суду — вимогам ст. 334 КПК 1960 р. Крім того, прокурор посилається на необгрунтованiсть постановленої щодо державного обвинувача окремої ухвали.

У касацiйній скарзi засуджений Ш.Е. порушує питання про скасування вироку суду та направлення справи для проведення додаткового розслiду-

вання або її закриття у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності та недоведеністю його винуватості. Зазначає, що досудове та судове слідство проведено неповно й однобічно, а висновок суду не відповідає фактичним обставинам справи. Стверджує, що суд безпідставно не задовольнив його клопотання про виклик та допит свідків, під час розгляду справи порушив вимоги кримінально-процесуального закону; крім того, зазначає, що на момент проголошення вироку у справі строки давності притягнення його до кримінальної відповідальності закінчилися, на що він звертав увагу суду, однак у вирокі не зазначено, чому суд не ухвалив такого рішення.

Касаційна скарга захисника В.В. містить клопотання про скасування вироку суду та про направлення справи на нове розслідування внаслідок однобічності й неповноти досудового і судового слідства, невідповідності висновків суду фактичним обставинам справи та істотного порушення вимог кримінально-процесуального закону. Захисник зазначає про невинуватість Ш.Е. у вчиненні інкримінованих йому злочинів та порушення вимог закону щодо незмінності складу суду.

Заслухавши доповідача, пояснення прокурора, який повністю підтримав скаргу прокурора та частково — скарги захисника і засудженого в частині скасування судового рішення, пояснення захисника та засудженого, які підтримали власні скарги та частково підтримали скаргу прокурора в частині скасування вироку суду, розглянувши матеріали кримінальної справи та обговоривши доводи касаційних скарг, колегія суддів вважає, що касаційні скарги підлягають задоволенню частково на таких підставах.

Відповідно до вимог ст. 323 КПК 1960 р. вирок суду повинен бути законним, ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності.

Згідно зі ст. 334 КПК 1960 р. мотивувальна частина вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину.

Цих вимог закону при формулюванні обвинувачення, визнаного судом доведеним, у вчиненні Ш.Е. бандитизму дотримано не було.

Орган досудового слідства встановив, що на початку вересня 1996 р. М.С. та К.Д. з метою незаконного збагачення шляхом вчинення нападів на окремих осіб для заволодіння їх грошовими коштами та майном, за активного сприяння Ш.Е., Я.В. та К.В., які надали на це добровільну згоду, організували стійку, з чітким розподілом ролей, озброєну вогнепальною та холодною зброєю банду.

Було також встановлено, що Ш.Е. виконував у банді функції безпосереднього учасника та виконавця злочинів, і наведено, які конкретні дії об'єктивної сторони бандитизму вчинив Ш.Е.

Проте всупереч вимогам наведеного закону та змісту пред'явленого Ш.Е. обвинувачення суд при викладенні у вирокі обвинувачення, визнаного доведеним, обмежився лише загальним формулюванням про вчинення засудженим злочинів у складі банди, однак при цьому не зазначив обставин, за яких ці злочини вчинялися, не вказав, які дії об'єктивної сторони бандитизму та його форми вчинив Ш.Е., як це вимагається у п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13.

Отже, вирок суду не відповідає вимогам ст. 334 КПК 1960 р. Доводи касаційної скарги прокурора в цій частині є обґрунтованими.

Відповідно до ч. 3 ст. 48 КК (в редакції 1960 р.) особу не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення нею злочину минуло п'ятнадцять років і давність не було перервано вчиненням нового злочину. Питання про застосування давності до особи, що вчинила злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом.

Застосування або незастосування судом інституту давності провадиться з урахуванням особливостей справи, а також поведінки винного.

Як убачається з матеріалів справи, події інкримінованого Ш.Е. злочину мали місце у вересні–жовтні 1996 р. На момент постановлення вироку — 26 січня 2012 р. — минуло п'ятнадцять років. Відповідно до зазначеної норми кримінального закону суд повинен був ухвалити вмотивоване рішення про застосування чи незастосування до Ш.Е. інституту давності. Усупереч прямиї вказівці норми цього закону суд такого висновку не зробив, навіть незважаючи на те, що підсудний Ш.Е. порушував питання про звільнення його з-під варти у зв'язку з тим, що закінчилися строки давності притягнення його до кримінальної відповідальності. Це свідчить про неправильне застосування судом кримінального закону та незаконність вироку. Суд касаційної інстанції позбавлений можливості висловити свою точку зору щодо застосування інституту давності до підсудного за відсутності такого висновку у вирокі суду, оскільки це призведе до порушення прав учасників процесу.

З урахуванням наведеного колегія суддів вважає, що вирок суду постановлено з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону та неправильним застосуванням кримінального закону, у зв'язку з чим вирок підлягає скасуванню на підставі пунктів 1, 2 ч. 1 ст. 398 КПК 1960 р., а справа — направленню на новий судовий розгляд.

Інші доводи, викладені в касаційній скарзі прокурора, зокрема про неправильне застосування кримінального закону в частині кваліфікації дій Ш.Е. за ст. 257, ч. 4 ст. 187, ч. 5 ст. 186 КК, згідно з положеннями статей 5, 13 Прикінцевих та перехідних положень зазначеного Кодексу підлягають перевірці під час нового судового розгляду справи.

Колегія суддів не знаходить підстав для задоволення касаційної скарги прокурора в частині м'якості призначеного засудженому Ш.Е. покарання, оскільки воно відповідає вимогам ст. 65 КК.

Отже, вирок суду щодо Ш.Е. скасовується, тому, відповідно, підлягає скасуванню й окрема ухвала, постановлена у цій справі.

Під час нового розгляду справи суду слід урахувати зазначене вище, ретельно дослідити інші доводи касаційної скарги прокурора, касаційних скарг засудженого та його захисника, дати їм належну оцінку, з урахуванням усіх обставин ухвалити обґрунтоване рішення.

З урахуванням обсягу пред'явленого Ш.Е. обвинувачення, кількості епізодів злочинної діяльності, наявності у справі даних про оголошення його 2 березня 2006 р. у розшук, колегія суддів не вбачає підстав для зміни Ш.Е. запобіжного заходу на більш м'який.

На підставі наведеного та керуючись статтями 394–396 КПК 1960 р., колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційні скарги прокурора, засудженого Ш.Е. та його захисника В.В. задовольнила частково.

Вирок Апеляційного суду Черкаської області від 26 січня 2012 р. щодо Ш.Е. та окрему ухвалу цього ж суду від 26 січня 2012 р. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Міру запобіжного заходу, обрану до Ш.Е., — тримання під вартою — залишила без змін.

Апеляційний суд, всупереч вимогам ч. 3 ст. 358 КПК 1960 р., без проведення судового слідства та не дотримуючись принципу безпосередності дослідження доказів, надав їм іншу оцінку, ніж суд першої інстанції. У зв'язку із цим висновок апеляційного суду про необхідність перекваліфікації дії засуджених з ч. 5 на ч. 3 ст. 185 КК не можна визнати законним.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 04 вересня 2012 р.*

(в и т я г)

Вироком Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 27 травня 2011 р. засуджено:

— Ф.Ю. за ч. 5 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на 7 років з конфіскацією належного йому на праві власності майна; за ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на

3 роки. На підставі ст. 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно визначено Ф.Ю. покарання у виді позбавлення волі строком на 7 років з конфіскацією належного йому на праві власності майна;

— Ф.Р. за ч. 5 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на 7 років з конфіскацією належного йому на праві власності майна; за ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки. На підставі ст. 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно визначено Ф.Р. покарання у виді позбавлення волі строком на 7 років з конфіскацією належного йому на праві власності майна.

Цим же вироком засуджено П.М. та Р.А., рішення щодо яких не оскаржується.

Ухвалою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 29 серпня 2011 р. вирок щодо Ф.Ю. та Ф.Р. змінено: перекваліфіковано їх дії з ч. 5 ст. 185 КК на ч. 3 ст. 185 КК та призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки 6 місяців кожному. За ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК кожному з них залишено покарання, призначені судом першої інстанції, — 3 роки позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно визначено Ф.Ю. та Ф.Р. покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки 6 місяців. В решті вирок залишено без змін.

За вироком суду засуджених визнано винними в тому, що вони в нічний час таємно викрали зі сховища, яке знаходилось на подвір'ї жителя с. К. на вул. Г. Івано-Франківської міської ради С.М. належне останньому майно, а саме: з 27 на 28 березня 2008 р. — 15 автомобільних шин та дисків на суму 9 953 грн; з 09 на 10 квітня 2008 р. — 16 автомобільних шин та коліс на суму 8 847 грн; з 23 на 24 вересня 2008 р. — 16 автомобільних шин та коліс на суму 4 708 грн; з 11 на 12 квітня 2009 р. — 16 автомобільних шин та коліс на суму 24 000 грн; з 17 на 18 травня 2009 р. — 16 автомобільних шин та коліс на суму 20 000 грн; з 30 на 31 липня 2009 р. — 32 автомобільні шини та колеса на суму 46 072 грн; з 24 на 25 листопада 2009 р. — 104 автомобільні шини, що були у вжитку, на суму 23 973,42 грн; з 30 листопада на 01 грудня 2009 р. — 12 шин, що були у вжитку, на суму 70 714,72 грн.

Крім того, в ніч на 31 жовтня 2009 р. Ф.Ю., Ф.Р., П.М. та Р.А. з приміщення гаражу, який знаходиться за тією ж адресою, таємно викрали 76 нових автомобільних шин на суму 70 714,72 грн.

Також у нічний час 25 листопада 2009 р. Ф.Ю. та Ф.Р. прибули на подвір'я потерпілого С.М. з метою викрадення коліс, проте не довели свій умисел до кінця з незалежних від них причин, оскільки їх було затримано.

У касаційних скаргах прокурор та потерпілий просять ухвалу апеляційного суду скасувати, а справу направити на новий апеляційний розгляд у зв'язку з істотним порушенням кримінально-процесуального закону, непра-

вильним застосуванням кримінального закону та невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину та особам засуджених. Вважають, що суд апеляційної інстанції неправильно перекваліфікував дії засуджених Ф.Ю. та Ф.Р. на ч. 3 ст. 185 КК. Крім того, зазначають про неправильну кваліфікацію дій засуджених за епізодом вчинення замаху на крадіжку, оскільки в діях останніх, на їх думку, відсутня кваліфікуюча ознака — проникнення у сховище, а також вважають, що за цим епізодом дії засуджених слід кваліфікувати за ознакою «повторність».

Заслухавши доповідь судді, пояснення та думку прокурора, який підтримав касаційні скарги, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи скарг, колегія суддів вважає, що вони підлягають частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до вимог ст. 365 КПК 1960 р. апеляційний суд перевіряє рішення суду першої інстанції в межах апеляції з точки зору його законності й обґрунтованості, тобто відповідності нормам матеріального і процесуального закону, фактичним обставинам справи, дослідженим у судовому засіданні доказам. Для цього, як передбачено статтями 358, 362 КПК, апеляційний суд може провести судове слідство у повному обсязі чи частково, дати суду першої інстанції доручення про виконання окремих процесуальних дій та, оцінивши докази в сукупності, ухвалити одне з рішень, передбачених ст. 366 КК.

За змістом ч. 3 ст. 358 і ч. 5 ст. 362 КПК 1960 р., виходячи з принципу безпосередності дослідження доказів, апеляційний суд не вправі давати їм іншу оцінку, ніж ту, яку дав суд першої інстанції, якщо їх не було досліджено під час апеляційного розгляду.

Ці вимоги закону суд апеляційної інстанції належним чином не виконав.

З матеріалів кримінальної справи вбачається, що органом досудового слідства дії Ф.Ю. та Ф.Р. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 185 КК; ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК. Під час судового розгляду прокурором було змінено пред'явлене обвинувачення з кваліфікацією дій засуджених за ч. 5 ст. 185 КК; ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК. З такою кваліфікацією погодився і суд першої інстанції.

Апеляційний суд, перекваліфікуючи скоєне засудженими на ч. 3 ст. 185 КК, зазначив, що в діях останніх не вбачається ознак продовжуваного злочину, оскільки в матеріалах справи відсутні дані про наявність у засуджених Ф.Ю. та Ф.Р. єдиного злочинного умислу, спрямованого на досягнення загального результату, тобто на викрадення майна на певну суму або в певній кількості.

Таким чином, апеляційний суд, всупереч вимогам ч. 3 ст. 358 КПК 1960 р., не провівши судового слідства та порушивши принцип безпосередності дослідження доказів, надав їм іншу, ніж суд першої інстанції оцінку. Отже, висновок апеляційного суду про необхідність перекваліфікації дій засуджених з ч. 5 на ч. 3 ст. 185 КК не можна визнати законним.

Крім того, ухвала апеляційного суду не відповідає вимогам ст. 377 КПК 1960 р., оскільки, змінюючи вирок, суд у рішенні обмежився лише загальним формулюванням про неправильність висновків суду першої інстанції щодо кваліфікації скоєного засудженими, не навівши конкретних доказів на підтвердження своїх висновків.

Враховуючи викладене, на підставі ч. 1 ст. 398 КПК 1960 р. ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та істотним порушенням кримінально-процесуального закону, а справа — направленню на новий апеляційний розгляд.

При новому розгляді справи апеляційному суду необхідно усунути зазначені вище недоліки, повно і всебічно розглянути справу, врахувавши доводи, викладені у касаційних скаргах прокурора та потерпілого, за необхідності провести судове слідство, дати належну правову оцінку діям засуджених та ухвалити законне й обґрунтоване рішення у справі.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК 1960 р., колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора та потерпілого С.М. задовольнила частково.

Ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 29 серпня 2011 р. щодо Ф.Ю. та Ф.Р. скасувала, а справу направила на новий апеляційний розгляд.

Відповідно до загальних засад призначення покарання суд, крім іншого, має призначити покарання, максимально індивідуалізуючи його, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Дотримання судом зазначених правил в їх сукупності має гарантувати досягнення визначених кримінальним законом цілей покарання, призначення законних і справедливих покарань, адекватних суспільній небезпеці вчиненого злочину та особі винного.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 10 січня 2013 р.*

(в и т я г)

Вироком Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 18 травня 2012 р. засуджено:

— К.В. за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 КК, до покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки; ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки 6 місяців.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, К.В. визначено покарання 3 роки 6 місяців позбавлення волі.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів до призначеного покарання частково приєднано покарання за вироком Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 16 лютого 2012 р. та остаточно призначено К.В. покарання у виді 4 років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК засудженого К.В. звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки, з покладенням на підставі ст. 76 КК обов'язків у період іспитового строку не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти відповідні органи про зміну місця проживання, періодично з'являтися для реєстрації до кримінально-виконавчої інспекції;

– Л.О. за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК, на 3 роки 6 місяців позбавлення волі.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів до призначеного покарання частково приєднано покарання за вироком Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 16 лютого 2012 р. та остаточно визначено Л.О. покарання у виді позбавлення волі строком 4 роки.

На підставі ст. 75 КК засудженого Л.О. звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки, з покладенням на підставі ст. 76 КК обов'язків у період іспитового строку не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти відповідні органи про зміну місця проживання, періодично з'являтися для реєстрації до кримінально-виконавчої інспекції.

Цим же вироком засуджено Н.А. та К.В., судові рішення щодо яких не оскаржується. Вирішено питання щодо речових доказів відповідно до ст. 81 КПК.

К.В. та Л.О. вчинили злочини за таких обставин.

К.В. та Л.О. протягом 08–17 грудня 2011 р. особисто та за попередньою змовою з Н.А. та К.В., групами в різному складі на території Миколаївської області, повторно, шляхом проникнення у сховище та вільного доступу на територію домоволодіння, вчинили ряд крадіжок майна, яке належало потерпілій Х.Т., на загальну суму 1 410 грн.

В апеляційному порядку вирок не переглядався.

Прокурор у касаційній скарзі просить постановлений щодо К.В. та Л.О. вирок місцевого суду скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд. Стверджує, що призначене засудженим покарання із застосуванням ст. 75 КК не відповідає вимогам ст. 65 КК, оскільки не враховано тієї обставини, що К.В. та Л.О. як судимі особи протягом тривалого часу вчиняли нові злочини.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який підтримав касаційну скаргу, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи скарги, колегія суддів вважає, що вона підлягає задоволенню на таких підставах.

Висновок суду щодо доведеності винуватості та кваліфікації дій К.В. за ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК та Л.О. за ч. 2 ст. 185 КК в касаційній скарзі не заперечується.

Доводи прокурора про визнання призначеного покарання К.В. та Л.О. із застосуванням ст. 75 КК таким, що не відповідає ступеню тяжкості злочину та особі засуджених внаслідок м'якості, слід визнати обґрунтованими.

Висновок суду про звільнення засуджених К.В. та Л.О. від покарання з випробуванням не ґрунтується на загальних засадах призначення покарання.

Відповідно до вимог ст. 65 КК при призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу засудженого та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів.

Відповідно до наведеного, призначаючи покарання винному, належить врахувати не лише окремі дані про особу засудженого, на які суд послався у вирок, а й ступінь тяжкості вчиненого злочину та конкретні обставини справи.

За матеріалами справи К.В. та Л.О. на час вчинення інкримінованих злочинів були судимі за вчинення умисних злочинів. При цьому Л.О. був засуджений за корисливий злочин, а К.В. за злочин у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Призначені покарання за попередні злочини не досягли мети виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів, що передбачена ст. 50 КК.

Протягом чотирьох місяців 2011 р. засуджені, діючи з корисливою метою, за попередньою змовою групою осіб у різних складах вчиняли крадіжки, за які засуджені попереднім вироком.

Приймаючи рішення про звільнення засуджених від відбування покарання на підставі ст. 75 КК, суд належним чином не обґрунтував свого висновку про можливість виправлення засуджених без відбування покарання і фактично послався на єдину обставину, яка пом'якшує покарання, — щире каяття.

Таким чином, суд не дав належної оцінки рецидиву злочинів, кількості злочинних посягань.

Характер та ступінь тяжкості злочину, негативні дані про особу засуджених К.В. та Л.О. не давали достатніх підстав для висновку про можливість виправлення засуджених без відбування покарання.

На підставі викладеного колегія суддів вважає, що призначене К.В. та Л.О. покарання із застосуванням статей 75, 76 КК через його м'якість не є

необхідним і достатнім для виправлення засуджених і попередження нових злочинів.

З огляду на наведене та на підставі п. 3 ч.1 ст. 398 КПК 1960 р. вирок суду підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий судовий розгляд.

Якщо при новому розгляді справи буде встановлено винуватість К.В. і Л.О. у вчиненні інкримінованих злочинів у встановленому обсязі, то призначення покарання із застосуванням ст. 75 КК слід вважати необґрунтованим.

Враховуючи викладене, керуючись статтями 394–396 КПК 1960 р., пунктами 11, 15 розділу XI «Перехідні положення» КПК, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу заступника прокурора Миколаївської області задовольнила. Вирок Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 18 травня 2012 р. щодо К.В. та Л.О. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Вказівки суду, який розглядав справу в касаційному порядку відповідно до ст. 399 КПК 1960 р., є обов'язковими для органів дізнання чи досудового слідства при додатковому розслідуванні і для суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи. Останній, у свою чергу, дотримуючись засад змагальності та зберігаючи об'єктивність і неупередженість, повинен згідно зі статтями 16-1, 323, 324 КПК 1960 р. безпосередньо дослідити та оцінити зібрані у справі докази в їх сукупності з точки зору достатності і допустимості відповідно до статей 65, 66 КПК 1960 р. та постановити законний і обґрунтований вирок.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 15 січня 2013 р.*

(в и т я г)

Вироком Красноперекіпського міськрайонного суду АРК від 16 січня 2012 р. засуджено:

— Ф.В. за ч. 3 ст. 27 і ч. 5 ст. 191 КК — до покарання у виді позбавлення волі строком на 9 років з конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з керівництвом підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, на строк 3 роки; за ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 366 КК — до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки з конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з керівництвом підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, на строк 3 роки.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК шляхом часткового складання визначено остаточне покарання Ф.В. у виді позбавлення волі на строк 10 років з конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з керівництвом підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, на строк 3 роки.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК шляхом часткового складання покарань, призначених цим вироком та вироком Красноперекопського міськрайонного суду від 29 травня 2006 р., визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років 6 місяців з конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з керівництвом підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, на строк 3 роки;

— К.М. за ч. 5 ст. 191 КК із застосуванням ст. 69 КК — до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років без конфіскації майна, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю, на строк 3 роки та на підставі ст. 75 КК звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки й покладено обов'язки, передбачені пунктами 3, 4 ст. 76 КК.

Постановлено стягнути з Ф.В. та К.М. солідарно на користь Красноперекопського КХП в рахунок відшкодування завданої злочином шкоди 697 356 грн.

Постановлено стягнути з Ф.В. на користь держави судові витрати в сумі 4 275,23 грн за проведені експертні дослідження. Вирішено питання про речові докази відповідно до ст. 81 КПК 1960 р.

Ф.В. та К.М. визнано винними у злочинах, вчинених за таких обставин.

Ф.В. у період із липня по вересень 2005 р., працюючи на посаді директора Красноперекопського КХП, діючи умисно, з корисливих мотивів і в інтересах не встановлених слідством осіб, у тому числі від імені ТОВ «Т», за попередньою змовою зі службовими особами зазначеного ДП — Т.Н. (щодо якої постановлено вирок Красноперекопського міськрайонного суду від 07 червня 2010 р.) та К.М., організував розтрату належного Красноперекопському КХП майна в особливо великих розмірах і вчинення службового підроблення, що спричинило тяжкі наслідки для згаданого підприємства, а К.М. вчинила розтрату чужого майна в особливо великих розмірах. У результаті цих дій засуджених Красноперекопському КХП було заподіяно матеріальні збитки на суму 697 356 грн.

Ухвалою Апеляційного суду АРК від 20 березня 2012 р. вирок щодо Ф.В. залишено без зміни. Вирок щодо К.М. в апеляційному порядку не переглядався.

У спільній касаційній скарзі з доповненнями в інтересах засудженого захисники Ф.О. і Б.І., посилаючись на істотні порушення кримінально-процесуального закону та неправильне застосування кримінального закону, просять скасувати постановлені щодо Ф.В. судові рішення і направити

справу на нове розслідування. Вважають, що слідчими органами безпідставно було порушено кримінальну справу стосовно Ф.В.; винуватість останнього у вчиненні інкримінованих злочинів не доведено; вирок не відповідає вимогам ст. 323 КПК 1960 р., оскільки ґрунтується на доказах, здобутих із порушенням визначеного законом порядку; також усупереч ст. 399 КПК 1960 р. не виконано вказівки касаційної інстанції, що містяться в ухвалі Верховного Суду України від 10 березня 2011 р., та не встановлено належним чином факту завдання збитків, їх розмір. Крім того, зазначають, що судами не дотримано положення ст. 65 КК, а тому призначено явно несправедливе внаслідок суворості покарання.

Вирок щодо К.М. у касаційному порядку не оскаржено.

Заслухавши доповідь судді, пояснення захисників на підтримання касаційної скарги, прокурора, який заперечив проти її задоволення, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені в касаційній скарзі і доповненнях, колегія суддів дійшла висновку, що скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Згідно зі ст. 64 КПК 1960 р. при провадженні досудового слідства і розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню, в числі інших визначених законом обставин, подія злочину, винність обвинуваченого у вчиненні злочину, характер і розмір шкоди, завданої злочином. Відповідно до ст. 22 КПК 1960 р. неприпустимо перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого. Відповідно до статей 16-1, 323, 324 КПК 1960 р. суд, дотримуючись засад змагальності й зберігаючи об'єктивність і неупередженість, повинен безпосередньо дослідити та оцінити зібрані у справі докази в їх сукупності з точки зору достатності і допустимості відповідно до статей 65, 66 КПК 1960 р. та постановити законний і обґрунтований вирок. Крім того, у ст. 399 КПК 1960 р. встановлено, що вказівки суду, який розглядав справу в касаційному порядку, є обов'язковими для органів дізнання чи досудового слідства при додатковому розслідуванні і для суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи.

Проте органами досудового слідства і судами першої та апеляційної інстанцій ці вимоги процесуального закону дотримано не було.

Згідно з матеріалами кримінальної справи судовими інстанціями різних рівнів неодноразово констатувалось допущення слідчими органами істотного порушення вимог процесуального закону, у зв'язку з чим цю справу повертали на додаткове розслідування. Ухвалою Верховного Суду України від 10 березня 2011 р. справу було направлено на нове розслідування з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 396 КПК 1960 р., оскільки, на думку вищої судової інстанції, досудове слідство було проведено поверхово та однобічно, без дослідження обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, на що не звернули увагу місцевий й апеляційний суди, а тому постановили незаконні рішення.

Незважаючи на це, під час нового розслідування органи досудового слідства вказівку найвищої судової інстанції щодо необхідності встановлення факту заподіяння збитків Красноперекоському КХП, причини зміни показань К.М.М. та К.М. й ретельної перевірки їх показань та Ч.С. і Т.Н. належно не виконали. Проводячи процесуальні дії в період часу, коли справу було закрито, а також штучно зупиняючи слідство, поставили під сумнів допустимість здобутих доказів та правомірність пред'явлення Ф.В. і К.М. остаточного обвинувачення.

Згідно зі ст. 120 КПК 1960 р. при поверненні справи для провадження додаткового слідства, а також відновленні закритої справи строк додаткового слідства встановлюється прокурором, який здійснює нагляд за слідством, у межах одного місяця з моменту прийняття справи до провадження; подальше продовження зазначеного строку здійснюється на загальних підставах.

Як убачається з постанови, ця справа надійшла до Красноперекоської міжрайонної прокуратури 26 квітня 2011 р., і прокурором був установлений строк додаткового розслідування — один місяць. Цього ж дня заступник прокурора, прийнявши до провадження справу, закрити її за обвинуваченням стосовно Ф.В. — за ч. 3 ст. 27 і ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 27 і ч. 2 ст. 366 КК, К.М.М. — за ч. 5 ст. 191 КК, К.М. — за ч. 1 ст. 366 КК на підставі ч. 2 ст. 213 КПК 1960 р. через брак достатніх доказів, які підтверджують заподіяння шкоди Красноперекоському КХП, про що останніх письмово повідомив. Водночас заступник прокурора у закритій ним справі, в порушення ст. 66 КПК 1960 р., установленого порядку збирання доказів, 20 травня 2011 р. дав окреме доручення працівникам міліції про проведення оперативних заходів для встановлення характеру стосунків між робітниками Красноперекоського КХП, а також виніс постанову від 7 червня 2011 р. про призначення інвентаризації зерна, яку доручив Красноперекоському КХП.

Між тим, рішення від 26 квітня 2011 р. про закриття справи було скасовано 8 червня 2011 р. Красноперекоським міжрайонним прокурором, який у своїй постанові, всупереч висновкам ухвали суду касаційної інстанції, зазначив про доведеність заподіяння шкоди підприємству. Даних про те, що ця постанова прокурора була направлена особам, інтересів яких вона стосується, в матеріалах справи немає. Натомість, у той самий день було оголошено у розшук Ф.В. і К.М., а слідство зупинено. У подальшому рішення щодо К.М. визнано необґрунтованим й 20 червня 2011 р. прокурором скасовано. Для проведення окремих процесуальних дій слідство у справі відновлювалось на один день 20 червня 2011 р. та 13 липня 2011 р. та знову зупинялось у ці ж дати, а відновлено було лише 23 серпня 2011 р. Слідчим прокуратури було допитано 20 червня 2011 р. як свідків Ч.С., З.С., Т.Н., Б.Л., Г.Л., М.Ю., Р.О., К.С., Є.В., а 13 липня 2011 р. — М.Т., Ш.Л. При цьому за даними, відображеними у протоколах, допит окремих свідків тим самим слідчим здійснювався одночасно (Т.Н. — з 16 год. 10 хв. до 18 год.; Г.Л. —

з 17 год. 30 хв. до 18 год.; М.Ю. — з 16 год. 10 хв. до 17 год.), що свідчить про формальний підхід до складання процесуальних документів та формальне виконання вказівок суду касаційної інстанції. Крім того, слідчі органи, допитавши 08 червня 2011 р. К.М.М., 20 червня 2011 р. виділили матеріали щодо неї в окреме провадження. З моменту надходження справи до прокуратури, 26 квітня 2011 р., до направлення її до суду, 15 вересня 2011 р., тобто більш ніж 4 місяці, додаткове (нове) розслідування цієї справи фактично проводилось упродовж декількох днів.

Ураховуючи необґрунтованість оголошення у розшук К.М., відсутність у справі об'єктивних даних про виклик Ф.В. до слідчих органів у період часу до 23 серпня 2011 р. і те, що цим органам не було відоме його місце перебування, а також відсутність документів, які б доводили неможливість проведення допиту свідків й інших необхідних слідчих дій у визначений законом для проведення розслідування строк, зупинення провадження 08 і 20 червня та 13 липня 2011 р., на переконання колегії суддів, є штучним і таким, що суперечить вимогам статей 206, 207 КПК 1960 р.

З огляду на викладене убачається, що пред'явлення 23 березня 2011 р. Ф.В. та К.М. остаточного обвинувачення, їх допит й ряд інших обов'язкових процесуальних дій виконано поза межами встановленого у ст. 120 КПК 1960 р. строку, який на загальних підставах не продовжувався, що є істотним порушенням кримінально-процесуального закону.

Крім того, слідчі органи, обґрунтовуючи доведеність заподіяння збитків Красноперекопському КХП у розмірі 697 356 грн, послались переважно на ті самі фактичні дані, які за змістом ухвали Верховного Суду України є недостатніми для такого висновку. Попри те, що Ф.В. оспорювались факт заподіяння збитків, достовірність акта ревізії, який до того ж було отримано з порушенням порядку збирання доказів, слідчі органи доводи, висунуті Ф.В. на свій захист, належно, у тому числі й шляхом залучення спеціаліста, експертного дослідження відповідних документів обліку, не перевірили.

Обмежившись представленням у справі обвинувального вироку від 07 червня 2010 р. стосовно Т.Н., органи досудового слідства залишили поза увагою, що цим судовим рішенням було встановлено винуватість не Ф.В., а іншої особи. З огляду на презумпцію невинуватості цей вирок не може бути безумовним доказом вчинення Ф.В. інкримінованих злочинів.

Таким чином, під час нового розслідування вимоги статей 22, 64 КПК 1960 р. не дотримано, а вказівки суду касаційної інстанції, всупереч ст. 399 КПК 1960 р., не виконано.

На зазначені порушення суд не зважив, розглянув справу за обвинуваченням, правомірність пред'явлення якого через недотримання статей 120, 206 КПК 1960 р. є сумнівною, й постановив обвинувальний вирок, який не можна визнати законним та обґрунтованим, оскільки залишилися нез'ясованими обставини, наведені в ухвалі Верховного Суду України від

10 березня 2011 р., що мають істотне значення для правильного вирішення цієї кримінальної справи.

Апеляційний суд, переглядаючи справу за апеляціями сторони захисту, доводи засудженого Ф.В. та його захисників, які за змістом майже аналогічні тим, що викладені в касаційній скарзі, ретельно не дослідив й переконливо не спростував, при цьому зібрані у справі докази з точки зору їх допустимості й достатності відповідно до кримінально-процесуального закону не перевірів.

Як визначив Європейський суд з прав людини у справах «Мефта та інші проти Франції» (рішення від 26 липня 2002 р.), «ФамХоанг проти Франції» (рішення від 25 вересня 1992 р.) та «Максименко проти України» (рішення від 20 грудня 2011 р.), гарантії забезпечення права на захист не припиняють своєї дії після закінчення провадження у суді першої інстанції. Згідно з практикою цього суду інтереси правосуддя в принципі вимагають забезпечення представництва у випадку, коли йдеться про позбавлення волі.

Незважаючи на очевидність серйозності становища Ф.В., якого за вироком суду було засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років 6 місяців, суд апеляційної інстанції ефективних заходів до забезпечення обов'язкових за положеннями ст. 16-1 КПК 1960 р. засад змагальності упродовж процедури апеляційного провадження не вжив. Провівши апеляційний розгляд за участю прокурора, однак за відсутності представництва з боку сторони захисту, ухвалив рішення без дотримання інтересів правосуддя.

Зазначені порушення закону та недоліки досудового слідства не можуть бути усунуті в судовому засіданні, тому прийняті по справі судові рішення згідно з п. 1 ч. 1 ст. 398 КПК 1960 р. підлягають скасуванню, а справа — направленню на нове розслідування, під час якого необхідно усунути допущені недоліки, виконати з використанням усіх процесуальних можливостей і в передбачений законом строк вимоги ст. 64 КПК 1960 р. й вказівки суду касаційної інстанції, викладені в ухвалі від 10 березня 2011 р., а також перевірити решту наведених у скарзі захисників доводів, які мають значення для правильного вирішення справи.

Оскільки обвинувачення Ф.В. тісно пов'язано з обвинуваченням К.М., то в порядку ст. 395 КПК 1960 р. вирок щодо неї також підлягає скасуванню з направленням справи на нове розслідування.

Ураховуючи, що на досудовому слідстві Ф.В. захід примусу був обраний такий, що не пов'язаний з ізоляцією від суспільства, Ф.В. узято під варту та утримується в місцях позбавлення волі за судовими рішеннями, які скасовуються як незаконні, колегія суддів, виходячи з положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вважає, що на цій стадії судочинства запобіжний захід Ф.В. має бути змінений на підписку про невиїзд і він підлягає звільненню з-під варту.

Керуючись статтями 394–396 КПК 1960 р., пунктами 11, 15 розділу XI «Перехідні положення» КПК, колегія суддів судової палати у криміналь-

них справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу захисників Ф.О. і Б.І. задовольнила частково. Вирок Красноперекопського міськрайонного суду АРК від 16 січня 2012 р. щодо Ф.В. і в порядку ст. 395 КПК 1960 р. щодо К.М. та ухвалу Апеляційного суду АРК від 20 березня 2012 р. щодо Ф.В. скасувала, а справу направила на нове розслідування прокурору АРК. Запобіжний захід щодо Ф.В. змінила із взяття під варту на підписку про невиїзд. Відповідно до ст. 400-3 КПК 1960 р. копію ухвали щодо Ф.В. надіслала до адміністрації за місцем його ув'язнення для виконання рішення про звільнення Ф.В. з-під варту.

**Відповідно до вимог ч. 1 ст. 70 КК при сукупності злочинів суд, призна-
чивши покарання за кожний злочин окремо, визначає остаточне покаран-
ня шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шля-
хом повного чи часткового складання призначених покарань. При цьому
однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім
випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей.
Також не підлягають поглиненню, а мають виконуватися самостійно до-
даткові покарання, які є однаковими за видом, але різні за своїм змістом.**

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 10 січня 2013 р.*

(в и т я г)

Вироком Алуштинського міського суду АРК від 24 квітня 2012 р. засу-
джено М.Р. за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК, до покарання
у виді позбавлення волі строком на 2 роки 6 місяців з позбавленням права
обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністратив-
но-господарськими обов'язками на підприємствах, установах та організаці-
ях незалежно від форм власності строком на 2 роки без штрафу, виправдано
за ч. 2 ст. 366 КК. Постановлено виконувати самостійно вирок Алуштин-
ського міського суду АРК від 20 червня 2011 р.

М.Р. визнано винним у злочині, вчиненому за таких обставин.

М.Р., обіймаючи посаду заступника начальника управління — головного
архітектора Ялтинської міської ради, виконуючи організаційно-розпорядчі та
адміністративно-господарські функції, 09 жовтня 2008 р. за обставин, вста-
новлених судом та наведених у вироку, неналежно виконав свої службові
обов'язки. Зокрема, незаконно затвердив Т.Є. висновок про можливість цільо-
вого використання земельної ділянки площею 0,07 га, розташованої у межах
вертолітної площадки с. Корейз м. Ялти, що призвело у подальшому до неза-

конного виділення цієї земельної ділянки зазначеній особі, заподіяння державі шкоди на суму 240 450 грн та спричинило настання тяжких наслідків.

Ухвалою Апеляційного суду АРК від 14 червня 2012 р. вирок місцевого суду змінено. На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів остаточно визначено М.Р. покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими обов'язками на підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності строком на 2 роки зі штрафом у сумі 1 700 грн. На підставі ст. 75 КК М.Р. звільнено від відбування покарання з випробуванням та іспитовим строком на 2 роки з покладенням обов'язків, передбачених пунктами 2, 3 ч. 1 ст. 76 КК. В решті вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі прокурор посилається на невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого внаслідок м'якості, неправильне застосування кримінального закону. Просить ухвалу скасувати, а справу направити на новий апеляційний розгляд.

Заслухавши доповідь судді, прокурора, який підтримав касаційну скаргу, засудженого та його захисників, які заперечували проти задоволення касаційної скарги прокурора, перевіrivши матеріали справи та обговоривши викладені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до вимог ст. 65 КК суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Призначаючи М.Р. покарання, місцевий суд дотримався зазначених вимог та призначив покарання, яке є необхідним і достатнім для його виправлення та попередження нових злочинів.

Тому доводи прокурора про невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого внаслідок м'якості покарання є безпідставними.

Разом із тим колегія суддів вважає обґрунтованими доводи прокурора про неправильне застосування апеляційним судом ст. 75 КК.

Відповідно до вимог ст. 75 КК, якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Апеляційний суд, звільняючи М.Р. на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням, послався на ті ж обставини, які були враховані судом першої інстанції при призначенні М.Р. покарання у виді позбавлення волі. За таких обставин апеляційний суд дійшов передчасного висновку про

можливість виправлення та перевиховання засудженого без ізоляції від суспільства.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 70 КК при сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

Як убачається зі змісту п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7, однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей.

Суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що за вироками Алуштинського міського суду АРК від 20 червня 2011 р. та 24 квітня 2012 р. призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 2 роки, тобто призначено однакове покарання як за видом, так і за розміром. У такому разі принцип поглинення додаткових покарань не може бути застосовано.

Крім того, вироком Алуштинського міського суду АРК від 20 червня 2011 р. М.Р. призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати керівні посади в органах архітектури та містобудування, вироком Алуштинського міського суду АРК від 24 квітня 2012 р. — у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими обов'язками на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності.

В такому випадку додаткові покарання, які є однаковими за видом, але різні за своїм змістом, не підлягають поглиненню, а мають виконуватись самостійно.

Наведене є неправильним застосуванням кримінального закону.

Відповідно до вимог п. 2 ч. 1 ст. 398 КПК 1960 р. неправильне застосування кримінального закону є підставою для скасування ухвали щодо М.Р. з направленням справи на новий апеляційний розгляд, під час якого суду необхідно звернути увагу на доводи касаційної скарги прокурора, та в разі підтвердження обвинувачення, визнаного судом доведеним, слід вважати звільнення М.Р. від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК неправильним застосуванням кримінального закону.

Керуючись статтями 394–396 КПК 1960 р., пунктами 11, 15 розділу XI «Перехідні положення» КПК, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора задовольнила частково. Ухвалу Апеляційного суду АРК від 14 червня 2012 р. щодо М.Р. скасувала, а справу направила на новий апеляційний розгляд.

О. С. Ткачук

*кандидат юридичних наук, доцент, суддя,
вчений секретар Науково-консультативної ради
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, с. 3].

Кримінальне переслідування і призначення винним справедливого покарання, а також відмова від кримінального переслідування невинних, звільнення їх від покарання, реабілітація кожного, хто необґрунтовано притягувався до кримінальної відповідальності, неможливі без кримінально-процесуального доказування, яке є обов'язковою умовою досягнення завдань кримінального провадження.

Однією із властивостей доказів є їх допустимість з точки зору законності джерел, методів і прийомів, за допомогою яких вони були отримані. Вивченням проблем, пов'язаних із використанням допустимих доказів у доказуванні, займалися багато відомих процесуалістів і криміналістів.

Зокрема, проблема оцінки доказів набула значної теоретичної розробки у працях таких вчених, як С. А. Альперт, В. Д. Арсен'єв, М. І. Бажанов, Р. С. Белкін, А. Р. Белкін, В. П. Бож'єв, Л. Є. Владимиров, С. А. Голунський, Г. Ф. Горський, І. М. Гуткін, М. М. Гродзинський, В. Я. Дорохов, П. С. Елькінд, О. П. Єндовицька, З. З. Зінатуллін, Л. М. Карнеєва, М. М. Кіпніс, Є. Г. Коваленко, Л. Д. Кокорев, С. В. Курильов, А. М. Ларін, Б. Т. Матюшин, М. М. Михеєнко, Г. С. Мосеян, І. І. Мухін, В. Т. Нор, П. Ф. Пашкевич, І. Л. Петрухін, Є. Є. Подголін, Г. М. Різник, Н. В. Сибільова, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тertiшник, Ф. Н. Фаткуллін, М. Є. Шумило, Н. Я. Якубович та інші.

Окремі питання оцінки доказів висвітлювалися також у працях В. П. Бахіна, В. Г. Гончаренка, В. П. Гмирка, А. Я. Дубинського, А. С. Железняка, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенка, І. П. Козаченка, Н. І. Клименко, В. В. Молдована, Ю. К. Орлова, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. С. Полевого, В. Ю. Шепітька, В. П. Шибіка, М. Л. Якуба та багатьох інших вчених.

Однак зазначені науковці здійснювали дослідження до набрання чинності КПК від 13 квітня 2012 р. і об'єктивно не могли висвітлити всі питання, що виникли в теорії і на практиці в теперішній час.

Так, М. М. Михеєнко, найвідоміший вітчизняний учений, який всебічно дослідив питання теорії доказів і доказування у кримінальному судочинстві, писав, що передбачені ч. 2 ст. 65 КПК 1960 р. показання свідків, потерпілих, підозрюваного, обвинуваченого, висновки експерта, протоколи слідчих і судових дій та інші документи, за допомогою яких встановлюються фактичні дані, відомості як докази у справі, зазначені в ч. 1 цієї статті, називають джерелами доказів. На його думку, така назва є в цілому правильною, але точніше було б називати їх процесуальними джерелами доказів, щоб підкреслити їх відмінність від матеріальних джерел доказової інформації. У процесуальних джерелах містяться відомості про факти, обставини справи; вони є носіями, сховищем доказів, і тільки ті відомості, які є у зазначених джерелах, допустимо використовувати в кримінальному процесі як докази [2, с. 138–139].

М. А. Погорецький під допустимістю доказів розуміє таку внутрішню властиву їм якість, внаслідок якої ці докази здатні встановити обставини, що необхідні для повного і правильного вирішення певної справи, а вимога належності охоплює не весь доказ у цілому, а лише його змістовну частину — фактичні дані. Сукупність вимог, що висуваються законом до процесу отримання доказів, становить інститут процесуальної допустимості, який полягає в тому, що належні до справи фактичні дані повинні бути одержані із встановленого законом джерела уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу (органом дізнання, слідчим чи судом) і закріплені у спосіб, передбачений у кримінально-процесуальному законі [3, с. 479, 481–482, 492–493].

Стаття 22 КПК 1960 р. визначала, що прокурор, слідчий і особа, яка проводить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність. Зазначена норма забороняла вимагати показання обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

Відповідно до ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Пленум ВСУ в п. 19 постанови від 01 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначив, що докази повинні визнаватися отриманими незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання та закріплення здійснене або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на те особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

У зв'язку з цим В. М. Тертишник вважає, що допустимість доказів означає правову придатність їх для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні, а саме: 1) фактичні дані як докази, одержані: а) уповноваженим на те суб'єктом; б) з відомого, перевіреного та не забороненого законом джерела; в) у встановленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми, яка гарантує захист прав та законних інтересів громадян; 2) фактичні дані та сам процес їх одержання належним чином закріплені та засвідчені; 3) зібрані докази та інші матеріали кримінальної справи в цілому дозволяють здійснити перевірку достовірності та законності одержання фактичних даних [4, с. 288, 290].

У науці кримінального процесу немає єдиної точки зору щодо сутності категорії допустимості доказів, підстав виключення доказів із кримінального процесу, можливості використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності.

Водночас прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень можливо лише тоді, коли вони ґрунтуються на перевірених та правильно оцінених відомостях, одержаних відповідно до вимог кримінально-процесуального закону. Помилка суб'єкта доказування під час оцінки доказів може призвести до прийняття незаконних рішень, порушення прав і свобод громадян, покарання невинуватого або виправдання особи, яка вчинила злочин. У зв'язку з цим правильна оцінка доказів має найважливіше значення не тільки для прийняття окремих процесуальних рішень, але й для постановлення законного і обґрунтованого вироку.

Належність та допустимість є невід'ємними елементами характеристики доказів. Доказування у кримінальній справі може здійснюватись тільки належними та допустимими доказами.

Відповідно до КПК допустимість доказів визначається положеннями цього Кодексу, які були чинними на момент їх отримання [1, с. 6], та означає основну ознаку допустимих доказів: доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

Разом із тим законодавець наводить окремі ознаки недопустимих доказів і зазначає безумовні ознаки недопустимих доказів: це докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

До істотних порушень прав людини і основоположних свобод, зокрема, належать такі діяння: здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; порушення права особи на захист; отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; порушення права на перехресний допит; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (ст. 87 КПК).

Крім того, ст. 223 КПК передбачає правило, за яким будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази — недопустимими.

Умовно допустимими є докази щодо судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого (ст. 88 КПК), показання з чужих слів (ст. 97 КПК), докази, отримані в результаті обшуку до постановлення ухвали слідчого судді з цього приводу (ч. 3 ст. 233 КПК), докази кримінального провадження, що перейняте від іншої держави (ст. 598 КПК).

У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Таким чином, аналізуючи зміст КПК, доходимо висновку, що законодавець під допустимістю доказів у кримінальному процесі передбачає оцінку сукупності кримінально-процесуальних дій, спрямованих на захист прав і свобод громадян.

Водночас правила перевірки допустимості доказів нерозривно пов'язані з конституційними та моральними засадами судочинства, які або відображені у правовій нормі, або припускають врахування їх вимог при застосуванні правових норм, що не містять безпосередньо зазначених засад. В останньому випадку саме моральні засади є критерієм допустимості доказів.

За таких умов конституційна норма про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, знаходить своє реальне втілення і реалізацію у нормах КПК.

Разом із тим у КПК уперше у вітчизняному кримінальному судочинстві регламентовано порядок визнання доказів допустимими та недопустимими.

Зокрема, ст. 87 КПК зобов'язує суд визнати недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд вирішує усі питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення [1, с. 47].

На основі системного аналізу наведених норм та норм, що містяться у главі 29 КПК, доходимо висновку, що у будь-якому разі питання щодо допустимості чи недопустимості доказу має вирішуватися у нарадчій кімнаті. При цьому таке рішення може бути викладене як у процесуальній ухвалі, так і у вирокі суду.

У разі очевидної недопустимості доказу, яку суд виявив під час судового розгляду, він має вийти до нарадчої кімнати для постановлення ухвали про неможливість дослідження або припинення дослідження такого доказу.

Такі ж дії має вчинити суд для визнання допустимими доказів, про які йдеться у ч. 1 ст. 88 КПК, а також тоді, коли сторони кримінального провадження під час судового розгляду подали клопотання про визнання доказів недопустимими.

Усі інші докази на предмет допустимості після завершення судового розгляду оцінюються судом при постановленні вироку, якщо з цього питання відсутні ухвали суду чи слідчого судді, постановлені ним при здійсненні заходів забезпечення кримінального провадження, досудового розслідування та підготовчого провадження, чи судового розгляду, оскільки КПК зобов'язує суд здійснювати контроль допустимості доказів на усіх стадіях процесу та невідкладно ухвалювати судові рішення щодо недопустимості доказів при виявленні порушення прав та свобод людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. — К., 2012. — 336 с.
2. *Михеєнко М. М.* Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — К., 1999. — 536 с.
3. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : моногр. — Х., 2007. — С. 479, 481, 482, 492–493.

4. *Третишник В. М.* Кримінально-процесуальне право України : підручник. — 4-те вид., допов. і переробл. — К., 2003. — 1120 с.

Ткачук О. С. Визнання доказів допустимими за Кримінальним процесуальним кодексом України

Анотація. Досліджено актуальні для юридичної теорії і практики питання доказування у кримінальному судочинстві як обов'язкової умови досягнення завдань кримінального провадження. Проаналізовано погляди деяких науковців та норми КПК про допустимість доказів.

Ключові слова: доказ, суд, допустимість доказу, кримінальне провадження, судовий розгляд.

Ткачук О. С. Признание доказательств допустимыми согласно Уголовному процессуальному кодексу Украины

Аннотация. Исследованы актуальные для юридической теории и практики вопросы доказывания в уголовном судопроизводстве как обязательного условия достижения целей уголовного производства. Проанализированы взгляды некоторых ученых и нормы УПК о допустимости доказательств.

Ключевые слова: доказательство, суд, допустимость доказательства, уголовное производство, судебное разбирательство.

Tkachuk O. S. Recognition of Admissible Evidence According to the Criminal Procedure Code of Ukraine

Summary. Issues of evidence in judicial proceedings as compulsory condition for criminal proceedings are urgent for legal theory and practice. They were investigated in this article. Points of some scholars and norms of the CPC on admissible evidence were analyzed.

Key words: evidence, court, admissible evidence, criminal proceedings, judicial consideration.

П. О. Гвоздик

*кандидат юридичних наук,
заступник Голови Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних
справ, заслужений юрист України*

С. О. Бородовський

*кандидат юридичних наук,
суддя Снятинського районного суду
Івано-Франківської області*

ПРОБЛЕМИ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО, ЩО ВХОДИТЬ ДО СКЛАДУ СПАДЩИНИ

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі правозастосування визнання права власності є одним із найпоширеніших у судовій практиці способів захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів учасників цивільних відносин. На сьогодні відсутнє узагальнення судової практики розгляду цього виду спорів, а також не прийнято постанову пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо цієї проблематики. При вирішенні спорів такої категорії суди використовують положення постанови Пленуму ВСУ від 22 грудня 1995 р. № 20. Однак правові моделі, конструкції та положення правових концепцій в цій сфері вже зазнали відповідних змін, а тому положення вказаної постанови не характеризуються абсолютною юридичною вірогідністю.

Так, окремі питання визнання права власності досліджували у своїх працях Т. Коташевська [1], І. Кіпенко [2], С. Костюкович [3], О. Гупаловська [4], О. Кот [5], М. В. Шульга, Т. Г. Варшамян [6] та інші. Однак не всі питання досліджуваної теми на сьогодні є вирішеними.

З огляду на це метою пропонованої статті є розв'язання проблемних питань, що виникають у судовій практиці при розгляді спорів про визнання права власності на нерухоме майно, яке входить до складу спадщини, що відкрилась після 01 січня 2004 р., визнання права власності на нерухоме майно за рішенням органу місцевого самоврядування про передачу майна у власність після смерті особи та визнання права власності на нерухомість, щодо

якої втрачено документи. На нашу думку, положення цієї статті можуть бути використані при розробленні постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, присвячену проблемам визнання права власності і проблемам спадкових відносин.

Однією з основних проблем сучасної практики правозастосування інституту негаторного позову та інституту права власності є ухвалення судами рішень про визнання права власності на об'єкти нерухомого майна за позовами спадкоємців. Так, відповідно до п. 5 ст. 1268 ЦК незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини [7]. Згаданою правовою нормою встановлюється момент, з якого спадщина належить спадкоємцеві. Однак в ЦК відсутнє положення, яке б роз'яснювало або у той чи інший спосіб розкривало зміст терміна «належить». Морфологія цього поняття дозволяє зробити висновок про те, що належність спадщини спадкоємцеві означає виникнення між спадкоємцем і об'єктом цивільних прав певного матеріально-правового зв'язку. На нашу думку, в момент виникнення «належності» речі відбувається її присвоєння учасником цивільних відносин. Відповідно до реалізованої в ЦК доктрини речових прав зміст належності речі особі визначається її повноваженнями щодо володіння, користування і розпорядження річчю. У зв'язку з цим в законодавстві не передбачено необхідності для учасника цивільних відносин або для нотаріуса, в разі нотаріального посвідчення правочину, здійснювати будь-які інші спеціальні дії для присвоєння речі, що входить до складу спадщини. Крім цього, будь-якого іншого порядку набуття спадкоємцем речових прав на спадщину, крім подання ним заяви нотаріусу про прийняття спадщини або проживання зі спадкодавцем на момент смерті та видачі нотаріусом свідоцтва про право на спадщину, ні для спадкоємців, ні для решти учасників цивільних відносин законом не передбачено. Отже, за загальним правилом момент виникнення належності речі спадкоємцеві і є моментом виникнення в останнього права власності на рухому річ, що входить до складу спадщини.

Однак із зазначеного правила є виняток. Відповідно до п. 1 ст. 1299 ЦК, якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, спадкоємець зобов'язаний зареєструвати право на спадщину в органах, які здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна (ст. 182 цього Кодексу). У п. 2 ст. 1299 ЦК зазначається, що право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна.

Таким чином, п. 2 ст. 1299 ЦК містить спеціальну правову норму в порівнянні з п. 5 ст. 1268 ЦК, що має загальний характер регулювання відносин прийняття спадщини. Тому до відносин прийняття спадщини, до складу якої входить нерухоме майно, застосовується положення спеціальної правової норми, тобто право власності на рухому річ, що входить до складу спадщини, виникає з моменту реєстрації цього майна.

Підкреслимо, що чинне законодавство не передбачає реєстрації нерухомого майна, проте п. 1 ст. 1299 ЦК містить норму, що відсилає суб'єкта правозастосування до положення ст. 182 ЦК. У п. 1 ст. 182 ЦК зазначається, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Отже, під реєстрацією майна законодавець має на увазі реєстрацію речових прав. Відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [8] права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають із моменту такої реєстрації.

У свою чергу, відповідно до п. 1 ст. 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Таким чином, тільки власник може подати позов про визнання його оспорюваного, порушеного або невизнаного права. При цьому власником нерухомого майна є особа, щодо речових прав якої на це майно вже здійснено державну реєстрацію на підставі п. 3 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», ст. 182 ЦК. При цьому зміст права власності становлять права, що належать власникові, а саме права володіння, користування та розпоряджання своїм майном (ст. 317 ЦК). Тому відкриття спадщини позначає момент виникнення прав у ймовірних спадкоємців на прийняття спадщини або на відмову в її прийнятті. Отже, власне відкриття спадщини не означає виникнення у спадкоємців права на спадщину, а означає лише виникнення права на прийняття чи відмову від неї. Так, прийняття спадщини може бути здійснено двома способами: по-перше, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини (п. 1 ст. 1269 ЦК); по-друге, спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (п. 3 ст. 1268 ЦК).

Слід звернути увагу на те, що в п. 3 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат» [9] визначено, що саме нотаріуси видають свідоцтва про право на спадщину. Отже, встановлення належності нерухомої речі спадкоємцеві є компетенцією нотаріату України, який є правоохоронним органом, а тому вчинення таких дій не належить до компетенції судових органів, які лише реалізують функцію правового захисту в разі порушення, невизнання чи оспорювання цивільного права та охоронюваного законом інтересу.

Тому ми схиляємося до думки, що за відсутності дійсного спору про право володіння, користування і розпорядження майном між спадкоємцями

спір про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини і щодо якого не отримано свідоцтво про прийняття спадщини, не підлягає розгляду судом, адже в такому випадку суд не визнаватиме право власності, яке набув і зареєстрував спадкоємець, а де-факто встановлюватиме його, тобто створюватиме. При цьому аналіз сучасної судової практики вказує на те, що досить часто таке встановлення чи проголошення права відбувається без належних правових підстав, всупереч положенням статей 182, 1299 ЦК, ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [8], ст. 125 ЗК.

Слід зауважити, що положення статей 182, 1299 ЦК, ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» повністю погоджуються з положенням ст. 125 ЗК, відповідно до якої право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації таких прав.

Наведені висновки підтверджуються положенням п. 27 постанови Пленуму ВСУ від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [11] та ухвалою ВСУ від 07 вересня 2011 р. у справі № 6-44936св10 [10], відповідно до яких зволікання з виконанням зобов'язань, передбачених ч. 1 ст. 1297, ч. 1 ст. 1299 ЦК, щодо оформлення права на спадщину, у складі якої є нерухоме майно, або їх невиконання не позбавляє спадкоємця права на спадщину.

На підставі наведеного можна стверджувати, що до моменту державної реєстрації спадщини спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину (має право на спадщину), але не є власником відповідної нерухомої речі. Для підтвердження цього висновку можна навести приклади з судової практики.

Так, в ухвалі ВСУ від 29 жовтня 2008 р. у справі № 6-4504св08 [12] зазначено, що висновок суду не узгоджується з нормою ч. 2 ст. 1299 ЦК, відповідно до якої право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна на відміну від часу виникнення права власності на інше спадкове майно (ч. 5 ст. 1268, ч. 3 ст. 1223 ЦК).

Висновки автора цієї статті є аналогічними тим, які були висловлені в ухвалі ВССУ від 23 листопада 2011 р. по справі № 6-35634св11, де вказано, що «скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення, суд апеляційної інстанції виходив з того, що спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину та зареєструвати своє право на спадщину в органах, що здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна, та право на спадщину виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна (статті 1297, 1299 ЦК). Такий висновок суду апеляційної інстанції є вірним». Аналогічна правова позиція міститься

в ухвалі ВССУ від 01 лютого 2012 р. у справі № 6-3283св11; ухвалі від 21 грудня 2011 р. у справі № 6-45635св11; ухвалі від 13 липня 2011 р. у справі № 6-8406св11 та інших ухвалах.

В ухвалі ВСУ від 06 жовтня 2010 р. у справі № 6-20623св09 [13] йдеться про те, що, задовольняючи позов про визнання права власності на спірну кімнату в порядку спадкування за заповітом після смерті спадкодавця, апеляційний суд не взяв до уваги ч. 2 ст. 1299 ЦК, відповідно до якої право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна. В ухвалі ВСУ від 2 червня 2010 р. у справі № 6-10079св10 [14] сказано, що, ухвалюючи рішення про відмову у задоволенні позову, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що відповідно до статей 182, 316, 317, ч. 4 ст. 334, ст. 1299 ЦК спадкоємець не набув права власності на квартиру у будинку, оскільки таке право виникає у нього з моменту державної реєстрації нерухомого майна, а тому висновок про порушення його прав є безпідставним.

В ухвалі ВСУ від 2 лютого 2011 р. у справі № 6-33608св10 [15] зазначено, що з огляду на зміст ст. 1216, ч. 5 ст. 1268, ч. 2 ст. 1299 ЦК, відповідно до яких спадкування — це перехід прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), спадкоємець, прийнявши спадщину, набув замість спадкодавця прав і обов'язків власника будинку після відкриття спадщини, але з моменту реєстрації права на нерухоме майно (07 жовтня 2009 р.). Однак суд не може визнавати права особи на майбутнє, оскільки цим самим висновком констатуватиме, що на час вирішення спору його взагалі не існує. Оскільки не існує спору, відповідно не існує і порушення прав та охоронюваних законом інтересів учасника цивільних відносин. Отже, задовольняючи позов на майбутнє, суд одним своїм висновком заперечує інший свій висновок. Така внутрішня дихотомія однозначно вказує на те, що, як мінімум, один із висновків суду є хибним.

На жаль, помилки у судовій практиці трапляються нерідко. Так, часто мають місце випадки, коли суд ухвалює рішення про задоволення позову і визнання права власності спадкоємця на нерухоме майно, яке входить до складу спадщини, ігноруючи правове регулювання, встановлене п. 2 ст. 1299 ЦК. При цьому в резолютивній частині рішення, після резолюції про визнання права власності на нерухоме майно за спадкоємцем, суд наголошує на тому, що право власності підлягає державній реєстрації в порядку, передбаченому законом. Для прикладу можна навести рішення Липовецького районного суду Вінницької області від 14 вересня 2011 р. у справі № 2-522/11 [16], рішення цього ж суду від 22 вересня 2011 р. у справі № 2-532/11 [17] та інші. Тобто суд передчасно визнає право власності на нерухомість, зазначаючи, що воно виникне в майбутньому — після державної реєстрації права власності.

Іноді належність речі спадкоємцеві обґрунтовується прийняттям ним спадщини, що посвідчується довідками органів місцевого самоврядування.

Тому зазначимо, що відповідно до загальнодозвільного принципу в праві, який міститься в ч. 2 ст. 19 Конституції України, вказано, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеве самоврядування в Україні здійснюється за принципом законності. У ст. 2 зазначеного Закону України вказано, що місцеве самоврядування може вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Отже, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» не передбачено повноваження сільських рад видавати довідки щодо вступу в управління спадщиною. А тому факт прийняття спадщини може бути встановлений тільки відповідно до Закону України «Про нотаріат» і тільки нотаріусом або відповідно до положень ЦПК — судом.

Отже, сільські ради або їх виконавчі комітети, які видають довідки про прийняття спадщини спадкоємцем, виходять за межі наданих їм законом повноважень. Для підтвердження вказаного висновку необхідно вказати, що відповідно до Методичних рекомендацій Міністерства юстиції України щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя від 29 січня 2009 р. доказом вступу в управління чи володіння спадковим майном можуть бути:

- довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідної місцевої державної адміністрації чи органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом з ним;
- довідка державної податкової служби або страховика чи іншого органу про те, що спадкоємець після відкриття спадщини сплачував податки або страхові платежі по обов'язковому страхуванню;
- копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту прийняття спадщини;
- запис у паспорті спадкоємця або в будинковій книзі, який підтверджує, що спадкоємець був постійно прописаний (zareєстрований) у спадковому будинку (квартирі);
- інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем.

При цьому в судовій практиці мають місце випадки, за яких, на нашу думку, висновки суду прямо суперечать правовому регулюванню, здійснюваному ст. 1299 ЦК. Так, в ухвалі Апеляційного суду Івано-Франківської області від 16 серпня 2012 р. у справі № 0914/434/2012 вказано, що «...тільки встановивши право власності на спадкове нерухоме майно, позивачка

зможе провести його реєстрацію у встановленому законом порядку», тому за нею визнано право власності на спадкове нерухоме майно. Тобто судом визнано за позивачкою право власності ще до моменту його державної реєстрації і реєстрації на нього прав, що передбачено статтями 182, 1299 ЦК та в ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Також необхідно підкреслити, що в судовому рішенні йдеться саме про встановлення права власності, а не про його визнання, як це передбачено в ст. 392 ЦК. Тобто суд встановив право, якого не існує до моменту державної реєстрації, а не визнав вже існуюче право, що підлягає такій державній реєстрації. На нашу думку, використання таких і подібних їм методів софістики призводить лише до підміни понять і не є передбаченим законом способом захисту прав. Оскільки визнання права власності всупереч положенням ст. 1299 ЦК та ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» сприяє захисту уявного права особи, а не визнанню від імені держави порушеного чи невизнаного права власності, про що вказано в ст. 13 Конституції України.

Ще одним проблемним питанням при вирішенні позову про визнання права власності є прийняття органами місцевого самоврядування рішення про передачу (оформлення) у власність земельної ділянки після смерті особи. Внаслідок ухвалення такого рішення виникає ситуація, коли існує рішення місцевої ради про передачу земельної ділянки у власність особі, а сама особа померла до прийняття такого рішення. Наприклад, після розпаювання земель фізичні особи отримували сертифікати про право на земельну частку (пай), в яких зазначалося, що особа має право власності на певну кількість кадастрових гектарів. Потім земельні ділянки виділяли на місцевості в натурі. При цьому часто траплялись випадки, коли після отримання сертифіката на частку (пай) і до моменту прийняття рішення про реєстрацію прав власності на виділену на місцевості земельну ділянку беніфіціар помирає. Необхідно наголосити на тому, що в цьому випадку аналізу підлягає ситуація, за якої не державний акт видавався після смерті особи, що вже було вирішено в окремих рішеннях ВСУ, а саме рішення про передачу майна у власність, на підставі якого видано державний акт, приймалось органом місцевого самоврядування після смерті відповідної особи. Ситуація ускладнюється також тією обставиною, що після прийняття рішення про передачу земельної ділянки фізичній особі посмертно і видачу (оформлення) державного акта на право приватної власності на землю право на земельну частку (пай), яке часто належить позивачам в таких спорах, припиняє існувати. Отже, спадкоємці не можуть подати позов про спадкування земельної частки (паю), оскільки такої вже не існує, водночас вони не можуть успадкувати спірну земельну ділянку, оскільки спадкодавець не набув її у власність, тому що земельна ділянка не увійшла до спадкової маси.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 22 ЗК від 13 березня 1992 р. [18] (втратив чинність) право власності на землю або право користування наданою земельною ділянкою виникає після встановлення землевпорядними організаціями меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) і одержання документа, що посвідчує це право. Оскільки померлий спадкодавець не отримав державного акта за життя, право власності на новостворений об'єкт цивільних прав, земельну ділянку, виділену в натурі, у нього не виникло. Разом із цим та відповідно до ч. 1 ст. 548 ЦК УРСР [19] прийнята спадщина визнається належною спадкоємцеві з моменту відкриття спадщини. До складу спадщини входять права спадкодавця, які йому належали на момент відкриття спадщини. Отже, у спадкодавця не могли виникнути майнові права після його смерті.

Ні законодавством УРСР, ні чинним цивільним і земельним законодавством України не передбачено можливості для померлої фізичної особи (громадянина) набути майно у власність. Також підкреслимо, що законодавством не було передбачено і не передбачено тепер ухвалення органами місцевого самоврядування рішень про передачу майна у власність померлого.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 4 ЦК УРСР цивільні права і обов'язки виникають з підстав, передбачених законодавством Союзу РСР і Української РСР, а також з дій громадян і організацій, які хоч і не передбачені законом, але в силу загальних начал і змісту цивільного законодавства породжують цивільні права і обов'язки. А відповідно до ст. 9 ЦК УРСР здатність мати цивільні права і обов'язки (цивільна правоздатність) визнається в однаковій мірі за всіма громадянами Української РСР та інших союзних республік. Правоздатність громадянина виникає в момент його народження і припиняється зі смертю. Отже, після смерті особи її правоздатність припиняється, а тому вона не може бути учасником цивільних відносин і суб'єктом цивільних прав.

Таким чином, за жодних умов за спадкоємцем не може бути визнано право власності на нерухоме майно, на яке видано державний акт про право приватної власності на землю, на підставі рішення місцевої ради, яке прийнято після смерті спадкодавця. На підтвердження цього висновку зазначимо, що аналогічну правову позицію висловлено в ухвалі Апеляційного суду Закарпатської області від 07 червня 2011 р. у справі № 22-ц/0790/1024/11, де вказано, що «...рішення і свідоцтво було видано вже після смерті вказаних осіб, тобто в той час, коли їх правоздатність була припинена. Таким чином, свідоцтва було видано незаконно, і цей висновок суду першої інстанції є правильним». Хоча, на жаль, у судовій практиці мають місце і абсолютно протилежні висновки. Так, рішенням Апеляційного суду Івано-Франківської області від 17 травня 2012 р. у справі № 2/0914/727/2012 скасовано рішення місцевого суду, в якому було зроблено висновок про неможливість набуття у власність майна померлою особою і вказано, що висновок суду про те, що

померла особа не могла набути права власності на земельну ділянку, зроблено також без належного з'ясування обставин справи та вимог чинного законодавства. Однак у згаданому рішенні апеляційного суду так і не було вказано, які саме правові норми дозволяють визнати за померлою особою право- і дієздатність та передбачають можливість набуття померлими особами майна у власність.

Ще одним проблемним питанням судової практики вирішення позовів про визнання права власності є ухвалення рішень щодо об'єктів нерухомого майна, на які втрачено документи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 105 ЦК УРСР громадянин, який збудував або будує жилий будинок, здійснив або здійснює його перебудову чи прибудову без встановленого дозволу, або без належно затвердженого проекту, або з істотними відхиленнями від проекту, або з грубим порушенням основних будівельних норм і правил, не вправі розпоряджатися цим будинком чи частиною його (продавати, дарувати, здавати в найом тощо). Згідно з п. 1 ст. 376 ЦК житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Відповідно до положення п. 2 ст. 376 ЦК особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. При цьому у п. 7 постанови Пленуму ВСУ від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [11] роз'яснено: якщо спадкодавцем було здійснено самочинне будівництво (ч. 1 ст. 376 ЦК), до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва.

Таким чином, розглядаючи спір про визнання права власності на нерухоме майно, суд повинен встановити: чи має позивач доказ про відведення земельної ділянки для цієї мети, відповідний документ, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затверджений проект, чи не було істотно порушено будівельні норми і правила.

У п. 17 постанови Пленуму ВСУ від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» зазначається, що суди повинні мати на увазі, що факт володіння громадянином жилим будинком на праві власності встановлюється судом, якщо у заявника був правовстановлюючий документ на цей будинок, але його втрачено і немає можливості підтвердити наявність права власності не в судовому порядку. В таких справах заявник має подати докази про відсутність можливості одержання чи відновлення відповідного документа про право власності та про те, що на підставі цього документа житловий будинок належав йому на праві власності.

При прийнятті рішення суд повинен врахувати, чи не була спірна споруда побудована спадкодавцем або перебудована спадкоємцем самочинно. Тому у разі відсутності документа про право на житловий будинок або документів про здійснення будівництва спірної споруди позивач повинен довести ту обставину, що відповідні документи було видано у встановленому законом порядку, але їх було втрачено спадкодавцем або спадкоємцем. В іншому випадку суд не матиме доказів того, що спірний об'єкт нерухомого майна побудований у порядку, передбаченому законом, він не є самочинно побудованим і щодо нього можуть бути визнані речові права в разі їх порушення іншими учасниками цивільних відносин.

Отже, в будь-якому спорі щодо прав на житловий будинок суд повинен встановити, чи є у позивача правовстановлюючі або правопідтверджуючі документи на спірний будинок. Якщо такі документи у нього відсутні, то суду належить встановити, чи вони коли-небудь видавались, але втрачені позивачем чи його спадкодавцем. Оскільки в п. 1 ст. 60 ЦПК вказано, що кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених ст. 61 цього Кодексу, обов'язок доведення вказаних фактів покладається саме на позивача, а не на суд, що вирішує спір. При цьому положення п. 1 ст. 61 ЦПК, в якому вказано, що обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, не підлягають доказуванню, не може бути підставою для визнання права власності на житловий будинок за будь-ким тільки на тих підставах, що ця обставина визнається відповідачем.

Іншою проблемою судової практики є те, що досить часто трапляються випадки задоволення судами позовів про визнання права власності на будинковолодіння, його частину або на частки у праві спільної часткової власності на нього. Водночас цивільним законодавством будинковолодіння не визнається об'єктом цивільних прав. Ця проблема пов'язана з тим, що протягом певного часу органами місцевого самоврядування видавалися свідоцтва про право власності на будинковолодіння. Однак із прийняттям ЦК 2003 р. набуло чинності положення п. 1 ст. 380 ЦК про те, що житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання. У свою чергу під будинковолодінням розуміється житловий будинок та господарські будівлі і споруди, які призначені для його обслуговування. При цьому в ЦК реалізовано концепцію правового зв'язку між головною і приналежною речами. Так, відповідно до п. 1 ст. 186 ЦК річ, призначена для обслуговування іншої (головної) речі і пов'язана з нею спільним призначенням, є її приналежністю. Приналежність слідує за головною річчю, якщо інше не встановлено договором або законом (п. 2 ст. 186 ЦК). Також підкреслимо, що в Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не передбачено

компетенції реєстратора щодо здійснення державної реєстрації приналежностей нерухомої речі. Так, відповідно до п. 1.5 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно від 07 лютого 2002 р. № 7/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 лютого 2002 р. за № 157/6445, приналежності нерухомої речі не є об'єктами державної реєстрації речових прав [20].

Таким чином, господарські будівлі і споруди, що знаходяться на земельній ділянці з головною річчю — житловим будинком і використовуються для його обслуговування, не є окремими об'єктами цивільних прав, а тому на них не може бути визнано право власності ні окремо від головної речі, ні разом із визнанням права власності на головну річ. Поряд із цим суд не може відмовити у задоволенні позову про визнання права власності на житловий будинок і визнання права власності на господарські будівлі і споруди, оскільки вважається, що з визнанням права на головну річ визнано право і на приналежності. Зазначений правовий казус має місце при заявленні в позові належним чином необґрунтованих матеріально-правових вимог про визнання права власності на господарські будівлі і споруди, які є приналежностями головної нерухомої речі.

Ще однією проблемою інституту права власності є те, що досить часто позивачі звертаються до суду з позовом про визнання права власності на частину будинку, при цьому насправді мають на увазі визнання права на певну частку у праві спільної часткової власності.

Відповідно до п. 1 ст. 356 ЦК власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю. При цьому відповідно до п. 1 ст. 358 ЦК право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Отже, кожен із співвласників спільної часткової власності має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності (п. 3 ст. 358 ЦК). Також необхідно вказати, що відповідно до п. 1 ст. 361 ЦК співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

Таким чином, об'єктом права спільної часткової власності є частка у праві власності, що визначається ідеальними долями, а не частина об'єкта цивільних прав. Відповідно позивач може заявити позов про визнання права власності саме на частку у праві спільної часткової власності, а не на частину нерухомого майна. Позов про визнання права власності на частину нерухомої речі можливий щодо такої частини, яку може бути відокремлено від іншої частини і використано окремо. В такому випадку визнання права власності на частину речі повинно призвести до виникнення двох окремих об'єктів цивільних прав — нерухомих речей, що, у свою чергу, можливо тільки після здійснення державної реєстрації речового права на такі речі.

Отже, договір про поділ нерухомої речі на певні частини або ухвалення судом рішення про поділ речі на частини призводить до виникнення нових об'єктів цивільних прав. А тому визнання права власності на частину нерухомої речі не може бути здійснено судом без надання позивачем доказів того, що сторони уклали договір про поділ речі, або без заявлення вимоги про проведення реального поділу речі чи виділення з неї її частини.

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку позову про визнання права власності все ще існує значна кількість питань, які необхідно вирішити як на доктринальному рівні пізнання правового інституту, так і на емпіричному рівні правозастосування відповідних правових механізмів. На жаль, сьогодні трапляються випадки, в яких судами ухвалюються рішення, що за змістом суперечать положенням імперативних правових норм, але обґрунтовуються тим, що зміст рішення хоч і суперечить закону, але, на думку його авторів, є справедливим. Проте ухвалення вказаних рішень може бути обґрунтовано лише доцільністю захисту прав певної особи. Однак поняття доцільності не є правовою категорією, а ухвалення рішення на основі доцільності, а не на основі норми позитивного права, прямо суперечить принципу законності, оскільки доцільність завжди стоїть понад законом. Тому, на нашу думку, для формування єдиної судової практики повинна бути прийнята постанова пленуму ВССУ, в якій необхідно вирішити усі розглянуті проблеми.

Список використаних джерел

1. *Коташевська Т.* Визнання права власності в судовому порядку на самочинне будівництво — не завжди суди на таке йдуть! // Юридичний журнал. — 2008. — № 7–8. — С. 161–162.
2. *Кіпенко І.* Узагальнення судової практики розгляду судами Харківської області справ про спадкування // Актуальні питання цивільного та господарського права. — 2009. — № 3.
3. *Костюкович С.* Право власності на спадкове майно : існуючі проблеми та шляхи вирішення // Юридичний вісник України. — 2011. — № 39. — С. 13.
4. *Гупаловська О.* Позов про визнання права власності як речово-правовий засіб захисту права власності // Вісник. — 2010. — Вип. 50. — С. 161–165.
5. *Кот О.* Деякі проблеми визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно // Право України. — 2011. — № 5. — С. 136–141.
6. *Шульга М. В.* Особливості визнання права власності та прийняття в експлуатацію самочинно зведених об'єктів індивідуальної забудови / М. В. Шульга, Т. Г. Варшамян // Мала енциклопедія нотаріуса. — 2010. — № 5 (53).
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1952-15>
9. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/3425-12>

10. Ухвала колегії суддів Верховного Суду України від 07 вересня 2011 р. у справі № 6-44936св10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08/>
12. Ухвала Верховного Суду України від 29 жовтня 2008 р. у справі № 6-4504св08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
13. Ухвала Верховного Суду України від 06 жовтня 2010 р. у справі № 6-20623св09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
14. Ухвала Верховного Суду України від 02 червня 2010 р. у справі № 6-10079св10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
15. Ухвала Верховного Суду України від 02 лютого 2011 р. у справі № 6-33608св10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
16. Рішення Липовецького районного суду Вінницької області від 14 вересня 2011 р. у справі № 2-522/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
17. Рішення Липовецького районного суду Вінницької області від 22 вересня 2011 р. у справі № 2-532/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
18. Земельний кодекс України від 13 березня 1992 р. № 2196-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2196-12>
19. Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 18 липня 1963 р. № 1540-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
20. Тимчасове положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно, затв. Наказом Міністерства юстиції України 18 лютого 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yurradnik.com.ua/news.php?action=arc&news=762

Гвоздик П. О., Бородовський С. О. Проблеми позову про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини

Анотація. Статтю присвячено висвітленню і вирішенню проблемних питань задоволення позову про визнання права власності на земельну ділянку, яку передано спадкодавцеві після його смерті, про визнання прав власності на нерухоме майно, щодо якого у позивача відсутні правовстановлюючі документи, визнання права власності на головну нерухому річ та її приналежності.

Ключові слова: право власності, позов, позов про визнання права власності, головна нерухома річ, приналежна нерухома річ, частка у праві власності.

Гвоздик П. А., Бородовский С. А. Проблемы иска о признании права собственности на недвижимое имущество, которое входит в состав наследства

Аннотация. Статья посвящена решению проблемных вопросов удовлетворения иска о признании права собственности на земельный участок, переданный наследодателю по наследству после его смерти, признании права собственности на недвижимое имущество, на которое у истца отсутствуют правоустанавливающие документы, признании права собственности на главную вещь и ее принадлежности.

Ключевые слова: право собственности, иск, иск о признании права собственности, главная недвижимая вещь, принадлежность, часть в общей частичной собственности.

Gvozdyk P. A., Borodovsky S. A. Real estate title property right lawsuit problems

Summary. This article is about real estate title property right lawsuit problems, confession of real estate title property right after testator's death, title confession of property right for real estate to which a claimant has no legal documents.

Key words: ownership, claim, claim on title confession, main real thing, lodged real thing, part of ownership.

М. В. Руденко

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правосуддя
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
заслужений юрист України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст. 121 Конституції України прокуратура України становить єдину систему, на яку, зокрема, покладається представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом [1]. Це конституційне положення до 15 січня 2012 р. дослівно було продубльоване й у ч. 2 ст. 45 ЦПК [2] із уточненням про здійснення прокурором представництва у суді в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і на будь-якій стадії цивільного процесу.

Проте Законом України від 20 грудня 2011 р. № 4176-IV «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» (набув чинності 15 січня 2012 р.) [3] ч. 2 ст. 45 ЦПК викладено в іншій редакції: з метою представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор в межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справи за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду; подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Цим же Законом змінено й положення ч. 1 ст. 45 ЦПК, зокрема виключено слово «прокурор». На нашу думку, законодавець таким чином відніс прокурора у цілому до органів державної влади, які можуть звертатись до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цивільних справах. Також зазначена норма доповнена окремим реченням про те, що при зверненні органів державної влади (очевидно, і прокурорів) до суду із заявами про захист інших осіб вони повинні надати суду документи, які підтверджують наявність поважних причин, що унеможливають самостійне звернення цих осіб до суду для захисту своїх прав, свобод та інтересів. Про необхідність надання таких документів, зокрема при здійсненні прокурором пред-

ставництва інтересів громадянина в суді, йдеться й в останньому реченні ч. 2 ст. 45 ЦПК (у редакції Закону України від 20 грудня 2011 р. № 4176-IV).

18 вересня 2012 р. у фундаменті правових основ прокурорської діяльності з'явився ще один наріжний камінь — Закон України № 5288-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» [4], яким, зокрема, уточнюються статус та права прокурора й у цивільному процесі. Поява зазначених нововведень обумовлена, очевидно, прагненням законодавця знайти адекватну форму реалізації конституційного припису про представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді у межах існуючих інститутів і процедур цивільного судочинства.

Водночас слід зазначити, що, покладаючи на прокуратуру здійснення представництва «чужих» інтересів у суді, законодавець, на жаль, не розкриває безпосередньо у ЦПК поняття, зміст і підстави цього представництва. Понад те, за законодавчими змінами від 20 грудня 2011 р. простежується деяка непослідовність законодавця: ч. 1 ст. 45 ЦПК не передбачає слова «прокурор», проте у доповнених окремими частинами статтях 297, 328 ЦПК, якими введено преклюзивний (присікальний) строк оскарження судових рішень, законодавець вживає слово «прокурор» поряд з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, чим передбачає участь у справі не зовсім однорідних учасників цивільного процесу.

При оцінюванні саме нововведень ч. 1 ст. 45 ЦПК виникає питання про обґрунтованість такого законодавчого рішення: оскільки функції прокуратури у судовому процесі на відміну від інших державних органів визначено на конституційному рівні (пункти 1, 2 ст. 121 Конституції України), тому й звернення прокурора до суду та участь у судовому розгляді справи має бути врегульовано окремо від інших осіб. Адже участь прокурора у цивільній справі можлива відповідно до загального правила про те, що в установлених законом випадках до суду можуть звертатися органи й особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси (ч. 2 ст. 3 ЦПК).

Визначаючи правову природу представництва прокурором інтересів громадянина або держави у суді, необхідно керуватися сутністю інституту прокуратури як органу, який здійснює функцію охорони закону. Вступаючи у цивільний процес, прокурор стає його рівноправним учасником і підпорядковується тим правилам, які регулюють правовідносини, що складаються під час здійснення цивільного судочинства. Але цей факт є внутрішнім стосовно того, що прокурор, перш за все, — представник державного (правоохоронного) органу, який виконує правозахисну функцію [5, с. 88].

Відповідно до статей 121–123 Конституції України прокуратура є організаційно самостійним державно-правовим інститутом влади, який не належить до жодної з її гілок. Представляючи в суді інтереси громадянина або

держави, прокурор реалізує винятково конституційні положення, закріплені в статтях 3, 13 Основного Закону, відповідно до яких держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, а також усіх суб'єктів права власності та господарювання.

Отже, звертаючись до суду із позовною заявою, заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та беручи участь у судовому розгляді цивільної справи за поданим позовом, прокуратура як незалежна державна інституція (в особі відповідного прокурора) реалізовує конституційну функцію представництва, яка розглядається як один із дійових засобів утвердження верховенства права, зміцнення законності. Інакше кажучи, прокуратура сприяє здійсненню цивільного судочинства шляхом реалізації функцій, визначених Конституцією і законами, з метою забезпечення балансу інтересів людини, суспільства і держави. Отже, прокурор — це особливий учасник цивільного процесу, і його участь у цивільному судочинстві зумовлена необхідністю виконання функції представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Тобто функція представництва зазначених інтересів у суді є для органів прокуратури конституційною.

Проте інтерес інших органів державної влади (зокрема виконавчої), органів місцевого самоврядування, про які раніше зазначалося поряд із прокурором у ч. 1 ст. 45 ЦПК, до цивільного процесу зовсім інший. Цей інтерес має переважно відомчий характер: вони беруть участь у справі внаслідок своєї службової компетенції; можуть бути залучені судом до участі в справі для подання висновків у справі на виконання своїх повноважень (ч. 3 ст. 45 ЦПК). Зазначимо і такі важливі нормативні положення: усі види представництва у цивільній справі, які закріплені у статтях 38, 39 ЦПК, передбачають в обов'язковому порядку правові відносини між представником та особою, яку він представляє. Відносини між представником і довірительом засновані на договорі доручення або законі. Зокрема, представник для виконання своїх обов'язків наділяється відповідними повноваженнями і не може виходити за межі цих повноважень, якщо не одержить на це спеціального дозволу від особи, яку представляє.

Зовсім інше процесуальне становище займає прокурор, що діє від імені державного органу — прокуратури, на яку законодавством покладено певні представницькі функції. Беручи участь у розгляді цивільної справи, прокурор виконує обов'язки і користується у цілому правами сторони (позивача), крім права на укладення мирової угоди. Додатково до відтворених процесуальних прав органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи й інтереси інших осіб, у ч. 5 ст. 46 ЦПК (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI) передбачено, що з метою вирішення питання щодо наявності підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без участі прокурора, вступу в розгляд справи за позо-

вом (заявою) іншої особи прокурор має право знайомитись з матеріалами справи в суді, робити виписки з неї, отримувати копії документів, що знаходяться у справі. Іншим органам та особам таке право не надається. Отже, безпідставними є наполегливі спроби прирівняти прокурора до законного представника у справі з огляду на те, що, маючи рівні з ним права, прокурор виконує принципово інші обов'язки [6, с. 73].

У Рішенні Конституційного Суду України від 08 квітня 1999 р. у справі № 3-рп/99 про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді (при цьому немає жодних підстав не поширювати це тлумачення на представництво інтересів громадян і держави й на інші суди загальної юрисдикції чи вважати його застарілим) зазначається, що прокурорське представництво за своєю правовою природою є правовідносинами, у яких прокурор, реалізуючи визначені Конституцією і законами України повноваження, здійснює в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів держави. До них належить подання прокурором до арбітражного суду позовної заяви, його участь у розгляді справи за позовною заявою, а також у розгляді судом будь-якої іншої справи за ініціативою прокурора чи за визначенням суду, якщо це необхідно для захисту інтересів держави (п. 3 Рішення) [7].

З огляду на це та відповідно до вимог ч. 1 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом [8]. Інакше кажучи, представництво прокурора в цивільному судочинстві полягає у представництві від імені держави інтересів певної особи, в утворенні, зміні або припиненні прав та обов'язків цієї особи.

У наказі Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 р. № 6-гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» прокурорів усіх рівнів зобов'язано забезпечити своєчасне, повне та обґрунтоване застосування повноважень щодо захисту інтересів громадянина або держави в суді, а також при виконанні судових рішень. При цьому основними завданнями представництва в суді у п. 2 наказу визначено реальний захист та поновлення прав і законних інтересів громадян, які неспроможні через фізичний чи матеріальний стан, недоздатності повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої права або реалізувати процесуальні повноваження, а також захист інтересів держави, що порушуються або можуть бути порушені внаслідок протиправних діянь фізичних або юридичних осіб.

Таке твердження кореспондує з відповідними положеннями ч. 2 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 верес-

ня 2012 р. № 5288-VI), яка визначає підстави представництва прокурором інтересів громадянина у суді, а саме: неспроможність громадянина через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Наявність таких підстав має бути підтверджена прокурором шляхом надання суду відповідних доказів.

Отже, твердження прокурора про неможливість громадянина самостійно пред'являти позов може бути визнано судом обґрунтованим і достатнім для відкриття провадження у цивільній справі за умови, що воно підтверджено відповідними документами, доданими до позовної заяви, заяви (наприклад, копією посвідчення інваліда, медичним висновком про стан здоров'я заінтересованої особи, який унеможливує її звернення до суду, копією пенсійного посвідчення, копією свідоцтва про народження дитини, копією рішення суду про визнання особи недієздатною тощо). Цілком слушною є думка Д. Д. Луспеника про те, що прокурор повинен додати до позовної заяви, яка адресована суду, також і заяву (копію заяви) громадянина до прокурора з проханням про захист його інтересів шляхом звернення до суду, оскільки цим самим прокурор втручається в диспозитивні права особи, які передбачають її право на вільне розпорядження своїми як матеріальними правами, так і процесуальними засобами їх реалізації [9, с. 131].

Підставою представництва прокурором у суді цивільної юрисдикції інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень інтересів держави (ч. 3 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)). Інтереси держави можуть полягати у захисті загальнодержавних політичних, економічних, соціальних та інших програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів господарювання (п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 08 квітня 1999 р.). Інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств.

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній заяві (заяві) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення

до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі набуває статусу позивача (абз. 2 ч. 2 ст. 45 ЦПК (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)).

Отже, у кожному конкретному випадку прокурор має визначати (з посиленням на законодавство, на підставі якого подається позов), у чому саме полягає чи може полягати порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтувати у позовній заяві необхідність їх захисту і визначити орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. На підставі наведеного можна дійти висновку, що в разі недотримання прокурором вимог закону щодо мотивування в позовній заяві підстав і обґрунтованості здійснення представництва інтересів держави (до речі, як і громадянина), суддя відповідно до ст. 121 ЦПК залишає цю заяву без руху і надає строк для усунення зазначених недоліків, а якщо прокурор цього не зробить, — повертає її. У разі якщо суб'єктивне бачення прокурором підстав представництва зазначених інтересів не підтвердиться об'єктивно в судовому засіданні, суд має залишити позовну заяву без розгляду відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 207 ЦПК. Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті (ч. 4 ст. 46 ЦПК (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)).

Представництво інтересів громадянина або держави здійснюється прокурором також на підставі заподіяння громадянину або державі шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)).

Таким чином, за наявності підстав, передбачених частинами 2–4 ст. 36-1 цього Закону, з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор має право в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законом:

- 1) звертатися до суду з позовною заявою, заявою;
- 2) вступати в цивільну справу, порушену за позовами (заявами) інших осіб, на будь-якому етапі її розгляду;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою) іншої особи;
- 4) брати участь у розгляді цивільних справ.

Важливою залишається вказівка законодавця на те, що прокурор може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії (на будь-якому етапі) її розгляду (абз. 1 ч. 2 ст. 45 ЦПК, п. 2 ч. 5 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру»).

Обираючи цю форму представництва, прокурор також має визначити, в чому полягає порушення або загроза порушення інтересів держави чи громадянина, обґрунтувати необхідність їх захисту.

Надаючи прокурору право вступати у справу на будь-якій стадії (етапі) її розгляду, законодавець, очевидно, мав на увазі таку схему. Згідно з положеннями ЦПК прокурор має право пред'явити позов до місцевого загального суду (ст. 118). Він наділений правом подати апеляційну скаргу до відповідного суду апеляційної інстанції (ст. 292) та касаційну скаргу — до суду касаційної інстанції (ст. 324). У будь-який час до закінчення апеляційного чи касаційного розгляду справи прокурор має право подати заяву про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги, підтримавши її вимоги шляхом вступу у справу (статті 299, 329). Прокурор має право подати заяву про перегляд Верховним Судом України судових рішень у цивільних справах після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 354); заяву про перегляд рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами (ст. 362). Як учасник виконавчого провадження, статусу якого він набуває при відкритті виконавчого провадження за його заявою у випадках представництва інтересів громадянина або держави у суді (ст. 7, п. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження») [10], прокурор, зокрема, має право звернутися до суду зі скаргою на рішення, дії або бездіяльність посадових осіб Державної виконавчої служби України (ст. 383 ЦПК). Важлива законодавча новація — право прокурора отримувати у суді виконавчі документи за своїми позовами (заявами) для ефективного контролю за виконанням ухвалених судових рішень (ч. 2 ст. 368 ЦПК (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)).

Оскільки прокурор може вступати у справу на будь-якій стадії (етапі) її розгляду, він має право подати апеляційну чи касаційну скаргу, заяву про перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в межах своєї компетенції незалежно від його участі у справі на попередніх стадіях (етапах) її розгляду, тобто у першій, апеляційній чи касаційній інстанціях. Отже, у відповідній інстанції суду цивільної юрисдикції немає правових підстав для повернення апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення у цивільній справі Верховним Судом України, а також заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами лише тому, що прокурор не звертався з позовною заявою у цих справах.

Однак вступ прокурора у справу на будь-якій стадії (етапі) її розгляду зовсім не означає його право, наприклад, вступати у справу, яка розглядається судом першої інстанції, на стадії судових дебатів. Під стадіями (етапами) розгляду справи за змістом ч. 2 ст. 45 ЦПК, ч. 7 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» слід розуміти: а) провадження в суді першої інстанції (наказне, позовне, окреме); б) апеляційне провадження; в) касаційне про-

вадження; г) провадження у Верховному Суді України; д) провадження за нововиявленими обставинами; е) виконавче провадження.

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» [11] (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI) органи прокуратури звільнені від сплати судового збору при здійсненні своїх повноважень, а тому вимоги ч. 5 ст. 98, ч. 5 ст. 119 та інших норм ЦПК про надання документа, що підтверджує сплату судового збору, у таких випадках не застосовуються.

Відповідно до ч. 1 ст. 56 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI) [12] прокурором у цивільному судочинстві є: Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, старші помічники та помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, спеціалізованих прокуратур (на правах обласних), їх перші заступники, заступники, міжрайонні прокурори, прокурори міст, районів, районів у містах та прирівняних до них спеціалізованих прокуратур, їх перші заступники та заступники, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах своєї компетенції.

На відміну від попередньої редакції ст. 56 Закону України «Про прокуратуру» на законодавчому рівні: 1) змінено систему органів прокуратури, тобто замість військових, транспортних, природоохоронних прокуратур запроваджено уніфікований термін «спеціалізовані прокуратури»; 2) конкретизовано термін «прокурор», а саме: у прокуратурах обласного та районного рівнів, а також у прирівняних до них спеціалізованих прокуратурах не передбачено посад «старший помічник прокурора», «помічник прокурора» (вони залишені лише у Генеральній прокуратурі України), а з'явилися нові родові поняття (нова регламентація) — «старший прокурор», «прокурор» відповідної прокуратури, які є процесуально самостійними особами. Ці новели бажано відобразити у ст. 45 ЦПК.

Зокрема, право подання до суду позовної заяви (заяви) в порядку цивільного судочинства надається Генеральному прокурору України, прокурорам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, спеціалізованих прокуратур (на правах обласних), міжрайонним прокурорам, прокурорам міст, районів, районів у містах та прирівняних до них спеціалізованих прокуратур, їх першим заступникам і заступникам (ч. 1 ст. 37 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)). Право внесення апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення у цивільних справах надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі у розгляді справи Генеральному прокурору України, прокурорам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, спеціалізованих прокуратур (на

правах обласних), міжрайонним прокурорам, прокурорам міст, районів, районів у містах та прирівняних до них спеціалізованих прокуратур, їх першим заступникам і заступникам (ч. 3 ст. 37 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)). Право внесення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в цивільних справах надається виключно Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, прокурорам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і прирівняним до них прокурорам (ч. 4 ст. 37 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)). Право внесення заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України на судові рішення в цивільних справах надається Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам (ч. 5 ст. 37 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI)). Відповідно до положень ст. 40 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції Закону України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI) змінити, доповнити, відкликати, відмовитися від позову (заяви), апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України має право прокурор, який її вніс, або прокурор вищого рівня, його перший заступник чи заступник.

Повноваження зазначених прокурорів, які діють у межах своєї компетенції (про яку відомо суду), підтверджуються відповідним службовим посвідченням працівника органів прокуратури, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2012 р. № 386 [13].

Розмежування компетенції прокурорів різних рівнів, зокрема у питанні ініціювання перегляду судових рішень, дасть змогу більш виважено підійти до застосування цього процесуального важеля. Скажімо, ініціювати перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами зможуть відтепер тільки прокурори обласного та вищого рівня, а право внесення заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України надано лише Генеральному прокурору України та його заступникам. Така чітка регламентація прав та обов'язків прокурорів відповідає вимогам прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 19 вересня 2012 р. Рекомендацій щодо ролі прокурорів за межами кримінального правосуддя, у яких наголошено на необхідності уникнення будь-якого різного трактування обов'язків та повноважень прокурорів у суді [14].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді є окремим видом представництва. Воно має багато специфічних ознак, які суттєво відрізняють його від договірної або законної, а отже, це представництво має бути самостійним інститутом цивільного процесуального права. Наведені результати дослі-

дження мають базовий (концептуальний) характер і можуть бути використані, зокрема, при підготовці Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ окремого роз'яснення щодо представництва прокурором інтересів громадянина або держави у цивільному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41. — Ст. 492 (зі змінами).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства : Закон України від 20 грудня 2011 р. № 4176-IV // Голос України. — 2012. — № 6 (5256).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань удосконалення діяльності прокуратури : Закон України від 18 вересня 2012 р. № 5288-IV // Голос України. — 2012. — № 182 (5432).
5. Конституція України : наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий та ін. — Х. ; К., 2003. — 808 с.
6. *Задніпровський А.* Права прокурора у світлі вимог нової Конституції України // Право України. — 1997. — № 1. — С. 72–74.
7. Рішення Конституційного Суду України від 08 квітня 1999 р. у справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держав в арбітражному суді). Справа № 1-1/99 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 15. — Ст. 614.
8. Про прокуратуру : Закон України від 05 листопада 1991 р. № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53. — Ст. 793 (зі змінами).
9. *Балюк М. І., Луспенник Д. Д.* Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях та відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції. Серія : «Судова практика». — Х., 2008. — 708 с.
10. Про виконавче провадження : Закон України від 4 листопада 2010 р. № 2677-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 19–20. — Ст. 142 (зі змінами).
11. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 14. — Ст. 87 (зі змінами).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Голос України. — 2012. — № 90–91 (5340-5341).
13. Про затвердження Положення про службове посвідчення працівника прокуратури України та зразка такого посвідчення : постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2012 р. № 386 // Урядовий кур'єр. — 2012. — № 97.
14. Рекомендації Комітету міністрів Державам-учасницям щодо ролі державних прокурорів за межами системи кримінального правосуддя СМ/Рес(2012)11, прийняті Комітетом міністрів 19 вересня 2012 р. під час 1151-го засідання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,,,50697b5e2,0.html>

Руденко М. В. Актуальні питання правового статусу прокурора у цивільному судочинстві

Анотація. У статті досліджено проблемні питання визначення правового статусу прокурора під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у цивільному судочинстві. Проаналізовано чинне законодавство України на предмет визначення поняття, змісту та підстав участі прокурора у цивільному процесі, особливостей повноважень прокурора у справі цивільної юрисдикції. Визначено прогалини у законодавстві та запропоновано шляхи його удосконалення.

Ключові слова: прокуратура, прокурор, представництво, суд, інтереси громадянина або держави, повноваження.

Руденко М. В. Актуальные вопросы правового статуса прокурора в гражданском судопроизводстве

Аннотация. В статье исследуются проблемные вопросы представительства прокуратурой интересов гражданина или государства в гражданском судопроизводстве. Анализируется действующее законодательство Украины на предмет определения понятия, содержания и оснований участия прокурора в деле гражданской юрисдикции. Определены пробелы в действующем законодательстве Украины и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: прокуратура, прокурор, представительство, суд, интересы гражданина или государства, полномочия.

Rudenko M. V. Current Issues of Prosecutor's Legal Status in Civil Judiciary

Summary. Problem issues of prosecutor's legal status determination during citizen's or state's interest presentation in civil judiciary were investigated in the article. Current legislation of Ukraine was analyzed to get the subject of determination of notion, contents and causes of the prosecutor's participation in civil process, peculiarities of prosecutor's authorities in a civil case. Gaps in legislation were determined; ways of legislation upgrading were suggested.

Key words: prosecutor's office, presentation, court, citizen's or state's interest, authorities.

О. Є. Кухарев

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Харківського національного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВИХ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗМІНОЮ ЧЕРГОВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Відповідно до ст. 1258 ЦК право на спадкування за законом спадкоємці одержують по черговості. Причому кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття. Статтями 1261–1265 ЦК передбачено п'ять черг спадкоємців за законом.

Утім, закріплене законом правило черговості може бути змінено на підставі ст. 1259 ЦК. Зміна черговості одержання права на спадкування — це встановлення іншого, ніж передбачено законом, порядку закликання до спадкування спадкоємців за законом. Положення цієї статті щодо можливості зміни черговості одержання права на спадкування обумовлено, по-перше, ідеєю справедливості та, по-друге, необхідністю стимулювати потенційних спадкоємців до турботливого ставлення до спадкодавця за його життя [1, с. 143]. Невипадково З. В. Ромовська називає це одним із видів заохочення у цивільному праві [2, с. 184]. Зазначимо, що зміна черговості одержання права на спадкування — виняток із загального правила черговості та може здійснюватися лише за наявності встановлених у законі умов.

ЦК передбачено два способи зміни черговості одержання права на спадкування: за домовленістю спадкоємців (договірний) та судовий.

Згідно з ч. 2 ст. 1259 ЦК фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Отже, зміна черговості одержання права на спадкування у судовому порядку можлива за наявності таких обставин:

- спадкодавцю надавалася матеріальна або інша допомога з боку спадкоємця;
- така допомога надавалася протягом тривалого часу;
- безпорадний стан самого спадкодавця;
- фізична особа відноситься до кола спадкоємців за законом.

В юридичній літературі неодноразово наголошувалося на оціночному характері обставин, за наявності яких суд може ухвалити рішення про зміну черговості одержання права на спадкування, а також на відсутності відповідних роз'яснень у постанові Пленуму ВСУ від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», що може стати причиною неоднакового застосування судами положення ч. 2 ст. 1259 ЦК. Тому метою цієї статті є розв'язання окремих спірних питань судової практики, пов'язаних із зміною черговості одержання права на спадкування.

У Законі міститься вичерпний перелік обставин, за наявності яких можлива зміна черговості, що не потребує розширеного тлумачення. Відсутність хоча б однієї із таких обставин зумовить застосування загального порядку черговості спадкування, визначеного у ст. 1258 ЦК. При цьому факт проживання із спадкодавцем протягом певного часу і відповідна взаємна турбота осіб, які проживають разом, не є підставою для зміни черговості спадкування.

Як зазначається в п. 6 постанови Пленуму ВСУ від 30 травня 2008 р. № 7, під безпорадним слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Доказами безпорадності спадкодавця можуть бути документи, що підтверджують тяжкість стану здоров'я: виписки з історії хвороби, амбулаторні картки, висновки медичних закладів, документи про інвалідність тощо. Таким чином, безпорадність особи пов'язана саме зі станом її здоров'я. Якщо ж спадкодавець у зв'язку з невеликим доходом потребував лише матеріальної допомоги та відповідно її отримував від позивача, така обставина не вважатиметься підставою для зміни черговості одержання права на спадкування. Крім того, не може бути застосована ч. 2 ст. 1259 ЦК у тому випадку, коли позивач опікувався, матеріально забезпечував та надавав іншу допомогу спадкодавцеві, який був повнолітньою працездатною особою та об'єктивно не потребував сторонньої допомоги.

Слід також враховувати, що саме стан здоров'я спадкодавця в окремих випадках може позбавити його можливості скласти заповіт та призначити спадкоємцем ту особу, яка тривалий час здійснювала за ним догляд, а також надавала матеріальну допомогу.

Зазначимо, що в контексті ч. 2 ст. 1259 ЦК слово «опікувалася» законодавець вживає дещо в незвичному розумінні. У цьому випадку йдеться не про опіку у звичайному її розумінні, як визначено главою 6 ЦК «Опіка та

підкування», ст. 67 якої, наприклад, опікунові надано право вчиняти правочини від імені підопічного, зобов'язано опікуна створювати підопічному необхідні побутові умови, забезпечувати доглядом тощо. Під поняттям «опікуватися» слід розуміти надання звичайних фактичних послуг особі, яка перебуває в безпорадному стані і потребує сторонньої допомоги: приготування їжі, прибирання квартири, прання білизни тощо [3, с. 183].

Надання допомоги спадкодавцеві «протягом тривалого часу» — оціночна категорія та має визначатися судом з урахуванням обставин конкретної справи. У будь-якому випадку дії спадкоємця не повинні мати разовий, епізодичний характер, і допомога, що надається, має бути систематичною. Наприклад, за твердженням Ю. О. Заїки, строк такої допомоги не може бути меншим одного року [3, с. 183]. У свою чергу І. В. Жилінкова зазначає, що, як свідчать матеріали судової практики, суди визнають право на спадкування за особами, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Разом з тим слід врахувати, зазначає далі автор, що факт спільного проживання із спадкодавцем сам по собі не є достатньою підставою для зміни черговості. Тому в рішенні суду має бути визначено, як саме і впродовж якого часу спадкодавцеві надавалася опіка та допомога з боку спадкоємця, чи перебував спадкодавець у безпорадному стані і що є причиною виникнення такого стану спадкодавця [4, с. 42]. Слід наголосити, що визначення тривалості строку в кожному окремому випадку має відбуватися з урахуванням специфіки правовідносин, що склалися між особами, та конкретних обставин справи. А отже, законодавче закріплення часових меж, протягом яких надавалася допомога, може виявитися щонайменше несправедливим для особи, яка хоч і не є близьким родичем померлого, проте доглядала за останнім, поховала його тощо.

Допомога має надаватися до дня смерті спадкодавця. Якщо ж така допомога тривала певний час, але припинилася до часу відкриття спадщини, то наведену обставину не можна розглядати як умову зміни черговості одержання права на спадкування. Таким чином, допомога повинна надаватися не лише тривалий час, а й безперервно.

Вираз «матеріально забезпечувала» в контексті ст. 1259 ЦК слід розуміти як надання матеріальної допомоги, що була основним засобом до існування, оплати комунальних послуг, ліків, придбання необхідних особистих речей для хворого тощо. Як зазначає Ю. О. Заїка, спадкоємець за законом може вимагати у суді права на спадкування у тому разі, якщо він не лише матеріально забезпечував, а й опікувався над спадкодавцем та надавав іншу допомогу, тобто вчиняв дії, значно ширші за своїм змістом, ніж «утримання» [5, с. 14].

Слід одразу наголосити на тому, що встановлені у ст. 1259 ЦК обставини не є юридичними фактами, оскільки безпосередньо не зумовлюють цивільних правовідносин у вигляді закликання до спадкування спадкоємця

наступної черги разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування. Для виникнення таких правових наслідків необхідним є рішення суду. Саме на підставі рішення суду, що набрало законної сили, нотаріус видає спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину за законом. Відтак підставою виникнення досліджуваних правовідносин є рішення суду, що цілком узгоджується зі змістом ч. 5 ст. 11 ЦК, за якою у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду. Однак суд може ухвалити рішення по справі лише за наявності певних обставин, перелік яких визначений у ч. 2 ст. 1259 ЦК. Отже, ці обставини можна визначити як передумови виникнення досліджуваних правовідносин.

О. П. Печений стверджує, що у ч. 2 ст. 1259 ЦК йдеться про умову, а не про умови в їх сукупності. Тому для застосування такої норми достатньою є наявність хоча б однієї з наведених форм, за допомогою яких особа турбувалася про спадкодавця — доглядала, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу [6, с. 188]. Проте така точка зору, на наш погляд, є спірною. За логікою положень ч. 2 ст. 1259 ЦК та з огляду на сутність досліджуваних правовідносин, вважаємо, що необхідна все ж сукупність умов, яку має бути належним чином встановлено судом. Слід підкреслити, що зміна черговості одержання права на спадкування — це виняток із правила черговості, що застосовується лише тоді, якщо в судовому порядку належним чином встановлено всі обставини, передбачені ч. 2 ст. 1259 ЦК, на підставі яких суд вправі ухвалити відповідне рішення.

Викладене підтверджується і судовою практикою. Наприклад, в рішенні Апеляційного суду Черкаської області було наголошено на тому, що згідно зі ст. 1259 ЦК підставами для зміни черговості спадкування є сукупність таких юридичних фактів, встановлених у судовому порядку: 1) здійснення опіки над спадкодавцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами); 2) матеріальне забезпечення спадкодавця; 3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізований вираз — прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири; 4) тривалий час здійснення дій, визначених у пунктах 1, 3, і обов'язково — 5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом [7].

В юридичній літературі зазначається, що судовий порядок зміни черговості одержання права на спадкування може бути застосований, зокрема, у випадку, якщо найближчі родичі спадкодавця (син, дочка) ухилялися від виконання своїх юридичних і моральних обов'язків, і догляд за спадкодавцем здійснювали інші, далекі родичі (двоюрідна тітка, троюрідна сестра). Спадкодавець позбавлений можливості висловити свою волю в заповіті

через те, що він, наприклад, визнаний недієздатним або через похилий вік, психічний розлад не має можливості адекватно сприймати дійсність. Зокрема, фізична особа, яка протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані, може вимагати в судовому порядку визнання за нею права на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування [8, с. 1108].

Вимога про зміну черговості одержання права на спадкування може бути пред'явлена одночасно з вимогою про усунення спадкоємця від права на спадкування за ст. 1224 ЦК. Це обумовлено тим, що підстави усунення від спадкування та зміни черговості одержання права на спадкування дуже схожі. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 1224 ЦК за рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Таким чином, якщо близькі родичі спадкодавця ухилялися від надання йому допомоги, а спадкоємець наступної черги протягом тривалого часу опікувався, матеріально забезпечував, надавав іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані, то разом із вимогою про закликання до спадкування такий спадкоємець може просити суд усунути від спадкування близьких родичів, які за загальним правилом черговості мають першочергове право на спадкування. Водночас якщо судом не буде встановлено, що родичі ближчого ступеня ухилялися від надання допомоги спадкодавцю, то в цій частині вимоги не підлягають задоволенню, а позивач отримує право спадкувати зі спадкоємцями тієї черги, які закликаються до спадкування в порядку черговості.

Фізична особа, яка тривалий час опікувалася, матеріально забезпечувала спадкодавця, за рішенням суду закликається до спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, які мають право на спадкування, і спадщина поділяється між ними у рівних частках. Отже, до правовідносин, що виникають при цьому, застосовується ст. 1267 ЦК, відповідно до якої частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. Суд, змінюючи черговість одержання права на спадкування, не вирішує питання про зміну спадкових часток спадкоємців. Після набрання законної сили відповідним судовим рішенням спадкоємці можуть самостійно змінити розмір часток у спадщині. Зокрема, за ст. 1267 ЦК спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них. Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Справи про зміну черговості одержання права на спадкування розглядаються судом в порядку цивільного судочинства за правилами позовного

провадження, адже у досліджуваних правовідносинах фактично існує спір у площині цивільного права. Наведене обумовлено тим, що за відсутності спору спадкоємці можуть укласти між собою договір, яким змінити черговість одержання права на спадкування. Так, згідно з ч. 1 ст. 1259 ЦК черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Договір про зміну черговості спадкування укладається між спадкоємцями тієї черги, що закликається до спадкування, з однієї сторони, та спадкоємцем наступної черги — з іншої.

Позивачем у такій категорії справ буде спадкоємець тієї черги, який за загальним правилом не має права на спадкування за наявності умов, визначених у ч. 2 ст. 1259 ЦК, а відповідачем — спадкоємець або спадкоємці за законом, які мають пріоритет у спадкуванні по відношенню до позивача. Досить часто вимогу про зміну черговості заявляють одночасно із вимогою про встановлення факту проживання із спадкодавцем однією сім'єю не менш ніж п'ять років до часу відкриття спадщини задля визнання позивача спадкоємцем четвертої черги (ст. 1264 ЦК).

Закон не містить застережень, до якої черги має належати позивач у справі. Тобто з позовом може звернутися особа, яка належить до четвертої черги спадкоємців за законом, при закликанні до спадкування спадкоємців першої черги.

Вимога, заявлена у відповідному позові про визнання права власності на частку у спадковому майні, не підлягає задоволенню, адже, як визначено у п. 23 постанови Пленуму ВСУ від 30 серпня 2008 р. № 7, за наявності умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розгляду не підлягають. Тобто фактично йдеться про дублювання судом функцій нотаріату. У зв'язку із цим у судовому рішенні визначається лише можливість спадкування позивачем, який за загальним правилом черговості не має права на спадкування, а вже на підставі рішення суду нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину за законом.

Так, рішенням ВССУ від 23 травня 2011 р. частково скасовано рішення Галицького районного суду м. Львова від 21 вересня 2010 р. щодо визнання права власності на спадкове майно за спадкоємцем четвертої черги, якому було надано право спадкувати разом із спадкоємцем першої черги (сином спадкодавця). ВССУ, зокрема, зазначив, що не можна погодитися із рішенням суду першої інстанції в частині визнання за позивачкою права власності на частку у спадщині з таких міркувань. Відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК, він не заявив про відмову від неї. Згідно

із ч. 1 ст. 1296 ЦК спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. Відповідно до ч. 1 ст. 1297 ЦК спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно. З огляду на зазначені вище положення ЦК та враховуючи, що позивачка постійно проживала разом із спадкодавцем, отже вважається такою, що прийняла спадщину після його смерті, тому не позбавлена права на одержання свідоцтва про право на спадщину у нотаріальній конторі. Таким чином, рішення суду першої інстанції в частині визнання права власності на частину спадкового майна, а саме квартири, ухвалене з порушенням норм матеріального права, а тому підлягає скасуванню з ухваленням нового про відмову у позові в цій частині [9].

Утім, в окремих випадках суди, змінюючи черговість одержання права на спадкування, одночасно визнають право власності на спадкове майно [10]. Волочинський районний суд Хмельницької області, розглядаючи цивільну справу про зміну черговості одержання права на спадкування та визнання права власності на спадкове майно, в резолютивній частині судового рішення взагалі вирішив лише питання про визнання права власності на домоволодіння. Крім того, в описовій та мотивувальній частинах цього судового рішення не були наведені обставини, що є підставою для зміни черговості одержання права на спадкування в порядку ч. 2 ст. 1259 ЦК. Суд обмежився вказівкою на те, що відповідачі не заперечують проти задоволення позову в повному обсязі [11].

Закликання до спадкування на підставі судового рішення у зв'язку зі зміною черговості не є окремим видом спадкування. Статтею 1217 ЦК передбачено, що спадкування здійснюється за заповітом або за законом. З огляду на ту обставину, що змінити черговість можливо лише шляхом закликання до спадкування спадкоємця за законом, такі правовідносини існують у межах спадкування за законом, а отже, є особливим порядком закликання до спадкування за відсутності заповіту. Такий порядок закликання до спадкування є винятком із загального правила черговості прийняття спадщини спадкоємцями за законом (ст. 1258 ЦК). Тому у разі складення спадкодавцем заповіту суд має відмовити у задоволенні позову про зміну черговості одержання права на спадкування, адже заповідач сам встановив спадкоємця на випадок своєї смерті, а суд не вправі змінювати або підміняти волю власника майна. У разі коли заповітом охоплена лише частина спадкового майна, або заповіт визнано частково недійсним, і спадкування здійснюється ще й за законом, змінити черговість спадкоємців за законом можна стосовно тієї частини майна, що не охоплена заповітом, але не порушуючи при цьому волі спадкодавця, викладеної в заповіті.

Для прикладу. Позивачка звернулася до суду із позовом про зміну черговості одержання права на спадкування, у якому зазначила, що є падчер-

кою спадкодавця, до якого ставилася як до рідного батька: надавала йому допомогу в останні роки життя, піклувалася про нього, доглядала. Спільно мешкала зі своїм вітчимою у житловому будинку, власником якого є спадкодавець, та після смерті останнього продовжувала мешкати в цьому будинку. Коли вітчим хворів, вона возила його в лікарню, викликала швидку допомогу, піклувалася про нього в лікарні.

Після смерті вітчима до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини звернувся його рідний син. Позивачка вважала, що має право на спадкування в порядку ч. 2 ст. 1259 ЦК. Утім, як з'ясувалося під час судового розгляду, спадкодавцем було складено два заповіти. Відповідно до першого заповіту, посвідченого державним нотаріусом 4 лютого 1997 р., спадкодавець все своє майно заповів сину (відповідачу по справі), а за другим заповітом, посвідченим секретарем сільради 14 травня 2002 р., спадкодавець заповів належну йому земельну ділянку онуку. Суд, відмовляючи в задоволенні позову, дійшов правильного висновку про те, що спадкування після смерті спадкодавця відбувається особами, зазначеними у заповітах від 4 лютого 1997 р. та від 14 травня 2002 р., а не за законом в порядку черговості, а тому позовні вимоги про зміну черговості одержання позивачкою права на спадкування та визнання за нею права на спадкування за законом на рівні із спадкоємцем першої черги не підлягають задоволенню [12].

Список використаних джерел

1. *Баранова Л.* Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом // Вісник Академії правових наук. — 2010. — № 4(63). — С. 138–144.
2. *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. — К., 2009. — 264 с.
3. *Заїка Ю. О.* Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : моногр. — 2-ге вид. — К., 2007. — 288 с.
4. *Жилінкова І. В.* Актуальні питання спадкового права України : матеріали до семінару. — Х., 2009. — 340 с.
5. *Заїка Ю. О.* Зміна черговості при спадкуванні за законом за новим Цивільним кодексом України // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 7. — С. 12–14.
6. *Печений О. П.* Спадкове право. — Х., 2012. — 368 с.
7. Рішення Апеляційного суду Черкаської області від 31 березня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/review/15524874>
8. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К., 2012.
9. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 травня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/review/24978304>
10. Рішення Березанського районного суду Миколаївської області від 11 жовтня 2010 р. по справі № 2-467 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/review/12512792>

11. Рішення Волочинського районного суду Хмельницької області від 30 березня 2011 р. по справі № 2-265/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/review/14869928>

12. Рішення Сокальського районного суду Львівської області від 18 жовтня 2011 р. по справі № 2-1076/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/review/20160934>

Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування

Анотація. Статтю присвячено судовому порядку зміни черговості одержання права на спадкування. Розкриваються особливості розгляду судами справ про зміну черговості одержання права на спадкування. Аналізуються умови ухвалення судом відповідного рішення.

Ключові слова: спадкування, спадкоємець, черговість спадкування за законом, зміна черговості спадкування за законом, спадкові спори.

Кухарев А. Е. Актуальные вопросы судебных споров, связанных с изменением очередности получения права на наследование

Аннотация. Статья посвящена судебному порядку изменения очередности права на наследование. Раскрываются особенности рассмотрения судами дел об изменении очередности получения права на наследование. Анализируются условия принятия судом соответствующего решения.

Ключевые слова: наследование, наследник, очередность наследования по закону, изменение очередности наследования по закону, наследственные споры.

Kukhariev A. E. The litigations connected with the change of inheritance order: urgent issues

Summary. The article deals with judicial procedure of inheritance order change. The peculiarities of trial of cases concerning the change of inheritance order are revealed. The conditions of making the corresponding decision by the court are analyzed in the article.

Key words: inheritance, heir, inheritance order according to law, change of inheritance order according to law, inheritance disputes.

Н. П. Сиза

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З ОДНОГО СУДУ ДО ІНШОГО

Важливою умовою для забезпечення справедливого правосуддя є розгляд і вирішення справ компетентним судом. Правильна організація судової системи, чітке і юридично обґрунтоване визначення правил про підсудність, а також вимог до складу суду для здійснення кримінального провадження є гарантіями права на доступ до правосуддя та на повноважний суд.

Зазначені гарантії спрямовані на забезпечення реалізації норм міжнародно-правових актів, що проголошують право кожного при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [1, с. 42; 2].

Важливість додержання вимог закону щодо визначення підсудності та вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого підкреслюється наявністю у КПК процесуальної санкції за порушення правил підсудності, — таке порушення вимог кримінального процесуального закону визнається істотним і тягне за собою скасування судового рішення (п. 6 ч. 2 ст. 412).

Проблемні питання визначення поняття та видів підсудності у кримінальному процесі досліджувались у працях Л. Н. Гусева, Г. П. Івлієва, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, С. В. Оверчука, Г. М. Омеляненко, В. О. Попелюшка, В. М. Савицького, В. П. Шибіка та інших вчених.

У КПК передбачено новий підхід до розуміння підсудності, запроваджено нові ознаки для її визначення, суттєво змінено регламентацію направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. У зв'язку з цим потребують спеціального дослідження визначені ст. 34 КПК підстави та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого.

Метою статті є визначення змісту підстав для направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, з'ясування порядку вирішення

цього питання та формулювання пропозицій, спрямованих на конкретизацію механізму застосування ст. 34 КПК на основі системного аналізу норм кримінального процесуального законодавства України.

Перш за все слід звернути увагу, що у КПК 1960 р. було регламентовано нормами різних статей підстави та порядок вирішення питання про передачу справи з одного суду до іншого (ст. 38) та питання направлення справи за підсудністю (ст. 41).

У ст. 34 КПК ці питання об'єднано і визначено підстави та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Положеннями цієї статті передбачено можливість передачі кримінального провадження з одного суду першої інстанції до іншого суду першої інстанції, а також з одного суду апеляційної інстанції до іншого суду апеляційної інстанції. При цьому терміни «направлення» та «передача» кримінального провадження вживаються як синоніми.

У КПК конкретизовано підстави для направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, що має сприяти чіткому і однозначному розумінню і правозастосуванню в цій сфері.

Визначені у ч. 1 ст. 34 КПК підстави умовно можна поділити на дві групи: обов'язкові та дискреційні.

Обставини, які є підставами для обов'язкового направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, передбачено абз. 1 ч. 1 ст. 34 КПК.

Перша підстава — надходження кримінального провадження до суду з порушенням правил територіальної підсудності. У Рішенні Конституційного Суду України від 12 липня 2011 р. № 9-рп/2011 зазначено, що принцип територіальності побудови системи судів забезпечує територіальне розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і зумовлений потребою доступності правосуддя на всій території України [3].

Проте, як зазначав С. В. Оверчук, існувала негативна тенденція недооцінки значення територіальної підсудності, що не виключало можливості вирішення питання про передачу справи в той чи інший суд довільно, на підставі суб'єктивних уявлень посадових осіб, які діють поза рамками судової процедури [4, с. 10].

Справді, вивчення практики застосування норм ст. 41 КПК 1960 р. свідчить про те, що найпоширенішою підставою для направлення справи за підсудністю були саме порушення правил територіальної підсудності.

Тому виокремлення в п. 1 ч. 1 ст. 34 КПК такої підстави для направлення кримінального провадження на розгляд до іншого суду, як порушення правил територіальної підсудності є цілком обґрунтованим і необхідним.

Правила територіальної підсудності визначено у ст. 32 КПК. Суд, до якого надійшло кримінальне провадження з порушенням правил територіальної підсудності, зобов'язаний передати його на розгляд іншого суду за

умови, якщо ця обставина виявилася до початку судового розгляду. Логічним буде висновок про те, що у випадку, коли порушення правил територіальної підсудності виявилось під час судового розгляду, ця обставина не може бути підставою для передачі кримінального провадження на розгляд іншого суду і вже не буде розглядатися як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (ст. 412 КПК).

Друга підстава для направлення кримінального провадження на розгляд до іншого суду має місце, коли після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для судового розгляду.

Слід звернути увагу, що склад суду формується згідно з вимогами ст. 31 КПК за відсутності обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні, передбачених ст. 75 КПК, та з урахуванням норм ст. 76 КПК, якою встановлено недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні. Якщо у суді, до якого згідно з правилами територіальної підсудності надійшло кримінальне провадження, неможливо утворити законний склад суду для судового розгляду, суд зобов'язаний передати його на розгляд іншого суду.

Утворення нового складу суду може бути неможливим як у разі задоволення відводів (самовідводів), так і в інших випадках (наприклад, у ч. 9 ст. 31 КПК передбачено, що, якщо в суді, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити склад суду, передбачений цією частиною, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду).

Якщо обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження, — це третя підстава для направлення кримінального провадження на розгляд до іншого суду.

Право на справедливий суд передбачає розгляд справи законним судом за відсутності сумнівів щодо його неупередженості й безсторонності. У разі якщо обвинувачений чи потерпілий працює у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження, на момент здійснення кримінального провадження або ж працював раніше, незалежно від строку, який минув з часу його звільнення, таке провадження повинно бути передано на розгляд іншого суду.

До працівників суду, на яких поширюється зазначена норма, можна віднести і працівників апарату суду згідно із Законом України «Про судоустрій і статус судів», Типовим положенням про апарат місцевого, апеляційного судів, затвердженого наказом Державної судової адміністрації України від 28 вересня 2012 р. № 115, а також відповідними положеннями місцевих та апеляційних судів про апарат суду. До їх числа відносяться: керівник апарату

ту суду, заступник керівника апарату, керівник структурного підрозділу, заступник керівника структурного підрозділу, помічник судді, секретар судового засідання, консультант, судовий розпорядник та інші працівники апарату суду.

Четвертою підставою для направлення кримінального провадження на розгляд до іншого суду є ліквідація суду, який здійснював судове провадження.

Порядок утворення і ліквідації судів загальної юрисдикції визначений у ч. 1 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою передбачено, що суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідовуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду. Ця норма стала предметом розгляду Конституційного Суду України у частині конституційності положення про повноваження глави держави ліквідовувати суди загальної юрисдикції. У Рішенні Конституційного Суду України від 21 червня 2011 р. № 7-рп/2011 зазначено, що згідно з п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України саме глава держави утворює суди у визначеному законом порядку. Аналіз положень Основного Закону України дає підстави для висновку, що право ліквідовувати суди є складовою повноваження, яке здійснюється у процесі реалізації Президентом України функції щодо утворення судів шляхом створення системи судів, якої не існувало раніше, реорганізації існуючих структур, злиття діючих і ліквідації окремих з них. Таким чином, процес ліквідації судів є невід'ємною частиною процесу їх утворення. Конституційний Суд України визнав такими, що відповідають Конституції України, положення ч. 1 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо права Президента України ліквідовувати суди загальної юрисдикції [5].

Якщо указом Президента України ліквідується суд, всі незавершені ним провадження повинні бути передані до іншого суду.

До дискреційних підстав для направлення кримінального провадження з одного суду до іншого належать три обставини, зазначені в абзаці 2 ч. 1 ст. 34 КПК: 1) місце проживання обвинуваченого; 2) місце проживання більшості потерпілих або свідків; 3) забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження. Суд може передати кримінальне провадження за цих обставин лише до початку судового розгляду і у виняткових випадках. Відповідні випадки повинні обумовлюватись забезпеченням доступу до правосуддя і права на справедливий суд.

Порядок вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого передбачено частинами 2–4 ст. 34 КПК.

У межах територіальної юрисдикції суду апеляційної інстанції питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції. Межі територіальної юрисдикції суду апеляційної інстанції визначаються межами

відповідної адміністративно-територіальної одиниці: Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Застосовуючи за аналогією вимоги закону щодо складу суду для здійснення кримінального провадження в апеляційному порядку (частини 4 і 8 ст. 31 КПК), можна стверджувати, що питання про направлення кримінального провадження з одного місцевого суду до іншого повинно вирішуватись колегією у складі не менше трьох професійних суддів відповідного суду апеляційної інстанції, які визначаються у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 35 КПК.

Приводами для розгляду питання колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції закон визначає: 1) подання місцевого суду; 2) клопотання сторони чи потерпілого.

Слід звернути увагу, що КПК, запроваджуючи новий процесуальний акт суду — подання, не визначає його процесуальну форму. Видається, що подання місцевого суду та клопотання сторони чи потерпілого про направлення кримінального провадження до іншого суду повинно містити, окрім необхідних реквізитів, обґрунтування наявності обставини, що передбачена ч. 1 ст. 34 КПК. На нашу думку, подання, яке надсилається до суду апеляційної інстанції, повинно бути підписано головою місцевого суду. Якщо ж питання ініціюється стороною чи потерпілим, їх клопотання повинно надсилатися до суду апеляційної інстанції через місцевий суд, до якого надійшло кримінальне провадження. До одержання рішення суду апеляційної інстанції судове провадження місцевим судом не може продовжуватися.

Подання місцевого суду та клопотання сторони чи потерпілого розглядаються і вирішуються колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання (ч. 2 ст. 34 КПК). Днем подання слід вважати дату реєстрації подання чи клопотання в автоматизованій системі документообігу суду апеляційної інстанції.

Вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого здійснюється колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у двох випадках, передбачених ч. 3 ст. 34 КПК: 1) якщо ставиться питання про необхідність передачі кримінального провадження з одного місцевого суду до іншого місцевого суду, який знаходиться за межами територіальної юрисдикції відповідного суду апеляційної інстанції; 2) якщо ставиться питання про необхідність передачі кримінального провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого суду апеляційної інстанції.

Під дію зазначеної норми підпадає також і обставина, передбачена ч. 2 ст. 32 КПК: якщо за правилами територіальної підсудності, визначеними ч. 1 ст. 32, кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим

судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

Приводами для розгляду питання колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ є: 1) подання суду апеляційної інстанції; 2) клопотання сторони чи потерпілого.

Так як і подання місцевого суду, подання суду апеляційної інстанції та клопотання сторони чи потерпілого про направлення кримінального провадження до іншого суду повинно містити вказівку на обставину, що передбачена ч. 1 ст. 34 КПК, а також обґрунтування того, що вирішення справи виходить за межі юрисдикції апеляційного суду. Подання суду апеляційної інстанції підписується головою апеляційного суду і надсилається до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а клопотання сторони чи потерпілого подається до цього суду через місцевий чи апеляційний суд, до якого надійшло кримінальне провадження.

Подання суду апеляційної інстанції та клопотання сторони чи потерпілого повинні бути розглянуті і вирішені колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання (ч. 3 ст. 34 КПК). Днем внесення клопотання можна вважати дату реєстрації подання чи клопотання в автоматизованій системі документообігу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Склад колегії суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ повинен визначатися за правилами норм ч. 5 ст. 31 КПК, якою передбачено, що кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів.

Про час та місце розгляду подання чи клопотання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляють учасників судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання (ч. 4 ст. 34 КПК).

За результатами розгляду подання чи клопотання колегією суддів суду апеляційної інстанції чи колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ постановляється ухвала (частини 2 і 3 ст. 34 КПК). З системного аналізу цих норм можна зробити висновок, що це може бути ухвала про направлення кримінального провадження до іншого суду або ухвала про відмову у направленні кримінального провадження до іншого суду. Ухвали повинні бути вмотивовані і відповідати загальним вимогам до судових рішень, встановлених статтями 369–380 КПК. Зазначені ухвали оскарженню не підлягають.

На думку автора, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ та суд апеляційної інстанції повинні повідомляти про прийняте рішення суду, який звертався з поданням, та особу, яка подавала клопотання.

Слід зазначити, що у випадку постановлення ухвали про направлення кримінального провадження до іншого суду, місцевий чи апеляційний суд, який здійснює судове провадження, повинен повідомити про прийняте рішення прокурора та інших учасників судового провадження і надіслати усі наявні матеріали до суду, який згідно з ухвалою зобов'язаний здійснювати кримінальне провадження. Суд, якому направлено кримінальне провадження, зобов'язаний розпочати судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини, передбачені ч. 1 ст. 34 КПК (ч. 6 ст. 34 КПК).

У випадку постановлення ухвали про відмову у направленні кримінального провадження до іншого суду місцевий чи апеляційний суд продовжує судове провадження.

Таким чином, у ст. 34 КПК наведено обґрунтований перелік підстав для направлення кримінального провадження з одного суду до іншого та загальні вимоги до порядку вирішення цього питання. З метою правильного й однакового застосування всіма судами загальної юрисдикції кримінального процесуального законодавства та уникнення неоднозначного тлумачення норм права вважаємо за доцільне надання роз'яснень Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань визначення підсудності й, зокрема, змісту підстав та порядку вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. — 2-ге вид. — К., 1992. — 200 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2011 р. № 9-рп/2011 у справі за конституційними поданнями 54 народних депутатів України Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11>
4. *Оверчук С. В.* Поняття та види підсудності в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. — К., 2005. — 20 с.

5. Рішення Конституційного Суду України від 21 червня 2011 р. № 7-рп/2011 у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-11>

Сиза Н. П. Підстави та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого

Анотація. У статті проаналізовано підстави та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Запропоновано авторську позицію щодо конкретизації механізму застосування ст. 34 КПК.

Ключові слова: місцевий суд, апеляційний суд, кримінальне провадження, підсудність.

Сизая Н. П. Основания и порядок направления уголовного производства из одного суда в другой

Аннотация. В статье проанализированы основания и порядок направления уголовного производства из одного суда в другой. Предложена авторская позиция по конкретизации механизма применения ст. 34 УПК.

Ключевые слова: местный суд, апелляционный суд, уголовное производство, подсудность.

Syza N. P. Grounds and order of sending criminal case from one court to another one

Summary. Grounds and order of sending criminal case from one court to another one have been analyzed in the given article. The author represents own position as to concretization of mechanism of application of article 34 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: local court, appeal court, criminal proceeding, jurisdiction.

А. В. Коструба

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного і трудового права
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського*

ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОПРИПИНЯЮЧИХ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Історично склалося так, що питання встановлення юридичних фактів здебільшого розглядаються в межах цивільного процесуального права. У зв'язку із цим і юридичний інструментарій для проведення зазначених дій нібито вважається суто процесуальним. Водночас варто зазначити, що предметом встановлення, як правило, є юридичні факти, які мають місце в конкретних матеріальних, а не процесуальних правовідносинах, що свідчить про їх матеріально-правову природу, а тому й формує інтерес представників матеріально-правового напрямку в цивілістиці до їх дослідження. Будучи фундаментальною категорією, юридичні факти ставали предметом наукового аналізу багатьох вчених протягом десятиріч, і, як результат, на сьогодні обсяг недосліджених або малодосліджених питань у теорії юридичних фактів значно збузвився. Однак деякі питання зазначеної сфери все ж таки не знайшли належного висвітлення на сторінках юридичної літератури й окремих наукових досліджень. До таких питань, зокрема, відносяться особливі властивості окремих юридичних фактів (правовстановлююча, правозмінююча та правоприпиняюча), механізм настання наслідків юридичних фактів, а також порядок встановлення юридичних фактів та їх наслідків. Саме цим обумовлюється актуальність та науковий інтерес до дослідження питання встановлення правоприпиняючих юридичних фактів процесуальними засобами.

Питання доказування та встановлення юридичних фактів у цивільних правовідносинах досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Є. В. Васьковський, Г. В. Кикоть, В. В. Комаров, В. В. Масюк, С. А. Параскевова, Т. В. Руда, Д. М. Сібільов, А. М. Твердохліб, С. А. Шейфер та інші.

Метою статті є розгляд особливостей встановлення фактичних обставин правовідносин та визначення їх юридичних наслідків у межах окремого провадження як виду цивільного судочинства, а також з'ясування значення

встановлених обставин для сторін процесу та інших учасників матеріальних та процесуальних цивільних правовідносин.

Ще у праві Римської імперії передбачалося, що в певних випадках особа може звернутися до судді та довести перед державною офіційною особою, що той або інший факт дійсно мав місце, але документи про нього втрачено. Ці факти називали юридичними, бо лише за їх наявності в особи виникають юридичні права. Встановлення таких юридичних фактів держава завжди доручала не окремій людині, а суду як спеціалізованій державній установі, завданням якої є дослідження на підставі доказів тих чи інших фактів, що мають юридичне значення [1, с. 172]. Сьогодні встановлення юридичних фактів регулюється процесуальним правом, зокрема цивільно-процесуальним, проте судові рішення має юридичне значення й для застосування норм матеріального права. Понад те, при встановленні юридичних фактів суд покладає в основу матеріальне право, оскільки сторони доводять наявність або відсутність реальних подій, а тому і юридичну їх сторону, яка регулюється матеріальним правом. Процесуальне право в такому разі є певним порядком, процедурою встановлення істини у справі. Іншими словами, матеріальне право окреслює коло юридичних фактів, які необхідно встановити суду для повного та всебічного розгляду справи, але саме норми процесуального законодавства закріплюють юридичний інструментарій для проведення такого встановлення. Крім того, рішення суду, в якому в документальній формі зафіксовано встановлені судом юридичні факти, можна розглядати, з одного боку, як окремий юридичний факт для матеріальних цивільних правовідносин, а з другого — як джерело інформації про підтвердження існування певних юридичних фактів та їх юридичних наслідків. Саме ця обставина й обумовлює взаємозв'язок норм матеріального й процесуального цивільного права в межах процесу встановлення, зокрема правоприпиняючих юридичних фактів. Як приклад можна навести ч. 2 ст. 651 ЦК. Відповідно до зазначеної норми договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом [2, ст. 651]. Це означає, що у випадку коли особа звернеться до суду із позовом про розірвання договору на підставі зазначеної статті, суд для винесення законного рішення має встановити певне коло юридичних фактів. У наведеному нами випадку це, щонайменше, факт наявності договору, характер і наявність якого також визначається низкою обставин, зокрема необхідним суб'єктним складом договірних правовідносин, повноваженнями сторін, формою, змістом та іншими обставинами, а також факт наявності істотного порушення, або факт наявності інших обставин, визначених договором та (або) законом як таких, що є підставою для розірвання договору. Лише встановлення та правова оцінка наведених обставин дозволять визначити наявність правоприпиняючого для договірних відносин юридичного

факту й застосувати ч. 2 ст. 651 ЦК. Саме тому можна стверджувати, що норми матеріального права окреслюють коло необхідних для встановлення й важливих для вирішення матеріальних юридичних фактів, які дозволять повно та всебічно оцінити фактичні обставини в матеріальних цивільних відносинах і дати їм та їх юридичним наслідкам правову характеристику. Водночас не можна не наголосити на тому, що для використання передбаченого процесуальними нормами інструментарію необхідно встановити й ряд інших юридичних фактів, які мають значення безпосередньо для процедури встановлення й цивільних процесуальних відносин. Це, зокрема, факти наявності позову, його відповідності вимогам закону, факт процесуальної дієздатності позивача тощо.

Однак розвиток цивільного процесуального законодавства, еволюція юридичних інструментів судового доказування та встановлення обставин дійсності призвели до виникнення окремого провадження як виду цивільного судочинства, який має свої особливості щодо встановлення юридичних фактів, зокрема що стосуються суб'єктного складу, юридичних інструментів встановлення, самої процедури, а також впливає на преюдиціальну силу судового рішення.

Основною особливістю справ окремого провадження є те, що їх виникнення пов'язане з потребою підтвердження певного юридичного факту або його відсутності, що має значення для охорони прав та інтересів особи. Така потреба може виникнути за необхідності створення умов для здійснення особою особистих чи майнових прав або для підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваного права [3, с. 320]. Рішення лише підтверджує наявність або відсутність правоприсяжючих юридичних фактів. Справи про встановлення юридичних фактів також не створюють матеріальних благ для заявників. Такі права є похідними від встановлених юридичних фактів, а тому отримання їх передбачається лише в майбутньому. Отже, справи окремого провадження в цій частині є фактично допоміжними для здійснення суб'єктивних матеріальних прав особи. На цьому етапі здійснюється лише захист інтересів фізичних осіб у сфері юридичних фактів при їх встановленні та на цій основі потенційно здійснюється захист суб'єктивних прав особи. Саме захист майбутніх суб'єктивних прав породжує вимогу щодо зазначення особою, яка звертається до суду з метою встановлення юридичного факту, в заяві мети встановлення такого факту (п. 1 ч. 1 ст. 258 ЦПК). Даючи оцінку окремому провадженню, В. В. Комаров зазначив, що законодавець поклав на суд непритаманну йому функцію встановлення тих чи інших обставин без вирішення спору про право [1, с. 172–174]. Проте на сьогодні суд є не єдиним органом, який може встановлювати юридичні факти. Він систематизує й підтверджує їх у своїх рішеннях, проте не можна сказати, що він створює нові юридичні факти. Судове рішення, звичайно, не є явищем нецікавим для правової дійсності, навпаки, воно багато в чому

стимулює розвиток правовідносин. Проте в силу специфіки окремого провадження, яка полягає в тому, що предметом розгляду є встановлення юридичних фактів, а не присудження чи перетворення [3, с. 11], має більш підтверджувальний характер, ніж зобов'язуючий.

Юридичні факти, які встановлюються в порядку окремого провадження, характеризуються тим, що у своїй першооснові виникають поза волею особи й можуть у такому стані існувати доволі довго та ніколи не стати предметом судового розгляду, хоча особа й може знати про такі обставини. Лише при виникненні в особи інтересу щодо здійснення своїх суб'єктивних прав у неї виникає потреба в підтвердженні ряду ключових фактів, які дають особі підстави на таке право. Відсутність чи неточність ключових фактів і породжує інтерес особи щодо звернення її до суду для їх встановлення. Отже, суд встановлює не просто юридичні факти, а ключові юридичні факти, з якими пов'язується виникнення майбутніх суб'єктивних прав [1, с. 174].

Справи окремого провадження мають ряд особливостей, що впливають на порядок встановлення правоприсяжних юридичних фактів у ході їх розгляду. Так, до справ окремого провадження не застосовуються вимоги процесуального закону щодо змагальності процесу та меж судового розгляду справи, не діє право на укладення мирової угоди, справа не передається на розгляд третейського суду. При ухваленні рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом [3, с. 321]. Встановлення юридичних фактів у такому випадку також пов'язано з доказуванням, проте на відміну від індивідуально-правового цивільного спору, суть якого полягає у вирішенні справи між двома сторонами, одна з яких або обидві неправильно розуміють правові моделі, закріплені в нормі права, та їх правові наслідки і у зв'язку з цим не бажають їх виконувати або не погоджуються з правовими наслідками своїх фактичних дій, у справах окремого провадження спір має абсолютний характер. Якщо в першому випадку встановлення юридичних фактів вирішує справу по суті й переконує сторони, між якими виник спір, у правильності тих чи інших позицій (відносний характер), то рішення, яким завершується справа окремого провадження, має переконати невизначене коло осіб (абсолютний характер). Можна сказати, що в справах окремого провадження спору немає взагалі або він існує між конкретною особою і всіма іншими суб'єктами цивільних правовідносин, які не визнають факт, для визнання якого ця особа звернулася до суду.

При встановленні правоприсяжних юридичних фактів у порядку окремого провадження змінюється й значення суду. На відміну від ст. 10 ЦПК, якою регулюються вимоги щодо змагальності сторін у процесі та обов'язку суду лише сприяти сторонам у всебічному і повному з'ясуванні обставин справи, ст. 235 ЦПК на суд покладено обов'язок також вживати заходів для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи

та за власною ініціативою витребувати необхідні докази. Це означає, що суд зобов'язаний дбати й про об'єктивність з'ясування обставин справи, і про забезпечення наявності необхідних доказів для повноти їх дослідження в інтересах зацікавлених осіб, а не обмежуватись лише роз'ясненням прав та обов'язків і сприянням особам, які беруть участь у справі, у з'ясуванні обставин справи [3, с. 321].

Судове рішення, яким завершується справа окремого провадження, підтверджує той факт, який просить підтвердити заявник, а тому встановлення зазначених фактів можна вважати основною метою судового рішення, постановленого в порядку окремого провадження. Процес встановлення факту завершується прийняттям рішення, і водночас це рішення є формою підтвердження факту. Рішення надає факту зовнішньо оформленого вигляду. З цього приводу заслуговує на увагу думка С. Я. Фурси, яка зазначала, що в окремому провадженні засобом захисту «охоронюваних законом інтересів є рішення суду про констатацію юридичного факту, тобто з набранням судовим рішенням законної сили юридичні обставини перетворюються в юридичні факти, а охоронюваний законом інтерес стає підставою для отримання особою певних прав, які визначаються законом на підставі встановленого юридичного факту» [4, с. 55].

Варто зазначити, що особливості правової природи рішення, постановленого в порядку окремого провадження, також впливають і на характер підтверджених юридичних фактів, які ним встановлені. Так, якщо рішення суду, винесене в порядку окремого провадження, підтверджує існування певного правоприпиняючого юридичного факту, наприклад, факту неідездатності особи, то такий факт хоча й має правоприпиняючий характер щодо договору, однак для запуску механізму правоприпинення цього може бути недостатньо. Зокрема, сучасне процесуальне законодавство не дозволяє за наявності спору про право застосувати заходи примусового впливу на підставі судового рішення, винесеного в порядку окремого провадження. У зв'язку з цим для захисту своїх оспорюваних або порушених прав особі необхідно звертатися з позовом до суду, однак вже в порядку позовного провадження, де рішення, яке стало результатом розгляду справи в порядку окремого провадження, отримує оцінку суду як преюдиціальне і сприятиме захисту інтересів позивача.

Наведені обставини у свою чергу дозволяють підкреслити декілька властивостей результатів встановлення правоприпиняючих юридичних фактів у окремому та позовному провадженнях. Так, юридичні факти, встановлені судовим рішенням у порядку окремого провадження, мають сильнішу преюдиціальну властивість, ніж ті, що встановлені в порядку позовного провадження. Адже останні не потребують повторного встановлення лише у випадку, коли новий спір виникає між тими самими сторонами, при вирішенні спору між якими ці факти були встановлені, або якщо вони встанов-

лені щодо особи, а не обставин справи (ст. 61 ЦПК) [5]. Тобто можна сказати, що преюдиціальна сила таких юридичних фактів має відносний до сторін спору характер і не поширюється на правовідносини сторін спору з третіми особами. Водночас природа юридичних фактів, встановлених судовим рішенням у порядку окремого провадження, має преюдиціальний характер для необмеженого кола осіб, а тому за загальним правилом не потребує додаткового встановлення.

Однак варто погодитися з тим, що правоприпиняючі юридичні факти, встановлені в порядку позовного провадження, більше впливають на розвиток цивільних правовідносин у зв'язку з тим, що слугують підставою для фіксації владного веління суду, яке забезпечується апаратом примусу держави, тоді як юридичні факти, встановлені в окремому провадженні, хоча й мають самостійне значення й посилену преюдиціальну властивість, однак не завжди можуть забезпечити захист порушених або оспорюваних прав у зв'язку з наведеними вище обставинами. Тому проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що результати процесуального встановлення правоприпиняючих юридичних фактів у позовному та окремому провадженні мають різний вплив на цивільні правовідносини, а тому залежно від мети, яку переслідує позивач (заявник), можуть використовуватися як окремо, так і в комплексі.

На підтвердження такої позиції можна навести змодельовану ситуацію, коли розгляд судом заяви про визнання особи недієздатною відбувається після укладення нею договору про відчуження нерухомого майна з метою повернути цю річ як таку, що перейшла до набувача за недійсним правочинном. За таких обставин юридичний факт визнання особи недієздатною на момент укладення договору про відчуження нерухомого майна є правоприпиняючим щодо договору та його наслідків і потребує встановлення в порядку окремого провадження. Тому суд на підставі ч. 2 ст. 40 ЦК з урахуванням висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів щодо психічного стану особи може визначити у своєму рішенні день, з якого особа визнається недієздатною [2], і тим самим створити необхідні умови для подальшого захисту майнових прав особи, визнаної недієздатною. Факт визнання особи недієздатною хоча і є правоприпиняючим, але він не може запустити в дію примусовий механізм правоприпинення, оскільки не є підставою для повернення нерухомої речі службовцями Державної виконавчої служби України. Тому законним представникам особи, яка відчужила об'єкт нерухомості, необхідно в порядку позовного провадження звертатися до суду з позовом про визнання правочину, за яким відбулося відчуження, недійсним і повернення речі. Задоволення такого позову створить необхідні умови для запуску в дію механізму правоприпинення за юридичним фактом визнання особи недієздатною й забезпечить повернення речі законному власнику. Однак варто наголосити, що в позовному провадженні

рішення суду про визнання особи недієздатною буде мати лише преюдиціальне значення.

Питання преюдиціальності рішень суду сьогодні є дуже актуальним, оскільки судова практика щодо його вирішення є неоднозначною. Так, аналіз розгляду цивільних справ, які переглядаються судом касаційної інстанції, дозволяє зробити висновок, що суди в одних випадках вважають преюдиціальними рішення суду, які не набрали законної сили, а в інших — не зважають на преюдиціальність судових рішень і юридичних фактів, розцінюючи їх як самостійні позиції інших суддів [6], що у свою чергу створює додаткові труднощі у вирішенні цивільних спорів, позбавляє судовий процес економності в плані використання юридичних інструментів доказування, а тому і робить його тривалим у часі. Навіть зважаючи на досить розгорнуті рекомендації із застосування процесуального законодавства, що регулює суспільні відносини в рамках окремого провадження, які закріплені в постанові Пленуму ВСУ від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» зі змінами, внесеними постановою Пленуму ВСУ від 25 травня 1998 р. № 15, можна констатувати, що на сьогодні вони є застарілими й потребують перегляду з метою приведення у відповідність до чинного процесуального й матеріального законодавства. У сукупності наведені обставини створюють підґрунтя для розгляду пленумом ВССУ питання щодо преюдиціальності рішень суду та встановлених у ході судового розгляду юридичних фактів.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що питання встановлення правопріпиняючих юридичних фактів у судовому процесі перебуває під впливом нормативно-правового регулювання як матеріального, так і процесуального права. Норми матеріального права окреслюють для суду коло необхідних для встановлення юридичних фактів, а тому й визначають такі властивості доказів, як належність і допустимість. Водночас норми процесуального права надають суду конкретний юридичний інструментарій для дослідження й встановлення зазначених юридичних фактів. Саме ця обставина підтверджує факт «генетичної» близькості категорій «доказування» та «юридичний факт» як способу (юридичного інструментарію) і предмета встановлення в судовому процесі. За словами А. К. Сергуна, доказування і є діяльністю, спрямованою на встановлення обставин справи за допомогою судових доказів [7, с. 136]. У зв'язку з наведеним можна погодитися з думкою Т. Цюри, що докази акумулюють в собі норми різних галузей права, як матеріальних, так і процесуальних [8, с. 190].

Водночас кожен вид судового провадження має свої особливості й щодо предмета доказування, і щодо юридичного інструментарію досягнення цієї мети. Так, специфіка позовного та окремого провадження полягає в тому, що в першому випадку юридичні факти встановлюються перед визначеним колом суб'єктів (сторони процесу), а в другому — перед невизначеним, що

впливає на преюдиціальну силу рішень суду і водночас на можливість залучення апарату державного примусу до процесу їх виконання. Наведені обставини у свою чергу визначають ефективність результатів встановлення правоприпиняючих юридичних фактів для подальшого розвитку правовідносин залежно від мети, яку переслідує позивач (заявник), що в певних випадках надає рішення, постановленому в порядку окремого провадження, факультативного значення у порівнянні з тим, що постановляється в порядку позовного провадження.

Крім того, варто погодитися із думкою В. В. Комарова, що в окремому провадженні суд виконує не властиву для нього функцію — встановлює юридичні факти без вирішення спору про право. Зазначена обставина у свою чергу впливає на функції суду в окремому провадженні, які доповнюються його можливістю витребувати докази за власною ініціативою. Водночас питання преюдиціальності судових рішень має неоднакове відображення в практиці правозастосування, що обумовлює необхідність його подальшого вивчення.

Таким чином, окреслені у статті проблеми залишаються актуальними та потребують додаткового, поглибленого наукового аналізу з метою формування раціональних пропозицій і рекомендацій із вдосконалення чинного матеріального та процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Ясинок М. Встановлення фактів, що мають юридичне значення // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 11. — С. 172–174.
2. Цивільний кодекс України : станом на 1 жовтня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356 (із змінами).
3. Буркацький Л. К. Захист цивільного права та інтересу: методика складання документів, коментарі, позовні та інші заяви : навч.-практ. посіб. — К., 2006. — 400 с.
4. Цюра Т. Новий погляд на класифікацію доказів в цивільному процесі // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 8. — С. 55–58.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : станом на 1 жовтня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492 (із змінами).
6. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.court.gov.ua>
7. Тертишніков Р. Доказування в цивільному і адміністративному судочинстві та його мета // Вісник Академії правових наук України. — 2008. — № 2 (53). — С. 136–140.
8. Решетникова В. И. Концепция доказательственного права // Известия ВУЗов. Правоведение. — 2001. — № 1. — С. 186–195.

Коструба А. В. Окреме провадження як форма встановлення правоприпиняючих юридичних фактів у цивільних правовідносинах

Анотація. У статті розглянуто особливості встановлення та фіксації правоприпиняючих юридичних фактів у межах окремого провадження як виду цивільного судочинства, а також з'ясовано їх значення для учасників судового процесу та третіх осіб.

Ключові слова: юридичний факт, правоприпинення, встановлення, правовідносини.

Коструба А. В. Отдельное производство как форма установления правопрекращающих юридических фактов в гражданских правоотношениях

Аннотация. В статье рассмотрены особенности установления и фиксации правопрекращающих юридических фактов в аспекте отдельного производства как вида гражданского судопроизводства, а также определено их значение для участников судебного процесса и третьих лиц.

Ключевые слова: юридический факт, прекращение, установление, правоотношения.

Kostruba A. V. Separate Procedure as Form of Establishment of Right-Deprival Jural Facts in Civil Legal Relations

Summary. The peculiarities of determination and fixation of right-deprival jural facts in aspect of single procedure as a form of civil judicial proceedings were considered in the article. The significance of these peculiarities for participants of judicial procedure and third persons was also determined.

Key words: jural fact, right-deprivation, determination, legal relations.

Л. В. Козловська

*кандидат юридичних наук,
доцент, науковий консультант
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ СПАДКУВАННЯ ТА НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ

Потреба у чіткій науковій диференціації категорій спадкування як підстава набуття права на спадщину та набуття права власності в порядку спадкування стає все більш очевидною з огляду на численні спадкові спори, які за змістом сформульованих позовних вимог здебільшого стосуються визнання права власності на спадкове майно (спадщину) [1]. Проте ця проблема однозначно не вирішена ні в теорії цивільного права, ні в судовій практиці розгляду спорів про спадкування.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі актуальні теоретичні питання спадкування розглядаються багатьма вченими: Ю. О. Заікою, І. В. Жилінковою, Є. О. Мічуріним, І. В. Спасибо-Фатеевою, З. В. Ромовською, Є. О. Рябоконею та іншими. Проте деякі аспекти правозастосування, пов'язані із визнанням права власності на спадкове майно та низкою теоретичних і практичних проблем, що виникають, зокрема, при спадкуванні права власності на нерухоме майно, досліджені недостатньо.

Метою статті є визначення співвідношення правових категорій спадкування як підстави набуття права на спадщину та набуття права власності в порядку спадкування з наступним теоретичним обґрунтуванням розв'язання проблеми визнання права на спадщину, не оформлену відповідно до вимог законодавства.

Вирішення питання визначення змісту зазначених понять набуває особливого значення у зв'язку з тим, що іноді складається, на нашу думку, необґрунтована правозастосовна практика щодо виключення права власності на нерухоме майно зі складу спадщини у разі, якщо спадкоємець прийняв спадщину (статті 1268–1269 ЦК), проте не отримав свідоцтво про право на спадщину (ст. 1297 ЦК) або ж не здійснив його державної реєстрації (ст. 1299 ЦК).

Невизначеність механізму застосування цих норм призводить до того, що іноді судами визнається право власності у порядку спадкування на нерухоме майно, на яке не одержано свідоцтва про право на спадщину або не

здійснено державну реєстрацію права на спадщину, а в інших — не визнається. Так, деякі суди при ухваленні рішень керуються тим, що, якщо спадкоємець не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державної реєстрації права на спадщину, він буде вважатись таким, що не набув права власності на нерухоме майно. Зазначена позиція ґрунтується на буквальному тлумаченні положень ст. 1299 ЦК, але не підтверджується іншими нормами книги 6 ЦК та суперечить загальним засадам універсальності спадкового правонаступництва (спадкування). Хоча з цієї точки зору буде доцільно зауважити, що вже досить тривалий час вчені-правники висловлюють думки щодо анахронічності ідеї універсальності спадкування, яка вважається надбанням римської юриспруденції, а в сучасний період не знаходить свого законодавчого обґрунтування. Основним аргументом такої ідеї є обмеження відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями спадкодавця вартістю спадкового майна [6, с. 18–23; 9, с. 64–66]. Крім того, існують оригінальні точки зору щодо заперечення самого правонаступництва як юридичної конструкції [2, с. 19; 4, с. 28].

На нашу думку, внаслідок універсального характеру спадкування право на спадщину є об'єктом спадкового правонаступництва у разі смерті спадкоємця в двох випадках: 1) у разі якщо спадкоємець прийняв спадщину, проте не отримав свідоцтва про право на спадщину або ж не здійснив її державної реєстрації відповідно до вимог ст. 1299 ЦК; 2) в порядку спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК).

В контексті розгляду цього питання доречно згадати твердження К. І. Скловського, що немає жодної практично складної, а тим більше невіршуваної задачі, джерело якої б не знаходилось в теорії. І чим важча справа, тим глибше в теорії знаходиться її вирішення [10, с. 7]. Слід зважати, що законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини» та пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Неврахування відмінності таких правових категорій у процесі правозастосування має наслідком цілу низку складних проблем, які переплітаються у колізії права на спадщину спадкоємців, які прийняли спадщину, проте не завершили її правове оформлення, із можливим виникненням вимог інших осіб. Ситуація значно ускладнюється у випадку, коли спадкоємець, який прийняв спадщину, також помирає, не завершивши її правового оформлення.

Ухвалою колегії суддів ВССУ від 05 грудня 2012 р. (справа № 6-39992св12) задоволено касаційну скаргу С.Н.В. та скасовано рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 20 червня 2012 р. та ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 29 серпня 2012 р. Судами встановлено, що право на спірну квартиру було набуто спадкодавцем, М.А.В., у порядку спадкування після смерті його батька, що підтверджується свідоцтвом про право на спадщину за законом. Відмовляючи у задоволенні позову

С.Н.В. до Олександрійської міської ради про визнання права власності в порядку спадкування, суди керувалися тим, що за життя спадкодавця, М.А.В., не набув право власності на спірну квартиру, оскільки не зареєстрував право власності на неї.

Скасовуючи згадані рішення судів, колегія суддів ВССУ зауважила таке. Відповідно до ч. 5 ст. 1268 ЦК незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини та згідно із ч. 3 ст. 1296 ЦК відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Статтею 1297 ЦК встановлено обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину на нерухоме майно. Проте нормами цієї статті, так само як й іншими нормами цивільного права, не визначено правових наслідків невиконання цього обов'язку у виді втрати права на спадщину. Виникнення права на спадщину у спадкоємця (яке пов'язується з її прийняттям) як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину (статті 1296, 1297 ЦК) та/або не здійснив його державної реєстрації (ст. 1299 ЦК).

Досліджуючи проблематику спадкування майна, на яке не було одержано свідоцтво про право на спадщину, необхідно керуватись нормами законодавства, яке було чинне на час відкриття спадщини попередніх спадкодавців. Якщо спадщину було відкрито в період чинності ЦК УРСР, застосуванню підлягають норми ч. 2 ст. 548 ЦК УРСР про належність спадщини спадкоємцеві з часу відкриття спадщини незалежно від оформлення права на спадщину.

Так, ухвалою колегії суддів ВССУ від 28 грудня 2011 р. (справа № 6-46257св11) відхилено касаційну скаргу П.В.І., П.Т.І. та залишено без змін рішення Київського районного суду м. Одеси від 23 листопада 2009 р. і рішення Апеляційного суду Одеської області від 22 квітня 2010 р. за позовом Д.О.А до П.В.І., П.Т.І. про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним та визнання права власності.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції керувався тим, що П.Р.З. прийняла спадщину після смерті (25 листопада 2002 р.) сина П.І.А. і як спадкоємець першої черги має право на 1/3 спірної квартири. До правонаступника Д.О.А. перейшло право власності на зазначену частину квартири в порядку спадкування за заповітом. Заперечення відповідачів ґрунтуються на тому, що П.Р.З. не прийняла спадщину. Проте суд правильно застосував норми матеріального права, встановивши, що П.Р.З. прийняла спадщину відповідно до ст. 549 ЦК УРСР. Згідно із довідкою з місця проживання П.Р.З. була постійно прописана в спадковій квартирі з 28 серпня 1999 р., тобто і на час смерті спадкодавця, і в період шести місяців після його смерті.

Зазначена вище неузгодженість судової практики зумовлена неоднаковим застосуванням норм ЦК щодо правових наслідків прийняття спадщини

(ч. 5 ст. 1268 ЦК) і правових наслідків оформлення права на спадщину — одержання свідоцтва про право на спадщину (статті 1296–1298 ЦК) та державної реєстрації права на спадщину (ст. 1299 ЦК).

Вивчення та розв'язання теоретичної проблеми природи права, яке набувається спадкоємцем через прийняття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК), сприятиме вирішенню низки питань, що виникають у судовій та нотаріальній практиці стосовно визнання та правового оформлення права на спадщину. На нашу думку, в зазначеній нормі йдеться про самостійне майнове право — право на спадщину, адже у спадкоємця, безумовно, виникає певне майнове право, але відсутня норма закону, де міститься пряма вказівка на те, що з часу відкриття спадщини набувається право власності на спадкове майно.

Очевидно, встановивши, що момент виникнення права власності на спадкове нерухоме майно тотожний моменту державної реєстрації права на спадщину, законодавець мав на меті дотримання відомих принципів державної реєстрації: публічності та достовірності [7, с. 200]. Проте спадкування є одним із небагатьох винятків із правил виникнення права на нерухоме майно без дотримання вимоги державної реєстрації, адже в силу закону таке майнове право не можна вважати правом власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини.

Як зазначають вітчизняні автори-правознавці, «в значній кількості випадків момент виникнення права власності не пов'язаний із моментом державної реєстрації. ...При переході права власності при реорганізації юридичних осіб, при спадкуванні, при виникненні права спільної власності у подружжя та в інших випадках момент виникнення відрізняється від моменту державної реєстрації права» [8, с. 341].

На нашу думку, проблема визнання права власності на спадкове майно може бути вирішена лише на основі теоретичних позицій послідовного розмежування правової природи суб'єктивного права спадкування, права на спадщину як самостійного майнового права та права власності на спадкове майно. Так, суб'єктивне право спадкування виникає у спадкоємця за законом або ж заповітом у момент відкриття спадщини. Право на спадщину як самостійне майнове право виникає у спадкоємця з часу прийняття спадщини із зворотною дією на момент відкриття спадщини. Виникнення права власності на спадкове майно залежить від вимог законодавства стосовно виникнення права власності на той чи інший об'єкт і зумовлене наявністю цілої низки юридичних фактів, серед яких може бути одержання свідоцтва про право на спадщину, державна реєстрація права на спадщину тощо.

Втілення у правозастосовну практику засад залежності набуття спадкоємцем права на спадщину із державною реєстрацією права на спадщину суперечать принципу універсального характеру спадкування та призводять до виникнення значних труднощів у судовій практиці, колізій у застосуван-

ні норм матеріального права та порушення спадкових прав осіб, які прийняли спадщину, тобто набули право на майно відповідно до ч. 5 ст. 1268 ЦК.

Норми книги 6 ЦК слід тлумачити та застосовувати лише у їхньому системному взаємозв'язку. Так, відповідно до ч. 3 ст. 1296 ЦК відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Правовстановлююче значення державної реєстрації щодо виникнення права власності на нерухоме майно, яке є в складі спадщини, що її прийняв спадкоємець, буде виявлятися лише стосовно актів відчуження такого майна (які в свою чергу потребують державної реєстрації) і не впливатиме на інші повноваження спадкоємця як власника. Наприклад, спадкоємець має право володіти нерухомим майном, користуватись ним, здійснювати розпорядження, не пов'язане із переходом права власності, захищати права, які виникли у нього на зазначене майно.

Особливе значення у характеристиці права на спадщину як майнового права має розуміння спадкування як переходу прав і обов'язків спадкодавця до спадкоємців та прийняття спадщини як основного юридичного факту у складі підстав спадкування. Звертаємо увагу, що йдеться не про прийняття спадщини як підставу набуття права власності на майно, що входить до складу спадщини. Способом спадкування набуваються різні суб'єктивні цивільні права, в тому числі й право власності, і спадкування не зводиться лише до набуття права власності. Можна вважати, що способом спадкування набувається право на спадщину, що характеризує похідне право набуття, зокрема і права власності.

Підставою набуття права на спадщину як майнового права, що має особливу правову природу права на об'єкт універсального правонаступництва, є вчинення правочину прийняття спадщини (із застереженням, що прийняття спадщини є юридичним фактом у кваліфікованому юридичному складі підстав спадкування). Це узгоджується із п. 1 ч. 2 ст. 11 ЦК, відповідно до змісту якого підставою виникнення цивільних прав та обов'язків є правочини.

Підставами набуття права власності на спадкове майно є всі юридичні факти, які є елементами юридичного складу спадкування, а також «додаткові» юридичні факти, передбачені нормами права, — отримання свідоцтва про право на спадщину, державна реєстрація права на спадщину. Виникнення права спадкування пов'язується із настанням юридичних фактів відкриття спадщини та юридичних фактів, які характеризують підстави спадкування за законом або ж за заповітом.

Проблеми розмежування підстав і способів набуття суб'єктивних прав і обов'язків у цивілістичній доктрині розглядаються в основному щодо набуття права власності [12, с. 378]. Б. Л. Хаскельберг зазначає, що виділення первісних і похідних способів набуття права власності зазвичай не супроводжується визначенням поняття «спосіб набуття, ...як правило не

розмежовуються також поняття «спосіб» і «підстава» набуття права власності» [12, с. 341].

У ЦК щодо виникнення цивільних прав і обов'язків, зокрема і набуття права власності, вжито терміни «підстави виникнення цивільних прав та обов'язків» (ст. 11) та «підстави набуття права власності» (ст. 328).

В юридичній літературі ці терміни зазвичай використовують як такі, що позначають правові явища одного порядку. Так, Є. О. Харитонов зазначає, що підставами виникнення права власності є різноманітні обставини (юридичні факти), з якими норми права пов'язують встановлення правовідносин власності. «Ці підстави нерідко іменують “способи набуття права власності” і розділяють на первісні і похідні» [11, с. 294]. Надалі цей автор використовує терміни «підстави» і «способи» набуття права власності як синоніми. Такий підхід є досить поширеним: «Усі підстави набуття права власності можна поділити на первісні і похідні способи» [14, с. 401]. Очевидно, це слід розуміти все ж таки як розмежування понять «підстави» і «способи» набуття права власності та усвідомлення їх значення, адже, як зазначалося, характеристика підстав набуття права власності здійснюється через визначення тих чи інших юридичних фактів чи утворених ними юридичних складів. На наше переконання, спадкування не є окремим юридичним фактом (юридичним складом), що характеризує підстави спадкування як способу набуття майнових прав, у тому числі права власності.

Стосовно аналізу законодавчого визначення правового режиму спадкового майна, спадщини після її відкриття слід зауважити, що в ЦК взагалі відсутнє використання термінів «власність» і «право власності» при визначенні права спадкоємців на спадщину, натомість наголошується на належності спадщини спадкоємцеві з часу відкриття (ч. 5 ст. 1268 ЦК).

У ст. 1164 ЦК РФ конкретно визначено, що за наявності двох і більше спадкоємців спадкове майно перебуває з дня відкриття спадщини в спільній частковій власності спадкоємців. Російські дослідники права також звертали увагу на відсутність чіткого законодавчого визначення природи права, яке встановлюється (виникає) у спадкоємців щодо спадщини. За твердженням А. Е. Казанцевої, «оскільки майно може належати суб'єктам не лише на праві власності, але й на іншому речовому праві, то відсутність вказівки на конкретне право слід визнати недоліком чинного законодавства» [5, с. 249]. У ЦК Франції спадкування визначено одним із способів набуття права власності. У Книзі III «Про різні способи набуття права власності» ЦК Франції міститься Титул I «Про спадкування» [3, с. 266].

На нашу думку, конструкція загальної належності спадкоємцеві спадщини з часу її відкриття найбільш виправдана з позицій сучасної юридичної техніки. Система суб'єктивних цивільних прав і обов'язків розвивається, з'являються нові їх види, і тому наведення їх переліків у нормах, що стосуються набуття спадщини, навряд чи є доцільним. Норму ч. 5 ст. 1268 ЦК

сформульовано таким чином, щоб не виникало потреби у доказуванні фактів набуття суб'єктивного права чи обов'язку, які входять до складу спадщини. Права і обов'язки, які входять до складу спадщини, мають різну правову природу — це речові, зобов'язальні, корпоративні та особисті немайнові права. Їх набуття не потребує дотримання порядку, передбаченого для кожного з них в цивільному обороті. «Всю цю сукупність прав і обов'язків спадкоємець набуває за допомогою єдиного акта..., не вчиняючи набуття кожного з цих прав окремо», — стверджує В. М. Хвостов [13, с. 482]. Це можна обґрунтувати тим, що прийняття спадщини є реалізацією особливого суб'єктивного права спадкування. Слід зазначити, що всі суб'єктивні цивільні права, які є складовими поняття «спадщина», у тому числі речові права, які підлягають державній реєстрації, належать спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Набуття спадщини є самостійним способом набуття всіх прав і обов'язків, які входять до складу спадщини, в тому числі і права власності, без необхідності передачі речі (традиції), державної реєстрації, заволодіння [5, с. 250].

Отже, потрібно розмежовувати поняття виникнення права власності на спадкове майно та спадкування як набуття спадщини похідним способом, адже ці поняття відрізняються як за своїм змістом, так і за підставами виникнення. З точки зору динаміки цивільних правовідносин, спадкування характеризує зміну суб'єкта згаданих правовідносин та є не набуттям суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, а їх переходом як одним із видів універсального правонаступництва. Для більш точного теоретичного обґрунтування цього питання доцільно звернути увагу на співвідношення категорій «об'єкт правовідносин» і «об'єкт правонаступництва». Як зазначає Є. О. Рябоконт, «...об'єктом спадкового наступництва є вся сукупність правовідносин спадкодавця, в яких він перебував на момент своєї смерті» [4, с. 29].

Слід зауважити, що може йтися або про право на спадщину як особливий об'єкт суб'єктивних цивільних прав, або про загальне юридичне поняття, у складі якого об'єднуються суб'єктивні цивільні права і обов'язки різної правової природи — речові права, в тому числі і права власності, зобов'язальні права, корпоративні права. Кожне з них може мати законодавчо встановлений особливий порядок набуття, і тільки шляхом дотримання такого порядку відбувається набуття відповідного суб'єктивного права. Це не виключає визначення спадщини як особливої правової конструкції або ж особливого об'єкта цивільних правовідносин. Ми вважаємо, що обґрунтування особливостей захисту права на спадщину потребує визначення спадщини як особливої об'єкта цивільних правовідносин (суб'єктивних цивільних прав) та об'єкта спадкування як універсального правонаступництва.

Отже, право на спадщину як майнове право виникає з часу прийняття спадщини — вчинення спадкоємцем правочину прийняття спадщини, а також за сукупністю умов, встановлених законодавцем для спадкування у

порядку спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК). Зазначене не суперечить положенням ст. 1299 ЦК, згідно з якими право власності на об'єкти нерухомого майна в порядку спадкування виникає з моменту державної реєстрації цього майна, адже йдеться про різні майнові права: в першому випадку набувається право на спадщину в цілому (об'єкт спадкування) (спадкове правонаступництво), а в другому — право власності на об'єкт нерухомого майна. У разі смерті спадкоємця, який прийняв спадщину, але не одержав свідоцтва про право на спадщину (статті 1296, 1297 ЦК) та (або) не здійснив його державної реєстрації (ст. 1299 ЦК), право на набуту спадщину входить до складу спадщини, що відкрилась.

Список використаних джерел

1. За даними судової статистики спори про спадкове право у першому півріччі 2012 року в місцевих загальних судах становили 9 % від усіх справ позовного провадження, що розглядаються у порядку цивільного судочинства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html
2. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. — М., 2002. — 299 с.
3. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона); пер. с франц. В. Захватаев. — К., 2006. — 1008 с.
4. Заїка Ю. О., Рябоконь Є. О. Спадкове право : навч. посіб. — К., 2009. — 352 с.
5. Казанцева А. Е. Приобретение права собственности в порядке наследования // Вещные права: система, содержание, приобретение : сб. науч. тр. в честь проф. Б. Л. Хаскельберга ; под ред. Д. О. Тузова. — М., 2008. — 464 с.
6. Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс (проблемы теории и практики). — Кишинев, 1973. — 258 с.
7. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. — М., 1998. — 353 с. (Серия «Классика российской цивилистики»)
8. Право собственности: актуальные проблемы ; отв. ред. В. Н. Литовкин, Е. А. Суханов, В. В. Чубаров / Ин-т законод. и сравнит. правоведения. — М., 2008. — 713 с.
9. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. — М., 1997. — 567 с. (Серия «Классика российской цивилистики»).
10. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве : учеб.-практ. пособие. — 2-е изд. — М., 2000. — 512 с.
11. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. В. Старцев. — Вид. 2-ге, переробл. і допов. — К., 2009. — 816 с.
12. Хаскельберг Б. Л. Основания и способы приобретения права собственности (общие вопросы) // Цивилистические исследования: ежегодник гражданского права. Выпуск второй (2005) ; под ред. Б. Л. Хаскельберга, Д. О. Тузова. — М., 2006.
13. Хвостов В. М. Система римского права : учебник. — М., 1996. — 522 с.
14. Цивільне право України: академічний курс : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. — Вид. 2-ге, допов. і переробл. — К., 2006. — Т. 1 : Загальна частина. — 696 с.

Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання розмежування спадкування як підстави набуття права на спадщину та набуття права власності в порядку

спадкування. Обґрунтовується правова природа права на спадщину як самостійного майнового права.

Ключові слова: спадкування, спадщина, спадкові спори, право власності на спадкове майно.

Козловская Л. В. Соотношение понятий наследования и приобретения права собственности в порядке наследования

Аннотация. В статье рассматриваются проблемные вопросы разграничения наследования как основания приобретения права на наследство и приобретения права собственности в порядке наследования. Обосновывается тезис о природе права на наследство как самостоятельного имущественного права.

Ключевые слова: наследование, наследство, наследственные споры, право собственности на наследственное имущество.

Kozlovska L. V. Correlation of Notions of Inheritance and Acquisition of Property Right by Inheritance

Summary. Problem issues of division of inheritance as basis of heritage right acquisition and acquisition of property right by inheritance are considered in the article. Legal nature of right to heritage as separate property right is justified.

Key words: inheritance, heritage, inheritance disputes, ownership right to inherited property.

В. А. Капустинський

*кандидат юридичних наук,
керівник апарату Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних
справ, заслужений юрист України*

І. В. Волкова

*кандидат історичних наук,
начальник управління інформаційного
забезпечення Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЯК МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУДУ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ

Ефективність роботи суду, якість, справедливість та законність прийнятих рішень великою мірою залежить від правильної організації діяльності судової установи. Добре налагоджена робота суду сприяє максимальній відкритості судової системи, вільному доступу громадян до правосуддя.

Формування позитивного іміджу суду, у тому числі шляхом забезпечення вільного доступу громадян до нього, є одним із основних завдань організаційного забезпечення діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Його досягнення можливе за умови вирішення низки важливих питань. Серед них — запровадження технологічних новацій, проведення відкритих судових засідань, зручне розташування суду, належне матеріально-технічне забезпечення, якісне надання судових послуг громадянам тощо. Вирішення цих питань значною мірою залежить від розуміння, усвідомлення суддями та працівниками апарату

суду того, що їхня діяльність спрямована на надання громадянам суспільно важливих послуг.

Інструментом, що дозволяє налагодити зворотний зв'язок між судом і громадянами, ефективну взаємодію із засобами масової інформації та іншими інституціями громадянського суспільства, є комунікаційна стратегія суду. Саме належна організація процесу її формування, дотримання та виконання сприятиме підвищенню довіри суспільства до суду і судової системи.

Проблема взаємодії суду із громадськістю, пошуку шляхів її удосконалення віднедавна привертає все більшу увагу науковців. Це пов'язано перш за все з необхідністю реалізації такої взаємодії на практиці, що, у свою чергу, неможливо без розробки теоретичних засад принципу відкритості судової системи. І хоча комплексного дослідження зазначених питань на сьогодні не здійснено, але окремі їх аспекти були предметом наукового пошуку таких учених та юристів-практиків, як М. В. Буроменський [1; 2], О. Величко [3], М. Й. Вільгушинський [4], І. П. Голосніченко [5], В. В. Гудим [6; 7], О. І. Євтушенко [8], І. П. Козінцев [9], І. В. Підкуркова [1; 2], О. Сердюк [1; 2], Т. Янковська [3] та інших.

Мета пропонованого дослідження полягає у розкритті змісту та значення комунікаційної стратегії ВССУ для ефективної взаємодії суду з громадськістю, з'ясуванні її цілей, засад та принципів, напрацюванні шляхів вирішення основних її завдань. Практичне значення дослідження — у можливості його використання судами, іншими державними органами, недержавними установами та організаціями під час формування їхньої стратегії комунікаційної діяльності.

Слово «комунікація» прийшло в українську мову з англійської, а в англійську — з латини (лат. *communicare*, англ. *communication*). У перекладі воно означає «спілкування», «перебування у зв'язку», «взаємодія», «поєднання» [10]. Тобто комунікація — це процес обміну інформацією. У літературі найчастіше зустрічається таке визначення найпростішої моделі комунікації: «Джерело (відправник) відправляє повідомлення отримувачу, а в обмін отримує реакцію — так званий зворотний зв'язок» [11].

Для здійснення обміну інформацією (комунікації) необхідні, принаймні, чотири умови. Це наявність щонайменше двох осіб: відправника — особи, яка генерує інформацію, що призначена для передачі, та одержувача — особи, для якої призначена інформація, що передається; наявність повідомлення — закодованої за допомогою будь-яких символів інформації, призначеної для передачі; наявність каналу комунікації — засобу, за допомогою якого передається інформація; наявність зворотного зв'язку, тобто процесу передачі повідомлення у зворотному напрямі — від одержувача до відправника. Від останнього залежить ступінь сприйняття й зрозумілості отриманого повідомлення, а отже — ефективність комунікації [12].

Загалом комунікація вважається ефективною за умови результативного процесу обміну інформацією, що завжди завершується взаєморозумінням, згодою між сторонами і, що важливо для джерела інформації, зміною у свідомості та (або) поведінці отримувача інформації. Це може проявлятися у підвищенні обізнаності, довіри до явища, формуванні певного іміджу (образу) в очах аудиторії, діях або утриманні від дій з боку отримувача інформації.

Створений у 2010 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ із перших днів своєї діяльності «відчув на собі» інформаційний вакуум, що існує в Україні між судами і суспільством. З метою мінімізації цього вакууму, а також на виконання вимог Закону України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» ВССУ за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права» було розроблено Комунікаційну стратегію ВССУ на 2013–2015 рр.

Загалом процес розробки Комунікаційної стратегії ВССУ нерозривно пов'язаний з організацією і плануванням його діяльності. Оскільки комунікація є похідною від основної діяльності, Комунікаційною стратегією ВССУ передбачено запровадження сучасних стандартів управління в роботі суду (як суддівського корпусу, так і апарату), формування комунікаційних цілей і завдань з урахуванням управлінських пріоритетів діяльності суду як установи.

Розробляючи власну Комунікаційну стратегію, фахівці ВССУ ретельно вивчали міжнародні стандарти у зазначеній сфері, а також вітчизняний досвід судових установ. Хоча задля справедливості слід відзначити, що в Україні лише кілька судів мають чіткий план комунікацій, і ще менше його постійно й неухильно виконують.

Зокрема, було враховано Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 14 травня 1981 р. № R (81) 7 щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя [13, с. 241], від 28 лютого 2001 р. № Rec (2001) 3 щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій [13, с. 175], а також напрацювання Центру суддівських студій у сфері розробки Концепції комунікацій судової влади України. На основі зазначених матеріалів розроблено засади і алгоритм формування та реалізації Комунікаційної стратегії ВССУ.

По-перше, на початковому етапі розробки Комунікаційної стратегії ВССУ було визначено її цілі:

- підвищення авторитету судової влади в суспільстві, рівня суспільної довіри до ВССУ як органу правосуддя, правової грамотності населення;
- надання громадськості інформації про специфіку, особливості і зміст діяльності судової системи загалом і ВССУ зокрема;
- популяризація роботи у суді, насамперед серед молодих юристів.

По-друге, базовими засадами комунікаційної діяльності ВССУ з метою досягнення поставлених цілей є:

- системність та проактивність комунікації;
- спільна відповідальність керівництва суду, суддів та працівників апарату за здійснення комунікаційної діяльності;
- спрямованість на донесення інформації до всіх суспільних груп;
- сприйняття громадян, їх об'єднань, ЗМІ та всіх інших учасників комунікаційного процесу як партнерів;
- дотримання етичних принципів і вимог;
- існування єдиного центру для координації комунікаційної діяльності.

По-третє, формуючи Комунікаційну стратегію, ВССУ керувався принципами:

- прозорості, який полягає у всебічному висвітленні діяльності ВССУ, роз'ясненні цілей, змісту та специфіки його роботи;
- відкритості, що передбачає створення умов для безперешкодного доступу громадян до інформації про діяльність суду;
- партнерства, що вимагає постійності контактів з громадськістю;
- відповідальності за зміст і якість інформації;
- правдивості, що полягає у наданні чіткої, правдивої та об'єктивної інформації;
- реалістичності, суть якого у проведенні комунікативних заходів лише з урахуванням наявних ресурсів;
- адресності, що забезпечує адаптованість інформації до сприйняття цільовими групами;
- оперативності та актуальності, тобто своєчасності інформування громадськості;
- доступності, що полягає у лаконічності, зрозумілості інформації, легкості для сприйняття та запам'ятовування.

По-четверте, результат комунікаційної стратегії значною мірою залежить від правильного визначення цільових аудиторій комунікації, тобто груп громадян та (або) організацій, на яких розраховано комунікаційну діяльність суду. Комунікаційну стратегію ВССУ спрямовано і розраховано на такі цільові аудиторії:

- 1) широке коло громадян, яких можна поділити на кілька підгруп: учасники судових процесів та особи, які потребують судового захисту; громадяни, які не є безпосередніми учасниками судових процесів; окремі категорії громадян, представлені громадськими, правозахисними організаціями тощо;
- 2) засоби масової інформації;
- 3) експертне та наукове середовище;
- 4) студенти юридичних спеціальностей;
- 5) представники суб'єктів владних повноважень.

По-п'яте, після визначення цільових аудиторій необхідно чітко з'ясувати, яким шляхом можна і необхідно взаємодіяти з кожною із груп, тобто, врахо-

вучи специфіку кожної групи, обрати канали зв'язків або способи здійснення комунікації.

Під час обрання способів комунікації із громадянами ВССУ було враховано, що ця група є найбільш численною та різноманітною, а тому обрано такі способи, які є наймасовішими, найдоступнішими широкому загалу. Реалізація комунікаційної стратегії ВССУ відбуватиметься через такі канали зв'язків із громадськістю:

- 1) організація та удосконалення роботи call-центру;
- 2) забезпечення громадян інформацією через інформаційні стенди у приміщеннях суду;
- 3) функціонування інформаційних кіосків суду;
- 4) поширення інформації через офіційний веб-сайт;
- 5) випуск друкованої продукції інформативного спрямування (буклети, брошури тощо);
- 6) проведення опитування громадської думки щодо діяльності суду та врахування його результатів для подальшої оптимізації роботи;
- 7) видання офіційного друкованого органу суду.

Під час визначення каналів комунікації із представниками ЗМІ ВССУ було враховано, що ця група є більш вузькою та спеціалізованою. Понад те, в окремих ЗМІ працюють журналісти, які спеціалізуються на правничій тематиці. Тож каналами комунікації зі ЗМІ є:

- 1) надання інформації через офіційний веб-сайт;
- 2) розсилання інформації безпосередньо у ЗМІ;
- 3) проведення інтерв'ю керівництва, публікації суддів, працівників апарату у ЗМІ з питань діяльності суду;
- 4) організація прес-конференцій, брифінгів;
- 5) спеціальні навчальні заходи, тематичні семінари для профільних журналістів;
- 6) прес-тури для журналістів (Дні відкритих дверей).

Обираючи канали зв'язків зі студентами юридичних спеціальностей, розробники Комунікаційної стратегії ВССУ врахували, що основною ідеєю співпраці з цією групою є популяризація роботи в суді з метою формування майбутнього високопрофесійного корпусу суддів та працівників апарату. Добір способів комунікації було здійснено з наданням переваги таким освітнім заходам, як семінари, обговорення тем, безпосередньо пов'язаних із діяльністю судів; залучення студентських організацій до заходів, які проводяться у ВССУ; організація проходження практики студентами юридичних спеціалізацій.

По-шосте, і це найголовніше, найбільше змістове навантаження Комунікаційної стратегії ВССУ — у зведеному календарі комунікаційних заходів. У ньому визначено конкретні заходи, спрямовані на досягнення порозуміння з тією чи іншою цільовою аудиторією, чіткі строки виконання і відповідальних за досягнення очікуваного результату працівників.

У Комунікаційній стратегії ВССУ визначено пріоритетні напрями комунікації на 2013–2015 рр.:

- 1) удосконалення роботи і постійне інформаційне забезпечення офіційного веб-сайту ВССУ;
- 2) збільшення ліній і розширення можливостей call-центру ВССУ;
- 3) постійне оновлення інформації на інформаційних стендах та в інформаційних кіосках;
- 4) випуск друкованої продукції інформативного характеру (буклети і брошури про ВССУ, його повноваження, контакти, реквізити тощо, а також відповіді на найбільш поширені запитання громадян);
- 5) забезпечення випуску офіційного друкованого органу — журналу «Часопис цивільного і кримінального судочинства»;
- 6) зустрічі із журналістами;
- 7) проведення інтерв'ю із керівництвом та суддями ВССУ;
- 8) виступи та наукові статті суддів та працівників апарату у пресі та фахових юридичних виданнях;
- 9) анкетне опитування громадян з метою одержання інформації про якість судових послуг безпосередньо від отримувачів цих послуг — учасників судових процесів, урахування реальних потреб людей, що звертаються до суду.

Підсумовуючи, слід зазначити, що за умови результативного впровадження Комунікаційної стратегії ВССУ планується досягти вирішення таких завдань:

- підвищення обізнаності відвідувачів ВССУ про особливості судової діяльності і, як наслідок, підвищення довіри і поваги до правосуддя;
- забезпечення підтримки (і впливу) громадськості у вирішенні проблем судової системи органами законодавчої та виконавчої влади;
- запровадження законодавчих змін, необхідних судовій системі, зокрема у цивільному та кримінальному законодавстві;
- підготовка якісних кадрів для роботи у ВССУ;
- підвищення якості представництва інтересів сторін у суді;
- оптимізація роботи апарату ВССУ;
- ефективне управління кризовими ситуаціями тощо.

Саме тому одним із пріоритетів діяльності ВССУ є сприяння поінформованості та формуванню правової культури, поваги й освіченості суспільства щодо устрою та специфіки роботи усіх судових органів. Адже якщо громадськість не матиме належного розуміння природи та значущості судової системи, можна навіть не сподіватися на її розуміння необхідності додаткових ресурсів для розвитку цієї системи.

Список використаних джерел

1. *Буроменський М.* Основи судової журналістики: посібник для журналістів / М. Буроменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. — К., 2009. — 72 с.
2. *Буроменський М.* Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: посібник для суддів / М. Буроменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. — Х., 2008. — 64 с.
3. *Величко О., Янковська Т.* Ефективна комунікація: посібник для працівників апарату суду. — К., 2010. — 120 с.
4. *Вільгушинський М. Й.* Взаємодія судів з органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю: шляхи наукового пошуку // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2012. — № 2 (5). — С. 66–74.
5. Сучасне управління в суді : навч.-практ. посіб. / відп. ред. : проф. І. П. Голосніченко (Україна), проф. Пітер Г. Соломон молодший (Канада). — К., 2010. — 528 с.
6. *Гудим В. В.* Роль ЗМІ у механізмі формування девіантної поведінки молоді // Судова апеляція. — 2007. — № 3. — С. 43–46.
7. *Гудим В. В.* Технології криміналізації суспільної свідомості засобами масової інформації // Судова апеляція. — 2006. — № 2. — С. 64–72.
8. *Євтушенко О. І.* Суд та засоби масової інформації (висвітлення діяльності судової влади ЗМІ) // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 128–144.
9. *Козінець І.* Зміст та проблеми правової інформації // Право України. — 1993. — № 5–6. — С. 37–40.
10. Стратегічні комунікації : навч.-метод. посіб. для викладачів суддів і працівників апарату суду [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://court.gov.ua/userfiles/UROR_Strategic_Communications_PIO_Curriculum_2011_UKR.pdf
11. Лекції з публік рілейшнз студентам [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrix.com/index.php?aid=706>
12. Умови здійснення комунікації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#cite_note-1
13. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. — К., 2010. — 488 с.
14. Інноваційні методи адміністрування в українських судах. Практичний досвід. — К., 2010. — 284 с.

Капустинський В. А., Волкова І. В. Комунікаційна стратегія Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як механізм ефективною взаємодії суду із громадськістю

Анотація. У статті розкрито зміст та значення Комунікаційної стратегії ВССУ для ефективною взаємодії суду із громадськістю, з'ясовано її цілі, засади та принципи, запропоновано шляхи вирішення основних завдань комунікації.

Ключові слова: комунікація, комунікаційна стратегія, інформування громадськості, цільова аудиторія.

Капустинский В. А., Волкова И. В. Коммуникационная стратегия Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел как механизм эффективного взаимодействия суда с общественностью

Аннотация. В статье раскрыты содержание и значение Коммуникационной стратегии ВССУ для эффективного взаимодействия суда с общественностью, выяснены ее цели, основы и принципы, предложены пути решения основных задач коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникационная стратегия, информирование общественности, целевая аудитория.

Kapustynskiy V. A., Volkova I. V. Communication Strategy of HSCU as Mechanism of Efficient Courts Interaction with Society

Summary. The content and the significance of Communication strategy of HSCU for efficient interaction of a court with society are described in the article. Its aims, basis and principles are found out. The ways of the solution of basic communication tasks were offered.

Key words: communication, communication strategy, society informing, target audience.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВССУ	– Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ	– Верховний Суд України
ГК	– Господарський кодекс України
ГПК	– Господарський процесуальний кодекс України
ДП	– державне підприємство
ДПІ	– Державна податкова інспекція
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ЗК	– Земельний кодекс України
КАС	– Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП	– Кодекс законів про працю України
КК	– Кримінальний кодекс України
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК 1960 р.	– Кримінально-процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МАК	– Морська арбітражна комісія
МКАС	– Міжнародний комерційний арбітражний суд
МК	– Митний кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ПДВ	– податок на додану вартість
ПП	– приватне підприємство
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТПП	– Торгово-промислова палата України
СК	– Сімейний кодекс України
ЦК	– Цивільний кодекс України
ЦК УРСР	– Цивільний кодекс Української РСР
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України

ДО УВАГИ ШАНОВНИХ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ!

Науково-практичний юридичний журнал «Часопис цивільного і кримінального судочинства» є офіційним друкованим органом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Редакційна колегія «Часопису» запрошує до співпраці науковців, практикуючих юристів, здобувачів наукових ступенів з метою опублікування наукових статей, науково-практичних коментарів, оглядів цивільного та кримінального законодавства.

Редакція встановлює такі вимоги щодо оформлення авторських матеріалів, які подаються до опублікування:

1. До друку в журналі надсилаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях.
2. Наукові статті повинні містити (без виділення у тексті) такі елементи:
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми і на які спирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання мети дослідження (постановка завдань);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.
3. Загальний обсяг публікації (відомості про автора, назва статті, текст статті, використані матеріали, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати 20 тис. знаків (з урахуванням пробілів) або 12 сторінок машинописного тексту.
4. Тексти статей подаються українською мовою на паперових носіях та в електронному вигляді.
5. У статті інформація подається українською мовою у такій послідовності:
 - курсивом подаються ініціали та прізвище автора статті, науковий ступінь, вчене звання, посада автора (із вирівнюванням по правому краю);
 - назва статті напівжирним шрифтом великими літерами (з вирівнюванням по центру сторінки).
6. Електронний варіант статті має відповідати таким вимогам: вирівнювання тексту по ширині сторінки з абзацним відступом від лівого краю – 0,95 см (абзац робиться не пробілами (*space*) чи табуляцією (*Tab*), а лише функцією: ФОРМАТ / АБЗАЦ / ОТСТУП / СЛЕВА / Первая строка); поля: верхнє, нижнє – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см; шрифт: *Times New Roman*, розмір шрифту (кегль) – 14, міжрядковий інтервал – 1.5, формат текстового файлу *.rtf* або *.doc*.

В електронному варіанті статті сторінки не нумеруються, також не повинно бути переносу слів та макросів. Лапки у статті подаються лише в такому вигляді: « ».

7. Список використаних джерел подається в кінці тексту у порядку згадування по тексту статті (без повторів). Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Цифрові посилання у статті [у квадратних дужках] обов'язково повинні збігатися з відповідними номерами у списку використаних джерел і містити номер сторінки, на яку посилається автор (напр. [1, с. 10]). Кількість джерел у використаних матеріалах не повинна перевищувати 15.

У списку використаних джерел зазначається:

- для періодичних видань: прізвище та ініціали автора статті, її назва, найменування та рік видання, номер, сторінки;
- для книг: прізвище та ініціали автора, назва книги, місто та рік її видання, загальна кількість сторінок.

8. Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українською, російською та англійською із зазначенням прізвища та ініціалів

автора та назви статті відповідними мовами) з дотриманням таких вимог: з абзацного відступу курсивом подаються прізвище, ініціали автора й назва статті (одним рядком напівжирним шрифтом) українською мовою, коротка анотація українською мовою курсивом (до 400 друкованих знаків) та з абзацного відступу ключові слова (курсивом) українською мовою. Та сама інформація у такому ж вигляді подається російською та англійською мовами.

9. При посиланні у тексті статті на нормативно-правовий акт зазначається його повна назва, дата прийняття, номер.

10. До статей аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня додається витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином.

11. До матеріалів додається:

- електронний варіант статті у форматі *Word*;
- інформаційна довідка про автора: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- фото автора у форматі *Jpg*.

12. Оригінали статей обов'язково підписуються автором (усіма співавторами).

13. Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подавати ксерокопію оригіналу.

14. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає. Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті. Подані матеріали (рукописи) й електронні носії (на CD) редакція не повертає.

15. Автори несуть відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів, а також правильність перекладу. Гонорар за публікацію не сплачується.

Матеріали надсилайте за адресою:

01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 4а, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, редакційна колегія «Часопису цивільного і кримінального судочинства».

Тел.: 363-41-77.

E-mail: zuy@sc.gov.ua

Відповідальний за випуск *І. В. Волкова*
Редагування і коректура *Ю. О. Печенюк*
Комп'ютерна верстка *Т. Р. Михайленко*
Обкладинка художника *В. С. Жиборовського*
Переклад англійською *А. Ф. Ніколаєнко*

Підп. до друку 05.02.2013. Формат 70x108 1/16. Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 14,4. Обл.-вид. арк. 9,9. Зам. № 13-139.
Тираж 540. Ціна договірна.

ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17–21.
Тел.: 0(44) 537-51-11, 537-51-00
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2191 від 20.05.2005

Віддруковано у **ПАТ «ВІПОЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 752 від 27.12.2001

**Видавничий Дім «Ін Юре» пропонує
до передплати періодичні видання**

Цивільне судочинство.

**Судова практика
у цивільних справах**

*Науково-практичний
юридичний журнал.*

Виходить 1 раз на 3 місяці.

Передплатний індекс

за каталогом УДППЗ

«Укрпошта» — 94961

Кримінальне судочинство.

**Судова практика
у кримінальних справах**

*Науково-практичний
юридичний журнал.*

Виходить 1 раз на 3 місяці.

Передплатний індекс

за каталогом УДППЗ

«Укрпошта» — 94962

Замовляйте видання за телефонами:

0(44) 537-51-11, 537-51-00

або електронною поштою: peredplata@inyure.kiev.ua,

веб-сторінка: <http://inyure.kiev.ua>